

TOSHKENT DAVLAT
SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

KOMMUNIKATIV TILSHUNOSLIK VA TIL KOMPETENSIYALARI

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

BOSH ILMIY-METODIK
MARKAZ

2022

TOSHKENT

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК УНИВЕРСИТЕТИ

**Филология ва тилларни ўқитиш: (араб тили)
“Мутахассислик фанлари” модули:**

**Коммуникатив
тилшунослик ва тил
компетенциялари**

ТАШКЕНТ – 2022

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2020 йил _____ даги ___сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи:

С.Қосимова (ТошДШУ, Филология фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD))

Такризчилар:

Ш.Г.Шомусаров (ТошДШУ, профессор)

Б.Бегматова (ТошДШУ, доцент)

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ДАСТУР	4
МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН	
ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	10
НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	16
АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАТЕРИАЛЛАРИ	65
КЕЙСЛАР БАНКИ	78
ГЛОССАРИЙ	79
АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	87

Тошкент – 2021

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон ва 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари, 2012 йил 10 декабрдаги “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1875-сон, 2020 йил 16 апрелдаги “Шарқшунослик соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4680-сон ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

“Коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари” модули ўқитилиши жараёнида эгалланадиган билим, малака ва кўникмалар ихтисослик фанлар блокига кирадиган фанлар билан интеграллашуви натижасида тингловчиларнинг чет тили коммуникатив компетенцияларини (лингвистик, ижтимоий-лингвистик, дискурсив, стратегик, ижтимоий-маданий) ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади, чунки филологнинг касбий компетенцияси назарий фанлар ва асосий чет тили фани ўқитиш мажмуида шаклланади.

Ушбу дастур мазкур курснинг коммуникатив тилшунослик, лингвопрагматика, когнитив тилшунослик, коммуникатив тилшунослик лингвокультурология, назарий грамматика, назарий фонетика каби тилшуносликнинг фундаментал йўналишларини ҳисобга олган ҳолда тузилган. Ушбу замонавий йўналишлари нуктаи назаридан, матн – кўп поғонали, мураккаб характерга эга тил бирлиги, мулоқотнинг асосий бирлиги ва ижтимоий таъсир этиш асбоби сифатида талқин этилади. Матн лингвистикасида тил ва маданият муносабатлари муҳим аҳамият касб этса,

назарий грамматика эса тилнинг тузилиши ва универсалияларини когнитив, прагматик жиҳатдан талқин қилади. Бунда ижтимоий-маданий омил ва миллий дунё тасвири алоҳида ўрин эгаллайди, чунки маданий контекстни назарда тутмаган ҳолда матн моҳиятини мукамал тушуниб бўлмайди, баъзи ҳолларда эса бунинг иложи ҳам бўлмайди.

Ушбу мажмуа янги педагогик техноогиялар ва тилшуносликнинг замонавий йўналишлари асосида тубдан янгиланишни илгари суради ҳамда тингловчиларнинг таълим бериш сифатини кўтариш мақсадида дастурда турли эффектив ва замонавий педагогик технологиялар ишлатилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад – тингловчиларда коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модулининг методологик тамойиллари, асосий тушунча ва тамойиллари бўйича мутахассислик профилига мос билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш ва такомиллаштириш, ҳамда тингловчиларда матн билан ишлаш малакаларини шакллантириш ва матнни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиришдир.

Коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модулининг

асосий вазифалари қуйидагилар:

- коммуникатив тилшунослик тушунчаси бўйича таянч назарий ва амалий билимларни шакллантириш;
- коммуникатив компетенция тамойилларини билиш;
- коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари бўйича тингловчиларнинг кўникмаларини янада такомиллаштириш;
- CEFR ва унинг доирасида 4 компетенция: лингвистик, социолингвистик, дискурсив ва стратегик компетенциялар;
- хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари асосида ўқитишнинг лингвистик аспектлари модули бўйича фойдаланиладиган анъанавий ва замонавий таҳлил методлари асосида лисоний ва маданий тузилмаларнинг ўзаро муносабатини аниқлаш ва таҳлил ўтказиш кўникмаларини шакллантириш;
- хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари асосида ўқитишнинг лингвистик аспектлари бўйича турли билимлар тузилмалари ва ахборотнинг акс эттирилиши йўллари ўрганишга қаратилган когнитив методларни амалда қўллай олишни ўргатиш;
- хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари асосида ўқитишнинг лингвистик аспектлари таркибида ётган концептуал аҳамиятга эга ахборотни, муаллиф интенцияларини (мақсад) тадқиқот асосида очиб бериш.

Хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари

асосида фонетик ва грамматик ҳодисалар, лингвистик атамалар, коммуникатив интенция (мақсад), коммуникация билан боғлиқ шарт-шароитлар, прагматик эффект ва коммуникация эффективлиги, прагматик, мақсадлар каби тушунчаларни ўрганиш.

Хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари асосида ўқитишнинг лингвистик аспекти модулининг мазмунини ташкил этувчи фонетик, грамматик белгилар, сўз ва унинг семантикаси, тузилиши, маъно ўзгаришларига когнитив ёндашув, лисоний ва концептуал дунёқараш, фрейм, концепт, билимлар тузилмаси, когнитив модель, концептуаллаштириш ва категориялаштириш каби тушунчаларни ёритишни назарда тутди.

Модул бўйича тингловчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенциясига қўйиладиган талаблар

Коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модули бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- коммуникатив тилшунослик тушунчасини;
- коммуникатив компетенция тамойилларини;
- CEFR ва унинг доирасида 4 компетенция: лингвистик, социолингвистик, дискурсив ва стратегик компетенцияларни;
- сўзлашув орқали коммуникатив компетенцияни ўргатишни;
- тинглаш орқали коммуникатив компетенцияни ўргатишни;
- ёзиш орқали коммуникатив компетенцияни ўргатишни;
- ўқиш орқали коммуникатив компетенцияни ўргатишни;
- коммуникатив грамматика ва коммуникатив лексикани;
- концептларини интерпретация қилиш ва ўқитишни;
- хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари асосида ўқитишнинг лингвистик аспектининг маданий концептлар, лингвокультурема, маънонинг маданият билан боғлиқ бўлаги, маданий муҳим ахборот, лингвокультурологик майдон (поле), лингвокультурологик ҳолат, миллий дунё тасвири ҳақидаги *билимларга* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модулининг асосий йўналишлари ва категорияларини англаш;
- коммуникатив тилшунослик модулининг методологик принциплари тамойиллари ва ёндашувларини фарқлаш;
- коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модулининг терминологик аппарати, қонуниятлари ва асосий тушунчаларини амалий жиҳатдан қўллаш;
- сўз ва унинг семантикаси, тузилиши, матн категориялари, фонетик

ва фонологик назариялар: информативлик, модаллик категориялари, матн яхлитлиги ва тугалланганлиги категориялари, матнда ўрин-пайт категорияларини ўзаро фарқлаш;

- коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модули бўйича назарий мавзуларни ва эгалланган ахборотни амалиётда қўллаш **малакаларини эгаллаши** зарур;

Тингловчи:

- мавзуларни таҳлил методларини (лингвистик шарҳлаш, суперлинеар таҳлил методи, семантик, стилистик, концептуал таҳлил, сўз ва матн таҳлилининг статистик, инференция методи, матн таҳлилининг статистик методлари) билиш ва уларни ўқув жараёнида қўллаш;

- модул бўйича эгалланган билим, кўникма ва малакаларни баҳолаш, хулосалар бериш, умумлаштириш ҳамда тадқиқотлар олиб бориш;

- модул бўйича орттирилган малакаларни ўз илмий тадқиқот амалиётида қўллаш **компетенцияларига** эга бўлиши лозим.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Коммуникатив тилшунослик ва тил компетенциялари модули Чет тил ўқитишдаги замонавий методлар, тил компетенцияларини баҳолаш механизмлари, тилшуносликда тадқиқотлар олиб боришнинг тизимли каби тилшуносликнинг йўналишлари билан ўзаро боғлиқ.

Мазкур модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларидан кенг фойдаланилади.

Хусусан, интерфаол методларнинг қуйидаги турларидан кенг фойдаланилади:

- гуруҳли музокаралар (group discussions);
- жамоа лойиҳалари (project work);
- жуфтликлар бўлиб топшириқларни бажариш (pair work);
- якка ҳолда маълум мавзу бўйича презентациялар қилиш (individual presentation);

- давра суҳбатлари ўтказиш (round-table discussion);
- инсерт техникаси (Insert technique);
- пинборд техникаси (Pinboard);
- кейс-стади (case-study);
- ақлий хужум методи (brainstorming).
- Шунингдек, фанни ўқитишда замонавий ахборот технологияларидан ҳам кенг фойдаланилади, жумладан:

- мультимедиа ёрдамида машғулотлар ташкил этиш;
- Power Point дастури ёрдамида презентациялар ташкил қилиш, компьютерда тестлар ўтказиш.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар Хорижий тилларни умумевропа ҳамда миллий стандартлар талаблари асосида ўқитишнинг лингвистик аспекти ўқув модули яратишни ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Аудитория ўқув юкلامаси		
		жами	жумладан	
			Назарий	Амалий машғулот
1.	Коммуникатив компетенция тушунчаси	4	2	2
2.	Коммуникатив компетенция тамойиллари	4	2	2
3.	Лингвистик компетенция	2	2	
4.	Прагматик компетенция	2		2
5.	Социолингвистик компетенция	4		4
6.	Стратегик компетенция	2		2
	Жами:	18	6	12

ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1- 3 мавзу. Коммуникатив компетенция тамойиллари

Мулоқот маҳорати тамойиллари Таянч тушунчалар: CEFR, коммуникатив компетенция, лингвистик / грамматик компетенция, социолингвистик компетенция, прагматик компетенция / дискурсив компетенция, ва стратегик компетенция. Мулоқот маҳорати, тил/грамматика аспекти, социолингвистик маҳорат, прагматик маҳорат, стратегик маҳорат.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: *кластер, диалогик ёндашув, муаммоли таълим, мунозара, ўз-ўзини назорат.*

4-мавзу. Лингвистик компетенция

Тил маҳорати (компетенцияси). Таянч тушунчалар: Структурал лингвистика, овозли тасвир, ақлий тасвир, лингвистик компетенция, шакл, мазмун.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: *муаммоли таълим, кластер, диаграмма, мунозара, ўз-ўзини назорат.*

5-мавзу. Прагматик компетенция

Прагматик компетенция Таянч тушунчалар: Прагматик компетенция, кооператив тамойил, сифат тамойили, миқдор тамойили.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: *диалогик ёндашув, муаммоли таълим, БББИ, мунозара, ўз-ўзини назорат.*

6-7 мавзу. Социолингвистик компетенция

Социолингвистик компетенция. (Вахтин Н.Б., Головкин Е.В., Алефиренко Н.Ф.) Таянч тушунчалар: Социолингвистик компетенция, идеология, маданиятга оид метафоралар.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: *диалогик ёндашув, муаммоли таълим, мунозара, кейс, ўз-ўзини назорат*

8-мавзу. Стратегик компетенция.

Стратегик компетенция. Таянч тушунчалар: Стратегик маҳорат, ноқулай вазият, тузатиш стратегияси, қисқартириш стратегияси.

Қўлланиладиган таълим технологиялари *диалогик ёндашув, муаммоли таълим, кейс, мунозара, ўз-ўзини назорат.*

Ўқитиш шакллари

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидадан фойдаланилади:

-маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

-давра суҳбатлари (қўрилаётган саволларга ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

-баҳс ва мунозаралар (асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«КЕЙС-СТАДИ» методи. «Кейс-стади» – инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима- натижа (What).

«Кейс методи»ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	*якка тартибдаги аудио-визуал иш; *кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); *ахборотни умумлаштириш; *ахборот таҳлили; *муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғини белгилаш	*индивидуал ва гуруҳда ишлаш; *муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; *асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	*индивидуал ва гуруҳда ишлаш; *муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; *ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; *муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот	*якка ва гуруҳда ишлаш; *муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; *ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; *якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс. Талабаларга аудиторияда мустақил иш бажариш топширилди. Талабалар мустақил ишни бажараётганлирида битта талаба бошқа талабаларга халақит бериб, барчанинг диққатини чалғита бошлади.

Сизнинг ҳаракатингиз

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар

- *кейсдаги муаммоли вазиятни юзага келтирган асосий сабабларни белгиланг (индивидуал ва кичик гуруҳда);
- *мобил иловани ишга тушириш учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфт-жуфт бўлиб ишлаш)

«ФСМУ» методи

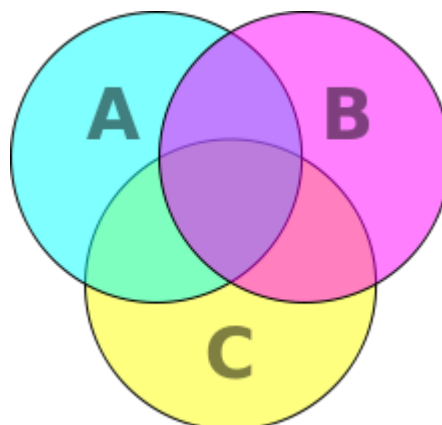
Методнинг мақсади: Мазкур метод иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур методдан маъруза машғулотларида, ўтилган мавзуни мустаҳкамлашда, ўтилган мавзу юзасидан саволларга жавоб олишди, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Методни амалга ошириш тартиби: иштирокчиларга мавзуга оид якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади; ҳар бир иштирокчига ФСМУ методи босқичлари ёзилган қоғозлар тарқатилади: иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

Ф	фикрингизни баён этинг
С	фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг
М	кўрсатган сабабингизни мисоллар орқали далилланг
У	фикрингизни умумлаштиринг

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

«ВЕНН ДИАГРАММАСИ» методи

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасаввурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар икки кишидан иборат жуфтликларга бирлаштирилади ва уларга кўриб чиқиладиган тушунча ёки асоснинг ўзига хос, фарқли жиҳатларини (ёки акси) доиралар ичига ёзиб чиқиш таклиф этилади;
- навбатдаги босқичда иштирокчилар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштирилади ва ҳар бир жуфтлик ўз таҳлили билан гуруҳ аъзоларини таништирадилар;
- жуфтликларнинг таҳлили эшитилгач, улар биргалашиб, кўриб чиқиладиган муаммо ёхуд тушунчаларнинг умумий жиҳатларини (ёки фарқли) излаб топадилар, умумлаштирадилар ва доирачаларнинг кесишган қисмига ёзадилар.

«БЛИЦ-ЎЙИН» методи

Методнинг мақсади: ўқувчиларда тезлик, ахборотлар тизимини таҳлил қилиш, режалаштириш, прогнозлаш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Мазкур методни баҳолаш ва мустаҳкамлаш мақсадида қўллаш самарали натижаларни беради.

Методни амалга ошириш босқичлари:

1. Дастлаб иштирокчиларга белгиланган мавзу юзасидан тайёрланган топшириқ, яъни тарқатма материаллар алоҳида-алоҳида берилади ва улардан материални синчиклаб ўрганиш талаб этилади. Шундан сўнг, иштирокчиларга тўғри жавоблар тарқатмадаги –якка баҳо|| колонкасига белгилаш кераклиги тушунтирилади. Бу босқичда

вазифа якка тартибда бажарилади.

2. Навбатдаги босқичда тренер-ўқитувчи иштирокчиларни уч кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштиради ва гуруҳ аъзоларини ўз фикрлари билан гуруҳдошларини таништириб, баҳслашиб, бир-бирига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириш, келишган ҳолда бир тўхтамга келиб, жавобларини –гуруҳ баҳоси|| бўлимига рақамлар билан белгилаб чиқишни топширади. Бу вазифа учун 15 дақиқа вақт берилади.

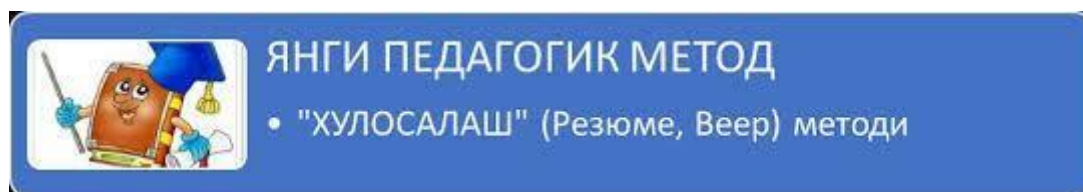
3. Барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, тўғри ҳаракатлар кетма- кетлиги тренер-ўқитувчи томонидан ўқиб эшиттирилади ва талабалардан бу жавобларни «тўғри жавоб» бўлимига ёзиш сўралади.

4. «Тўғри жавоб» бўлимида берилган рақамлардан «якка баҳо» бўлимида берилган рақамлар таққосланиб, фарқ бўлса «0», мос келса «1» балл қуйиш сўралади. Шундан сўнг «якка хато» бўлимидаги фарқлар юқоридан пастга қараб қўшиб чиқилиб, умумий йиғинди ҳисобланади.

5. Худди шу тартибда «тўғри жавоб» ва «гуруҳ баҳоси» ўртасидаги фарқ чиқарилади ва баллар «гуруҳ хатоси» бўлимига ёзиб, юқоридан пастга қараб қўшилади ва умумий йиғинди келтириб чиқарилади.

6. Тренер-ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларини тўпланган умумий йиғинди бўйича алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради.

7. Иштирокчиларга олган баҳоларига қараб, уларнинг мавзу бўйича ўзлаштириш даражалари аниқланади.

«ХУЛОСАЛАШ» (РЕЗЮМЕ, ВЕЕР) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айна пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Жумладан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда талабаларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. «Хулосалаш» методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва 15 семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Намуна:

афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги

I. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-МАЪРУЗА

КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ ТУШУНЧАСИ

Мақсад: коммуникатив компетенция тизими билан таништириш, коммуникатив компетенция хусусиятларини аниқлашга ўргатиш

Асосий тушунчалар: компетентлик ёндашуви, "соҳа транзакцияси" модели, коммуникация стратегиялари:

Режа:

1. "Коммуникатив компетенция" тушунчаси
2. "Коммуникатив шахс" тушунчаси
3. Коммуникатив компетентликнинг "муҳитдаги транзакция" модели
4. Носоғлом мулоқотнинг сабаблари бўлиши мумкин
5. Алоқа стратегиялари

Кириш

Коммуникатив компетенция-муайян вазиятга мос равишда етарли мулоқот усулини самарали қўллаш оладиган интегратив, мураккаб, қобилиятдир.

Мулоқот компетенцияси

Коммуникатив компетентлик-мураккаб мулоқот қобилиятлари ва қобилиятларини эгаллаш, янги ижтимоий тузилмаларда етарли кўникмаларни шакллантириш, мулоқотдаги маданий меъёрлар ва чекловларни билиш, алоқа соҳасидаги урф-одатлар, анъаналар, одобни ҳурмат қилиш, яхши анъанавийлик, миллийлик, синф менталитетига хос ва ушбу касб доирасида ифодаланган коммуникатив воситаларга йўналтириш.

Коммуникатив компетенция-шахснинг умумлаштирувчи коммуникатив хусусияти бўлиб, у коммуникатив қобилият, билим, кўникма ва малакаларни, ишбилармонлик мулоқоти соҳасидаги билимдон ва ижтимоий тажрибани ўз ичига олади. Мулоқот умуман шахсиятнинг энг муҳим таркибий қисмидир, чунки мулоқот бутун инсон моҳиятининг 80 % ни эгаллайди. Коммуникатив фаолиятнинг муваффақияти кўп жihatдан нафақат шахснинг мулоқатчанлигига, балки инсоннинг қанчалик муваффақиятли коммуникатив шахс эканлигига ҳам боғлиқ. Коммуникатив шахс - "коммуникатив компетентликка эга бўлган, individual мулоқот стратегияси ва тактикасини шакллантира оладиган ҳамда когнитив, семиотик ва мотивацион коидаларга эга бўлган фаол шахсдир".

Инсон-одамлар билан ўзаро онгли равишда мулоқот қилувчи ва мулоқот шароитида яшайдиган ижтимоий мавжудот ҳисобланади. Ижтимоий ҳаёт одамлар ўртасида турли қарама-қаршиликлар, зиддиятлар

мавжудлиги туфайли пайдо бўлади ва ривожланади, бу эса одамларнинг бир-бири билан ўзаро алоқада бўлиш эҳтиёжини тақозо этиш билан биргаликда унинг учун лозим бўлган шарт-шароитларини яратади. Сўнгги йилларда алоқа соҳасидаги муносабатларнинг сезиларли даражада интенсивлашуви кузатилмоқда. Алоқа ва транспорт воситаларининг жадал ривожланиши турли мазмундаги ахборот алмашинувини жадаллаштирди. Алоқа соҳасидаги ваколатлар инсон фаолиятининг ҳар қандай соҳаси бўйича мутахассиснинг юқори professional даражасининг асосий таркибий қисмларидан бирига айланди. Бу нафақат менежер, хизмат кўрсатувчи ходим, ўқитувчи, шифокор, ижтимоий ишчи каби махсус мулоқот тренинги талаб қилинадиган касбларга, балки бошқа деярли барча касб турларига ҳам тегишлидир. Мулоқот компетентлиги касбий компетентликнинг ажралмас қисми бўлган асосий компонентларни англатади. Коммуникатив компетенция таълимнинг энг муҳим таркибий қисмларидан бири сифатида университет битирувчилари учун зарур бўлган билимлар рўйхатига киритилган.

Коммуникатив компетентлик муаммоси ҳозирги вақтда энг долзарб ҳисобланади, чунки коммуникатив компетентликнинг ривожланиш даражаси нафақат касбий, балки шахсий соҳадаги муносабатларга ҳам боғлиқ. Мулоқот инсон ҳаётининг асосий таркибий қисми бўлиб, коммуникатив компетенция мулоқотда муваффақиятнинг таркибий омили ҳисобланади. Коммуникатив компетенция амалий жиҳатдан шахсий ва операцион таркибий қисмлардан иборат самарали мулоқот омилдир. Афсуски, ҳозирги пайтда бу муаммо кам тушунилмоқда. Бу муаммо бўйича қарама-қаршиликлар ва тафовутли қарашлар кўп. Тадқиқотчилар коммуникатив компетентликнинг энг аниқ ва тўлиқ таърифи учун қайси методлар зарурлигини аниқлай олмайдилар.

Мулоқот самарали бўлиши ва одамлар билан мулоқот қилишда қўйилган мақсадларга эришишга ҳисса қўшиши учун ҳар бир мутахассис ўз касбий фаолиятида коммуникатив компетентликка эга бўлиши керак.

Коммуникатив компетенция-ўзаро таъсир натижасида маълум бир вазият оралиғида самарали мулоқот яратиш учун зарур бўлган ички компонентлар тизимидир. Мулоқотдаги компетентлик умуминсоний хусусиятларга ва шу билан бирга тарихий ва маданий жиҳатдан белгиланадиган хусусиятларга ҳам эга.

Мулоқотдаги ваколатлар турли хил психологик масофаларда - узоқ ва яқин алоқада бўлишга тайёр қобилиятни ўз ичига олади. Қийинчиликлар баъзан позициянинг инерцияси билан боғлиқ бўлиши мумкин - шерикнинг табиати ва вазиятнинг хусусиятидан қатъи назар, уларнинг ҳар бирига эгалик қилиш ва уни амалга ошириш ҳамма жойда. Умуман олганда, мулоқотдаги ваколат одатда энг яхши позицияни эмас, балки уларнинг спектрини етарли даражада киритиш билан боғлиқ. Психологик позицияларнинг етарли даражада ўзгаришида мослашувчанлик ваколатли

мулоқотнинг муҳим кўрсаткичларидан биридир.

Бугунги кунда алоқа назарияси, ПР, таълим социологияси ва б.мутахассисларнинг илмий гаплари. ривожланаётган ахборот жамиятининг янги коммуникатив амалиётлари мазмунини, жумладан, "коммуникатив шахс" тушунчаси ва унинг ваколоти чегараларини муҳокама қилади. Ушбу тушунчалар нафақат МЛС, балки корпоратив ва бизнес коммуникацияларининг ишлаш ва самарадорлик хусусиятларини тушуниш учун муҳимдир.

Коммуникатив компетенция компетентлик ёндашуви доирасида оёзаро таъсир вазиятларида самарали коммуникатив ҳаракатни қуриш учун зарур бўлган ички ресурслар тизими сифатида қаралади, компетентлик кучли шахсий сифат сифатида қаралади. Шахснинг коммуникатив компетенцияси зарур бўлган бундай шахсни ўз зиммасига олади: код даражаси (оғзаки тажриба, сўз, белгилардан фойдаланиш, муваффақиятли жамоат нутқининг қобилиятлари); билим даражаси (қиймат тизими, дунёқараш, билим тажрибаси); прагматик-мотивацион даража (вазиятли тажриба, коммуникатив ният ва муносабат, мотивлар ва қобилиятлар). Коммуникатив компетенция мулоқот нормалари ва қоидаларини билишни ўз ичига олади ва кенгроқ тушунчанинг бир қисми - "шахснинг коммуникатив салоҳияти", яъни.унинг мулоқот сифатини белгиловчи шахснинг имкониятларининг умумлашган характеристикаси (мулоқотда ташаббусга егалик қилиш, ўз шахсий мулоқот дастурини шакллантириш ва амалга ошириш қобилияти).

Шахснинг коммуникатив компетентлигининг таркибий тузилиши ("тил шахси" Ю. Н. Караулова, ваколатлари Менежери, билим-сезувчанлик ёндашувлар Irina Серегина Ю. Н. Емелянов ва Й. Н. Жуков, синтез мотивацион, когнитив, коммуникатив шахснинг функционал параметрлари С. В. Береснев) қуйидаги блокларни тақлиф қилади:

1. Коммуникатив "мен жон" – ҳабилитацион компонент, шахснинг коммуникатив имкониятлари ва қобилиятлари.

2. Коммуникатив" и want " – мулоқот субъекти сифатида шахснинг мақсад-мотивацион компоненти, мақсад ва мотивлари.

3. Коммуникатив "биламан" – билиш компоненти-билим, ўзлаштирилган ахборот, коммуникатор сифатида ҳаракат қилиш имкониятини беради.

4. Коммуникатив "мен жон" - оператив (instrumental) компонент-мулоқот қобилиятлари ва қобилиятлари. Шундай қилиб, коммуникатив шахснинг асосий структураси ижтимоий-психологик ёндашувда "мен мумкин", "мен истайман", "мен биламан", "мен мумкин", - "мен ҳаракат қиламан»

Бу model, биринчи навбатда, ПР алоқа стратегик ва операцион жиҳатларини ўрганиш қаратилган, "ташкilot – жамоатчилик" тизимида стратегик бошқариш ўрганиш ахлоқий таркибий қисми талаффуз емас,

қайси ҳолда у асосий қадриятлар ва коммуникатив шахси мотивацион механизмларини ва диалогик алоқа шароитлари тушуниш мумкин эмас, аутокоммуникацион ёки ахлоқий хатти мезонлари ҳеч мафкуравий муаммолар, ёки инсон фалсафаси анъанасида маънавий нуклеация механизми. Инсоннинг коммуникатив компетентлиги тасвирланган моделнинг заифлиги унинг ортиқча позитивизм ва прагматизмида ётади, биринчи навбатда касбий компетентликка ёки МЛК жараёнида психологик мулоқот кўникмаларини шакллантиришга қаратилади. Журналистлар, жамоатчилик билан алоқалар ва реклама мутахассислари учун professional маҳорат ахлоқий касбий кодларни мажбурий билишни назарда тутди. Оммавий ахборот воситаларида ахборот терроризми ва экстремизмининг ёш авлод ижтимоийлашувининг салбий омиллари сифатида пайдо бўлиши муносабати билан шахснинг коммуникатив компетентлиги моделида этик компонентни жумладан аҳамияти янада ортади. Шахснинг коммуникатив компетентлиги ҳақидаги ушбу тушунчадан интраперсонал мулоқот моҳиятининг энг муҳим жиҳатлари тушиб қолади: фалсафий ва ғоявий, аксиологик(қадриятли) ва ахлоқий. Орқасида, бу модели "ўртача инсон", "оммавий инсон", "нутқ-инсон", "билиш-инсон", "ега-инсон", "ҳаракат инсон", "мулоқот одам", "ахборот асрида инсон", у ерда қолади "асл одам". Шахснинг коммуникатив компетентлигининг гуманистик асосларини яхлит таҳлил қилиш инсоннинг батистини доимий "ҳаёт-оламлари" ни ҳисобга олмасдан иложи йўқ: иш дунёси, севги дунёси, билим соҳалари, жаҳон кураши, жаҳон ўйинлари, экзистенциал муаммо сифатида ўлимни англаш. Бу ҳаётий оламларда ҳаёт фаолиятининг individual тажрибаси, жумладан, алоқа ва мулоқотнинг турли шакллари бир-бирига зид тарзда шаклланади.

Фалсафадаги "персоналистик "ва" экзистенциал " парадигмалар, унда инсон шахсига сўзсиз қадрият сифатида қаралади (7-бобга қаранг).

Коммуникатив компетенциянинг таркибий қисмлари коммуникатив компетенция-бу бошқа одамлар билан зарур алоқаларни ўрнатиш ва сақлаб қолиш қобилиятидир. Самарали мулоқот қуйидагилар билан тавсифланади: шерикларни ўзаро тушунишга, вазиятни яхшироқ тушунишга ва алоқа предметига еришиш. Бу еса муаммоларни ҳал этишга кўмаклашади, ресурслардан optimal фойдаланган ҳолда мақсадларга еришишни таъминлайди. Коммуникатив компетенция ўзаро таъсирнинг маълум бир вазиятларида самарали мулоқотни қуриш учун зарур бўлган ички ресурслар тизими сифатида қаралади.

Ёмон мулоқот сабаблари бўлиши мумкин:

1) стереотиплар: одамлар, вазиятлар, муаммоларни объектив таҳлил қилиш ва тушуниш натижасида шахслар ёки вазиятлар ҳақида соддалаштирилган фикрлар;

2) олдиндан айтилган тушунчалар: ўз қарашларимизга зид бўлган ҳамма нарсани, янги, ғайриоддий нарсаларни рад этишга мойиллик ("биз

ишонмоқчи бўлган нарсага ишонамиз"); бошқа шахс томонидан воқеаларнинг талқини ўзимизникидек амал қилишини камдан-кам англаб етамиз;

3) одамлар ўртасидаги ёмон муносабатлар, чунки агар бирининг муносабати душман бўлса, уни сизнинг нуқтаи назарингизнинг адолатига ишонтириш қийин;

4) суҳбатдошнинг диққати ва қизиқишининг йўқлиги; ва қизиқиш инсон ўзи учун ахборотнинг аҳамиятини, уни хоҳлаган нарсасини олиш ёки номақбул ривожланишларнинг олдини олиш учун ишлатиш қобилиятини англаганида пайдо бўлади;

5) фактлар еътиборсизлиги, яъни етарли миқдордаги фактлар бўлмаган тақдирда хулоса чиқариш одати;

6) баён қурилишидаги хатолар: сўзларни нотўғри танлаш, хабарнинг мураккаблиги, кучсиз ишонтириш, иллогик ва бошқалар.;

7) мулоқот стратегияси ва тактикасини нотўғри танлаш.

Алоқа стратегиялари:

Очиқ-ёпиқ алоқа.

Monologue-диалогисал.

Ролли ўйин (ижтимоий рол асосида) - шахсий ("юрракка юрак" мулоқоти).

Очиқ мулоқот-ўз нуқтаи назарингизни тўлиқ ифода етиш истаги ва қобилияти ва бошқаларнинг позицияларини ҳисобга олишга тайёрлиги. Ёпиқ-сизнинг нуқтаи назарингизни, муносабатингизни, мавжуд маълумотларни аниқ ифода етишни истамаслик ёки ишончсизлик. Ёпиқ коммуникациялардан фойдаланиш ҳолларда оқланади: мавзу ваколатлари даражасида сезиларли фарқ бўлса ва "паст томон" нинг ваколатини оширишга вақт ва куч сарфлаш бефойда бўлса; зиддиятли вазиятларда (бу ерда сизнинг ҳис-туйғуларингизни ва режаларингизни душманга очиш амалий емас). Очиқ мулоқот таққосланувчанлик мавжуд бўлса, самарали, аммо мавзу позицияларининг идентификатори емас (фикр, фикр алмашиш).

"Бир томонлама сўроқ" - бу ярим ёпиқ мулоқот бўлиб, унда инсон бошқасининг позициясини билишга ҳаракат қилади ва айни пайтда ўз-ўзини ошкор қилмайди. "Бирор муаммонинг жазавали тақдимоти" - инсон ўз ҳис-туйғуларини, муаммоларини, ҳолатларини очиқ-ойдин ифода етиб, ўзгаларнинг "ўзгаларнинг ҳолатларига кириш", "чиқишлар" ни тинглашни хоҳлашидан манфаатдор бўлмай туриб.

Мулоқотнинг қуйидаги турлари фарқланади:

"Ниқоблар контакти". Бу расмий мулоқот бўлиб, унда суҳбатдош шахсининг хусусиятларини тушуниш ва ҳисобга олиш истаги йўқ, одатий ниқоблар қўлланилади (хушмуомалалик, жиддийлик, бефарқлик, камтарлик, раҳм-шафқат ва бошқалар.), юз ифодалари, имо-ишоралар, сиз ҳақиқий ҳис-туйғуларини яшириш имконини беради standart иборалар

мажмуи, суҳбатдошга муносабат. Шаҳар шароитида одамлар суҳбатдошидан ўзларини "изоляция "қилиш учун бир-бирларига кераксиз" тегмасликлари "учун" ниқобларнинг алоқаси " ҳам баъзан зарур.

Ибтидоий алоқа: бошқа одам зарур ёки безовта қилувчи объект сифатида баҳоланади; агар керак бўлса, улар фаол равишда алоқа қилишади, агар улар аралашса, тажовузкор кўпол сўзларни таъқиб қилишади ёки таъқиб қилишади. Агар улар суҳбатдошдан истаган нарсаларини олишса, унга бўлган қизиқишни йўқотишади ва бунни яширишмайди.

Formal ролга асосланган мулоқот, ҳам мазмун, ҳам алоқа воситалари тартибга солинганда ва суҳбатдошнинг шахсини тан олиш ўрнига унинг ижтимоий ролини билишга муваффақ бўладилар.

Ишбилармонлик мулоқоти: суҳбатдошнинг шахс хусусиятлари, характери, yoshi, кайфиятини ҳисобга олиш, лекин ишнинг манфаатлари мумкин бўлган шахсий фарқлардан кўра муҳимроқдир.

Маънавий. Interpersonal. Бу дўстларингизнинг мулоқоти, ҳар қандай мавзуга кўл уришингиз ва сўзларга мурожаат қилишингиз шарт эмас; дўстингиз сизни юз ифодангиз, ҳаракатларингиз, интонациянгиз билан тушунади. Бундай мулоқот ҳар бир иштирокчи суҳбатдошнинг имиджига ега бўлса, унинг шахсини билса, унинг реакциялари, қизиқишлари, еътиқодлари ва муносабатини олдиндан кўра олса бўлади.

Манипулятив, ўз шахсининг хусусиятларига қараб турли методлар (хушомадгўйлик, кўрқитиш, "кўзига chang ташлаш", алдаш, меҳр кўрсатиш) ёрдамида суҳбатдошдан фойда чиқаришга қаратилган.

Дунёвий. Дунёвий мулоқотнинг моҳияти унинг маъносизлигидир, яъни одамлар нима деб ўйлаётганларини айтмайдилар, лекин бундай ҳолларда нима дейишлари керак; бу мулоқот ёпик, чунки одамларнинг муайян masala бўйича нуқтаи назарлари муҳим эмас ва мулоқот табиатини аниқламайди.

Дунёвий алоқа кодексига маълум постулатлар киради:

"ўзгалар манфаатига риоя қилинг" (хушмуомалалик, хушмуомалалик);

"ўзгаларни айбланманг"," етирозлардан сақланинг " (маъқуллаш, розилик);

"дўст, дўст бўл" (ёқади).

Бизнес алоқа коди турли тамойилларга асосланган:

ҳамкорлик ("суҳбат ҳамкорликда қабул йўналиши томонидан талаб қилинади каби сизнинг ҳисса бўлиши керак");

ахборотнинг етарлилиги ("ҳозирги вақтда талаб қилинганидан кўп бўлмаган ва кам бўлмаган деб»);

ахборот сифати ("ёлғон гапирманг");

мақсадга мувофиқлиги ("мавзудан четга чиқмаслик, ечим топа олиш»);

"ўз фикрларингизни суҳбатдошингиз учун аниқ ва ишонарли ифодаланг»;

"тўғри фикрни тинглаш ва тушуниш»;

"ишнинг манфаатлари учун суҳбатдошнинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш."

Бир суҳбатдош хушмуомалалик тамойилига амал қилса, иккинчиси-ҳамкорлик, бемаъни, самарасиз мулоқот бўлади. Шунинг учун ҳам мулоқот қоидалари ҳар икки иштирокчи томонидан келишиб олиниши ва унга риоя қилиниши керак.

Мулоқот тактикаси-бу мулоқот техникасини билиш ва билишга асосланган муайян вазиятда мулоқот стратегиясини амалга оширишдир. Бу гапириш ва тинглаш кўникмаларининг ўзига хос коммуникатив кўникмаларининг бирикмасидир.

Мулоқотда қуйидаги позициялар ҳам ажралиб туради:

(бу interlocutor қабул дўст);

бетараф;

душман (суҳбатдошни қабул қилмаслик);

доминантлик, ёки " юқоридан мулоқот";

мулоқот " тенг шартларда";

такдим етиш ёки "пастдан" позицияси.

Биз ўқиган тилдаги асосий умумтаълим стандартида:

"Коммуникатив компетенсия-бошланғич синф ўқувчиларининг турли босқичлардаги тажрибаси, қизиқишлари ва психологик хусусиятларига мос келадиган нутқ фаолиятининг барча турларини ва оғзаки ва ёзма нутқ маданияти асосларини, турли соҳа ва мулоқот вазиятларида тилдан фойдаланиш кўникма ва малакаларини егаллаш" [7]. Шу билан бирга тил ва лингвистик (лингвистик) компетенсиялар, шунингдек, маданий компетенсиялар бир-бирининг ёнига жойлаштирилади.

"Лингвистик ва лингвистик (лингвистик) ваколат – тил ҳақида билимни белгилар тизими ва ижтимоий ҳодиса, унинг тузилиши, ривожланиши ва фаолияти сифатида ўзлаштириш; тилшунослик ҳақида фан ва рус олимлари ҳақида умумий маълумот; рус адабий тилининг асосий нормаларини ўзлаштириш, талабалар нутқининг сўз ва грамматик тузилишини бойитиш; тил ҳодисаларини ва фактларни таҳлил қилиш ва баҳолаш қобилиятини ривожлантириш; турли лингвистик луғатлардан фойдаланиш қобилияти.

Маданий компетенсия тил ҳақида тушунча миллий маданият ифодаси сифатида тил ва халқ тарихи муносабатлари, нутқ одоби тил нормаларининг миллий ва маданий ўзига хослиги, миллатлараро мулоқот маданияти" [ибид].

Мантиқий савол туғилади: коммуникатив компетенсия лингвистик, лингвистик ва маданий компетенсиялар оралиғида қаралиши мумкинми?

Агар алоқа ваколатлари асосий бири бўлса, & # 8217; т бошқа

ваколатлар унга киритилган бўлиши керак? Шу нуқтаи назардан "коммуникатив компетенция" тушунчаси ўрнини босадиган "нутқий компетенция" тушунчасини киритиш ўринли бўлармиди? Бу саволларга жавоблар асосли кўринадими, чунки улар таълим мазмунини тузишга, шаклланаётган кўникмалар ва таълимнинг кутилаётган натижаларини янада аниқроқ баён этишга имкон беради.

Психологлар биринчилардан бўлиб "коммуникатив компетенция" тушунчасига мурожаат қилишди. "Психологик Луғат "да бу таъриф берилган:" коммуникатив компетенция (ижтимоий психологияда) - инсоннинг одамлар билан мулоқот қилиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар мажмуидир. КК таркибига кишиларнинг шахсий хусусиятлари, уларни тушуниш, одамларни тўғри идрок этиш ва баҳолаш, уларнинг хулқ-атворини башорат қилиш, уларга таъсир кўрсатиш ва яна кўп нарсаларни билиш киради, бу еса инсон ва одамлар ўртасидаги мулоқот ва ўзаро муносабатларнинг муваффақияти боғлиқ бўлиши мумкин " [2, с. 177]. Кўришиб турибдики, коммуникатив компетентликни амалга ошириш учун психологик билимлар (кишиларнинг шахсий хусусиятлари ва бошқалар.) этишмайди. Коммуникатив фаолият нутқ фаолияти билан узвий боғлиқ ва нутқ тил билан узвий боғлиқ бўлгани учун, коммуникатив компетенциянинг асоси тил компетенцияси (тил ҳақидаги маълумотни белгилар тизими ва тилнинг барча воситаларидан фойдаланиш қобилияти) ва нутқ компетенцияси (фикрларни шакллантириш ва шакллантириш усуллари билан нутқни узатиш ва идрок қилиш жараёнида ушбу усуллардан фойдаланиш қобилияти) бўлади. Замонавий психолингвистикада кўриб чиқиладиган тушунча бошқа ваколатларни ҳам ўз ичига олади. К. Ф. Седовнинг *ishida* коммуникатив компетенция "муайян етник гуруҳга хос бўлган ижтимоий ўзаро таъсир нормаларига мос келадиган самарали нутқ фаолияти ва самарали нутқ хатти-ҳаракатларини куриш қобилияти" деб кўрсатилган [4, п.23]. Муайян етник гуруҳга хос ижтимоий ўзаро таъсир меъёрларини ҳисобга олган ҳолда, самарали мулоқот қилиш мумкин бўлмаган ҳолда, бизни маданий компетентликни коммуникатив компетенция таркибига киритиш заруратига жалб қилади. Демак, коммуникатив компетентлик учун маълум бир етник гуруҳнинг миллий маданияти, жумладан, унинг нутқ маданияти ва нутқ одоби ҳамда мулоқот жараёнида миллий ўзига хосликни ҳисобга олиш қобилияти ҳақида билиш муҳимдир. Муаммонинг яна бир муҳим жиҳати "самарали" сўзини қўллаш билан боғлиқ. Нутқий вазият параметрларини ҳисобга олмасдан туриб нутқ фаолияти ва нутқ хатти-ҳаракати самарадорлигини баҳолаш мумкин эмас. Агар коммуникатив вазифа, нутқий вазиятнинг ўзига хос хусусиятлари, мулоқот иштирокчиларининг ижтимоий ва нутқий ролларидан хабардор бўлмасак, умуман мулоқотнинг муваффақияти / муваффақиятсизлиги ҳақида гапира олмаймиз. Коммуникатив компетенция таркибига прагматик жиҳатни

киритиш зарурати кенгроқ контекстга (тил ва нутқ компетентлигига нисбатан) – дискурсив компетентликка киришни талаб қилади. Санаб ўтилган компетенциялар (тил, нутқ, Маданиятшунослик, дискурс) коммуникатив компетенциянинг тузилишини аниқлаш учун етарлими?

Еҳтимол, шахсий, кундалик ва асосий professional мулоқот учун етарли. Бироқ, оммавий мулоқот вазиятларида қийинчиликларга дуч келган ва риторик жанрларни билмаган одам ўзини коммуникативлик билан баркамол деб ҳисоблаши мумкинми? Мен бундай деб ўйламайман. Шу муносабат билан риторик билимларга ҳам, риторик кўникмаларга ҳам муурожаат қилиш табиий бўлиб, улар сўзлар ёрдамида бошқаларга онгли ва самарали таъсир кўрсатиш имконини беради. Шундай қилиб, коммуникатив компетенция-бу бошқаларни тушуниш ва мулоқотнинг мақсадлари, соҳалари ва вазиятларига адекват бўлган нутқий хатти-ҳаракатларнинг ўз дастурларини яратиш учун зарур бўлган билим ва кўникмалардир. Коммуникатив компетентлик нутқ фаолиятининг барча турларини егаллашни, мулоқот шароитига қараб мулоқот жараёнида бир код / услубдан бошқасига ўтиш қобилиятини замонавий адабий тилнинг асосий буйруғини таъминлайди, бунинг учун мақсадли равишда шахснинг касбий компетентлигини ташкил етувчи махсус билим ва кўникмаларни шакллантиради. Коммуникатив компетенция-бу қуйидаги даражаларни ўз ичига олувчи структурал формация: тил, нутқ, дискурсив, маданий ва риторик компетенция.

Ҳар бир даража, ўз навбатида, еркин ва самарали нутқ фаолияти учун зарур бўлган билим ва кўникмалар мажмуини ўз ичига олади:

тил компетенцияси-ўрганилаётган тилнинг сатҳлари: фонетика, луғат, сўз таркиби ва сўз шаклланиши, морфология, содда ва мураккаб гаплар синтаксиси, матн стилистикаси асосларини билиш; тилнинг барча бирликлари ва воситаларидан ўз меъёрларига мувофиқ фойдалана олиш;

нутқ компетенцияси - тил орқали фикрларни шакллантириш ва шакллантириш йўллари билиш ва нутқни идрок етиш ва ҳосил қилиш жараёнида бундай усуллардан фойдалана олиш;

дискурсив компетенция-нутқий ҳодисанинг ўзига хос хусусиятлари ва уни бошқариш қобилияти ҳақидаги билимлар;

миллий маданият ифодаси сифатида тил маданий ваколатлари хабардорлик, тил ва халқ тарихи муносабатлар билим, миллий-маданий ўзига хослиги тили; нутқ етикет нормалари егалик, миллатлараро мулоқот маданияти; алоқа жараёнида бу маълумотларни кўриб чиқиш ва ижтимоий хулқ нормаларига мувофиқ, уларнинг нутқ хатти ростлаш қобилияти, етник гуруҳ ўзига хос;

риторик компетенция-матн яратишнинг риторик моделларини билиш ва омма нутқининг мақсади ва ҳолатига мос равишда риторик жанрнинг муаллиф манзил матнини онгли равишда яратиш, талаффуз қилиш ва акс еттириш қобилияти. "Коммуникатив компетентликнинг енг юқори

даражада намоён бўлиши шахснинг ахборот муҳитини ташкил етиш учун у томонидан шаклланган билим, кўникма ва фаолият усулларидан фойдаланишга тайёрлиги бу шахс қизиққан муаммоли вазиятларни ҳал етишдир" [5, с. 39]. Бунинг учун тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, қуйидагиларни ифодалаш керак::

гуманистик йўналишдаги муайян фазилатлар, хусусиятлар;
коммуникатив билим, кўникма ва мулоқот методлари (когнитив, таъсир етувчи, тартибга солувчи);

касбий фаолият соҳасида коммуникатив билим, кўникма ва малакаларни амалга оширишга тайёрлик ва бу тайёрликни амалга оширишга интилиш.

Таниқли олим психолог Л. А. Петровская ёзган: "... замонавий шароитда компетентликка асосланган мулоқотнинг ривожланиши унинг fundamental гуманистик реориентацияси ва уйғунлашувини назарда тутати"[3, с. 103]. Норози бўлиш қийин. Мулоқотни қайта йўналтиришнинг энг муҳим педагогик асосларидан бири унинг диалогик табиатини тан олиш ва унга таянишдир. "Мулоқот" ва "мулоқот" тушунчалари ўртасидаги туб фарқ нафақат субъект-объект ва субъект-субъект ўзаро алоқасининг мавжудлигини тан олишни, балки методологик хулосаларни ҳам тақозо етади. Шундай қилиб, ёпиқ характердаги репродуктив вазифалар (такрорлаш, алгоритм ва намуна бўйича матнлар яратиш ва бошқалар.), керакли жавоб суҳбатдошга олдиндан маълум бўлса, ҳар қандай координата тизимида самарали бўлади. Шу билан бирга, аниқ ечимга ега бўлмаган шахснинг ўзига хослиги, ностандарт шароитлари ва ижодий салоҳиятига асосланган очик табиатнинг самарали вазифалари, ҳамкорлик жараёнида мулоқот иштирокчиларининг ўзаро қизиқиши, муҳокама натижасида, аниқ тўлиқликка ега бўлмаган optimal қарор қабул қилинади. Шундай қилиб, суҳбатдошнинг коммуникатив компетентлигини шакллантириш учун субъект коммуникатив компетентликка ега бўлиши зарур. Аввало, бу тушунтириш мулоқоти, суҳбат ва мунозара, гуруҳ технологиялари ва жамоавий ўқитиш технологияларига ега бўлишдир. Фақат амалиётда коммуникатив фаолият тажрибаси егалланади, унга муносабат амалга ошади, билим миқдори ошади, коммуникатив малакалар такомиллашади, яъни пировард натижада коммуникатив компетенция шаклланади. Коммуникатив парадигмани қуриш учун коммуникатив компетентлик бирликлари ва даражаларини ажратиш мақсадга мувофиқдир. Коммуникатив компетентлик бирликлари:

коммуникатив фаолият соҳалари;
мавзулар, алоқа ҳолати ва уларни жойлаштириш дастури;
нутқ амаллари;
суҳбатдошларнинг ижтимоий ва коммуникатив роллари (уларнинг коммуникатив хулқ-атвори сценарийлари);
хатти-ҳаракат дастурини бажаришда вазиятларда мулоқот тактикаси;

матн турлари ва уларни қуриш қоидалари;
КОММУНИКАТИВ ТИЛШУНОСЛИК. ТУШУНЧАСИ.

Коммуникатив лингвистика (матн лингвистикаси) - тилшуносликнинг матн ва унинг элементлари, уларнинг роли ва қандай фаолият кўрсатиши билан шуғулланувчи бўлими. Умумтаълим мактабида чет тилини ўқитишнинг амалий мақсадлари ўқувчиларнинг чет тилида нутқ фаолиятини еркин олиб бориш қобилиятини таъминлайди. Матннинг лингвистик хусусиятлари ва унинг алоқа соҳаларига боғлиқлиги ҳақида фикр юритамиз.

Матн яратишда тилдан коммуникатив фойдаланиш қолипларини очиб бериш учун мулоқот тушунчасига еътибор қаратиш лозим. Ҳозирги замон тилшунослигида алоқа фақат тил тизимидан фойдаланиш деб эмас, балки, энг аввало, инсон фаолиятининг бошқа турлари билан тенг ҳаракат қиладиган ижтимоий фаолият деб тушунилади. Мулоқот нафақат одамлар бир-бирларини тушунишлари ёки бир мақсадга еришиш учун ўз ҳаракатларини бирлаштиришлари керак. Коммуникатив фаолиятнинг инсон фаолиятининг бошқа турларига нисбатан ўзига хослиги шундаки, бир шахс тафаккурининг мазмуни ҳар қандай биргаликдаги фаолият турларини қисқа муддатли ва узоқ муддатли асослаш, режалаштириш ва ташкил етиш учун зарур бўлган жамоа активига айланади. Агар мулоқот қилиш инсоннинг қобилиятини олиб бўлса, бошқа ҳеч қандай фаолият, уни алмаштириш мумкин ва қўшма иш имконсиз бўлади. Бунинг энг ёрқин намунаси-Библия минораси қадимий қурувчилар ҳеч қачон тугамаган, бир-бирини тушуна олмайдиган Бобил.

Мулоқот-инсоннинг ижтимоий фаолияти доирасида мақсадли фикр ва ахборот алмашувидир. Жўнатувчи олувчи уни тушуниш мумкин ишонч ҳосил қилиш учун интилади ва шунинг учун алоқа асосий мақсади еди – ахборот узатиш, шунингдек, шахсий муносабат ва инсон ҳаётининг бандлик ва ижтимоий соҳаларда қўшма ҳаракатлар учун жўнатувчи баҳолаш, шунингдек хатти ўзгартириш, ҳолат, ёки қабул қилувчининг билим даражаси.

Матнни тушуниш учун унинг яратилиш шароитлари билан боғлиқ бир қатор кўрсаткичларни, шунингдек, матннинг мазмуни ва тузилишини ҳисобга олиш керак. Келгусида бу кўрсаткичларга мос равишда экстралингвистик (тилшуносликдан ташқарида ётувчи) ва интралингвистик (ёки интралингвистик) деб мурожаат қиламиз.

Барча турдаги матн муаллифлари, шахсий мактублар ва болалар китобларидан тортиб, илмий монография ва roman-трилогияларгача ўқувчиларнинг қизиқишлари, yoshi, уларнинг онглилик даражаси, матн олиб бораётган маълумотларни идрок етишга ахлоқий тайёрлиги доимий равишда ҳисобга олинади. Шу ўринда пресуппозиция тушунчасига еътибор қаратиш лозим. Пресуппозиция-муаллиф адресатга мурожаат қилмоқчи бўлган маълумотлар, маълум бир вазиятда тушунишга еришиш

учун сўзловчи ва тингловчи томонидан "умумий билимлар фонди" дан фойдаланиш учун таянчдир.

Мулоқот акти суҳбатдошлар "умумий билимлар фонди"га ега бўлиш жиҳатидан тенг бўлсагина ўз мақсадига еришиши мумкин. Шундай қилиб, Биология фанлари доктори, тоғ ў - кон заводи ишчиларига гапирганда, нафақат тўғри, жуда мураккаб мавзуни ва тақдимотнинг тегишли шаклини танлаши керак, балки нотаниш атамалар ва исмларни қисқа тушунтириш билан нутқидан ҳам олдин. Бу қизиқишни уйғотиш ва тўғри тушуниш учун керак.

Мулоқот иштирокчиларининг умумий билимлари фон билимлари деб аталади. Улар, одатда, бир неча тоифага бўлинади:

1) умуминсоний билимлар (йил фасллари, табиат ҳодисалари ҳақидаги маълумотлар, енг оддий физик қонуниятларни билиш ва бошқалар.),

2) минтақавий ахборот (улар текисликлар ва highlanders аҳолиси учун турли бўлади, жанубликлар ва Шимолий),

3) муайян мамлакат, жой ёки халқ маданияти билан боғлиқ билимлар. Иккинчиси чет тилини ўрганишда енг муҳим аҳамиятга ега. Масалан, испан тилидан таржима қилинган китобда характерлардан бирининг лақаби "ал-торо" (буқа) бўлса, бу уни иродали, кучли ва ақлли инсон сифатида тавсифлайди. Ва замонавий рус маданиятида "буқа" сўзи қасам сўзига тенг, "кучли, аммо аҳмоқ, аҳмоқ" деган маънога ега. Бундай фикрларни матнга изоҳлар билан тушунтириш керак. Қуйидаги мунозарада биз "фон билимлари" атамасини ишлатамиз, шу жумладан умумий маданият билан боғлиқ билимлар емас, балки турли ёшдаги ва касбдаги одамларнинг ижтимоий ёки professional жамоасига ҳам боғлиқ. Матннинг олдинги ва кейинги парчаларида жойлашган контекстуал билимларни ҳам киритамиз, у ҳолда матннинг бу бўлимининг маъноси тўлиқ аниқ емас.

Умумбашарий ва минтақавий билимлар мулоқот иштирокчиларининг билимларининг бутун йиғиндиси билан биргаликда қомусий билимлар деб атаймиз. Уларга мисол қилиб жуғрофий-тарихий воқеликни келтириш, уни билмаслик матнни тушунишни қийинлаштиради.

Матн мазмунига ва уни тушунишга таъсир етувчи экстралингвистик омилларни кўриб чиқиб, унинг интралингвистик хусусиятларига мурожаат қиламиз.

Боғланган матн воқеликнинг маълум бир бўлагини кўрсатиш мақсадида ҳосил қилинган маъно жиҳатдан бир-бирига боғлиқ гаплар кетма-кетлигини билдиради. Изчиллик матн мавзуси билан белгиланади. Мавзу сифатида биз концептуал ўзакни, яъни матн мазмунининг концепцияси ва абстракциясини, дунёдаги нарсаларнинг ҳолатини ифодаловчи комплексни кўриб чиқамиз.

Маълум операциялар орқали матннинг тематик ядроси ўқувчи томонидан идрок етилган боғланган матннинг тўлиқ сирт структурасига

кенгайтирилган.

Матн мавзуси бир неча субтеамдан иборат. Бирин-кетин субтема матн мавзусини очиб берувчи маълумотларни олиб боради. Тобеланиш субтеам матн мавзуси ва уларнинг мураккаб ўзаро муносабати, боғловчи субтема марказидир. Мавзунинг ўзи бевосита берилмайди, у матн умумий мазмунининг концепцияси орқали ифодаланади, сўзлар, жумлалар орқали амалга оширилади. Матн мавзуси объектив воқеликнинг хилма-хил ва кўп қиррали ҳодисалари ва муносабатларини акс еттиради. Матннинг мавзу мазмунини умумлаштириш бўлиб, маълум ҳаётий материалда очиб берилади.

ЧЕТ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ МАЗМУНИ

Бу йўналишнинг коммуникатив томонини мустаҳкамлаш чет тилини ўқитиш мақсадлари ва ўқитиш мазмунини ўзгартиришда ўз аксини топади. Е. И. Пассов ва бошқа тадқиқотчилар куйидаги кетма-кетликни таклиф қиладилар: чет тилини ўқитиш ® чет тили нутқини ўқитиш ® чет тили нутқ фаолиятини ўқитиш ® мулоқотни ўргатиш.

Жаҳон ҳамжамиятида мулоқот ва ўзаро тушуниш воситаси сифатида чет тилининг ўзгарган ҳолатини ҳисобга олган ҳолда, замонавий методология тил ўрганишнинг прагматик жиҳатларини мустаҳкамлаш зарурлигини таъкидлайди. Бу шуни англатадики, тренинг давомида нафақат чет тилидаги мулоқотни ўзлаштиришда юқори сифатли натижаларга еришиш, балки бошқа маданият ва унинг ташувчиларига ҳам ҳақиқий йўл топиш муҳим аҳамиятга ега бўлади.

Бу фақат тилни билиш емас, балки уни ҳақиқий мулоқотда ишлатиш қобилияти, яъни тилни амалий билиш ва шунинг учун "прагматик маданиятлараро компетентликни" ривожлантириш ҳақида.

Чет тили ўқитиш даражасининг давлат стандартида коммуникатив компетентликнинг шаклланиши ижтимоий-маданий ва минтақавий билимлар билан, бошқача айтганда, "иккиламчи ижтимоийлашув" билан узвий боғлиқ эканлиги қайд этилади. Ижтимоий-маданий фактларни билмасдан туриб, чекланган чегараларда ҳам коммуникатив компетентликни шакллантириш мумкин емас.

Замонавий методологик тадқиқотлар чет тилини ўқитишда лингвистик ва маданий ёндашувга асосланади. Шу билан бирга, минтақавий компонент (Е. М. Верещагин ва В. С. Костомаров нуқтаи назаридан фон ва эквивалент бўлмаган сўз), мамлакат ҳаётининг турли жиҳатларига таъсир қилувчи минтақавий маълумотлар, ўрганилаётган тил, унинг тарихи, адабиёти, фани, санъати, шунингдек анъаналари, урф-одатлари ва урф-одатлари мавжуд.

Лингвистик ва маданий аспект мавзу-мазмун режасининг бойитилишига ёрдам беради. Унинг чет тилини мактабда ўқитишда янада пухта танлаш ва ундан илгари фойдаланиш унинг фаоллигини ошириш

резервларидан биридир.

Асосий объект мамлакат эмас, балки она тили фон билим бери, алоқа ҳужжатларига ўз новербал хулқ, ва умумий шаклда ўз маданияти, бу талабалар мамлакат воқеликни ва анъаналари ҳақида билим ҳосил қайси асосида чет тилини ўқитиш ижтимоий-маданий компонентини жорий этиш қонуний бўлади, маданиятлар мулоқот киритилган бўлиши, умумжаҳон маданияти ривожланишида миллий маданият еришиш билан танишиш.

Чет тилларни ўқитиш методикасида мазмун муаммоси енг долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Тарбия мазмуни билан жамиятнинг ижтимоий тартиби ўртасидаги муносабатлар ҳам муҳим аҳамиятга ега. Унинг ривожланиши билан, шунингдек, дунёдаги тарихий ўзгаришлар билан боғлиқ ҳолда, умуман таълимнинг мақсадлари ҳам, мазмуни ҳам ўзгарди. Чет тиллар мутахассисларига бўлган еҳтиёжларнинг ўзгариб бориши туфайли ўқитиш мазмунидаги урғу тил аспектларини грамматик ва таржима усуллари асосида ўзлаштиришдан нутқни егаллаш ва ўқувчиларнинг коммуникатив компетентлигини шакллантиришга ўтди. Ҳозирги кунда нафақат тилнинг ўзи, балки шу тилдаги она тилининг чет тили маданиятини ўргатишнинг ҳам ўрни ортиб бормоқда.

Чет тилини ўқитиш методикасида ўқитиш мазмунининг таркибий қисмларини ажратишга ягона ёндашув мавжуд эмас. Чет тилларни ўқитишнинг Совет методикасида ўқитиш мазмунининг таркибий қисмлари масаласи мунозарали еди. Шунга қарамай, она тилига хос бўлмаган тил материали, синфлар, кўникмалар, мавзулар, матнлар ва тил тушунчалари каби компонентлар етакчи методистларнинг ўқитиш мазмунининг кўпчилик таснифларида ўз аксини топган.

Шуни таъкидлашни истардимки, хорижий тиллар учун асосий вазифаси нутқий мулоқот бўлиб, асосий мазмун бирликлари нутқий фаолият турлари: фикрларни оғзаки шаклда ифодалаш (гапириш); ёзувда (ёзувда); қулоқ орқали идрок этиш ва тушуниш (тинглаш); ёзма нутқни идрок этиш ва тушуниш, матнлар (ўқиш). Нутқнинг ҳар бир тури билим ва кўникмаларга асосланган, турли коммуникатив вазифаларни ҳал этишга қаратилган ижодий кўникмаларнинг мураккаб ва ўзига хос тизимидир.

Чет тилини ўқитиш жараёнида ўқувчиларда хилма-хил кўникма ва малакалар пайдо бўлади. Нутқ кўникмалари (гапириш, тинглаш, ўқиш ва тушуниш қобилияти ва бошқалар) анъанавий тарзда қабул қилинади.), нутқ малакалари таркибига element сифатида киритилган сўз бирикмаларидан, грамматикадан фойдаланиш ёки талаффуз қилиш малакалари. Юқоридагиларнинг барчаси, шубҳасиз, чет тили мазмунига киритилган, чунки у тил ўқитишнинг амалий мақсадига еришиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Аммо фикрлар, маънавий қадриятлар, маданият, нотабий мулоқот воситалари чет тилини ўрганишнинг ажралмас қисми эканлиги билан баҳслашиб бўлмайди.

Масалан, Г. В. Рогова лингвистик, бошқача айтганда, тил

материалини таълимнинг биринчи компоненти сифатида аниқлайди: қатъий танланган фонетик, грамматик, лексик *minima* ва нутқ материали, шунингдек, турли узунликдаги нутқ сўзларининг намуналари, ситуацион ва тематик жиҳатдан аниқланади.

Иккинчи компонент психологик, яъни шаклланган кўникма ва қобилиятдир.

Учинчиси-услубий бўлиб, у ўқувчиларнинг ўқитиш методларини ўзлаштириш, улар учун янги мавзунини билиш, мустақил ишларни ишлаб чиқиш билан боғлиқ.

Маълумки, тарбия мазмуни ижтимоий тартибга боғлиқ бўлиб, сизни коммуникатив томонни мустаҳкамлашга мажбур қилади. Уларнинг барчаси ўзаро боғланган, ўзаро боғланган ва ўқув, ривожлантирувчи ва тарбиявий натижа шаклида намоён бўлади.

ЛИНГУО-МАМЛАКАТ ТАДҚИҚОТЛАР.

Маданият ўзининг турли йўналишларида инсон шахсининг шаклланишига ёрдам беради. "Чет тили маданияти" - чет тилини ўзлаштириш жараёни ўқувчиларга таълимий, когнитив, ривожлантирувчи ва тарбиявий жиҳатдан етказиши мумкин.

"Чет тили маданияти" мазмунини ташкил етувчи элементлар қуйидагилар ҳисобланади:

1. мақсадли тил, жамиятдаги тилнинг вазифалари, ўрганилаётган тил маданияти, тилни ўзлаштиришнинг энг самарали усуллари, мулоқот воситаси сифатида ўқувчиларнинг шахсиятига ўрганиш жараёнига таъсир кўрсатиш қобилияти, барча муаллифлар анъанавий элементни-билим деб аташади,

2. нутқ ва ўқув фаолиятини амалга ошириш тажрибаси-таълимий ва нутқий кўникмалар,

ўз еҳтиёжлари ва жамият еҳтиёжларини қондириш учун зарур бўлган барча нутқ функцияларини бажара олиш,

ўқитувчи ва дўстларга нутқ шериклари сифатида чет тили маданиятини ўзлаштириш жараёнига, академик мавзу сифатида ўрганилаётган тилга, тилнинг жамият ҳаётидаги ролига ҳиссий муносабат тажрибаси-шахсининг қиймат тизимида ёки бошқа йўл билан йўналтирилган тажриба-мотивация.

Асосан, ушбу муаммо бўйича барча тадқиқотчилар тилшунослик ва мамлакатшуносликка еътибор қаратдилар. Тил ўрганувчиларни улар учун янги маданият билан таништириш муаммоларини ўрганадиган чет тилини ўқитиш методикасининг аспекти лингвистик ва мамлакатшунослик деб аталади.

Оғзаки-нутқий мулоқотга ўргатиш бу босқичда элементар коммуникатив вазифаларни ечиш жараёнида ҳал етилади: танишиш, сўраш, хабардор қилиш ва ҳоказо. Мақсадли малакага ёзув ҳам қиради: дастлабки босқичда у бутун машғулот давомида мақсадли кўникма ва

ишончли восита бўлиши керак.

Барча омилларнинг ўзаро боғлиқлиги табиий тил соҳасининг шартли моделини ва мулоқотни ўқитиш учун зарур бўлган коммутатив-фаол фонини яратишга имкон беради. Чет тилини ўрганиш заруриятининг шу тил она тили бўлган халқнинг маданияти билан узвий боғлиқликда тутган ўрни узоқ вақт тил ўқитиш методикасида аксиома сифатида қабул қилинган. Ўқув жараёнида мамлакатга хос ахборотлардан фойдаланиш ўқувчиларнинг билиш фаоллигини оширади, уларнинг мулоқот имкониятларини кўриб чиқади, мулоқот қобилиятлари ва қобилиятларини, шунингдек, ижобий мотивацияни таъминлайди, тил устида мустақил ишлашга рағбат беради ва таълим вазифаларини ҳал етишга кўмаклашади.

Ўрта мактабда чет тилини ўрганишнинг асосий мақсади-ўрганилаётган тил маданиятини ўқитиш билан чамбарчас боғлиқ ҳолда individual ўқувчининг ривожланиши, маданиятлараро мулоқотда иштирок етиш ва бладевеаве фаолиятини яхшилаш истагига ҳисса қўшишдир.

Ушбу мавзу Г. Д. Томахиннинг фикрига кўра, лингвистик ва мамлакатшунослик фани тил орқали ўрганиладиган миллий маданиятнинг хусусиятларини акс еттирувчи тил фактлари бўлгани учун соф тил интизоми бўлган ўз тадқиқот материалига ега ва лингвистик усуллар лингвистик ва мамлакатшуносликнинг танлови, тавсифи ва тақдими учун ишлатилади. Лингвистик ва маданий тадқиқотлар асосчилари Е. М. Верешчагин ва В. Г. Костомаров уни чет тилини ўрганиш вазифалари ва еҳтиёжларига қаратилган маданий тадқиқотлар деб тушунадилар.

Айни пайтда, тилшунослик чет тили маданияти билан боғлиқ билим, кўникма ва малакаларнинг бутун мажмуасини акс еттирмайди. Чет тиллар талабалари она тили маданияти ва унинг вужудга келиш муҳитининг миллий хусусиятларини енг аниқ акс еттирувчи тил бирликлари билан танишишлари лозим. Лингвистик ва мамлакатшуносликнинг асосий объекти анъанавий равишда она тили билимларининг фон билимлари, уларнинг мулоқот актларида оғзаки хатти-ҳаракатлари ҳисобланади.

Хорижий тилни ўқитишнинг ижтимоий-маданий компоненти, ўрганилаётган тилнинг мамлакатининг ҳақиқатлари, хулқ-атвори, урф-одатлари ва анъаналари ҳақидаги билимлар; нутқий мулоқот актларида коммуникатив хулқ-атвор билимлари ва кўникмалари; оғзаки ва новербал хулқ-атвор кўникмалари, миллий маданиятнинг бир қисми.

Таълимнинг ижтимоий-маданий таркибий қисми ўқувчиларни маданиятлар мулоқотига жалб етиш, миллий маданиятнинг умуминсоний маданиятни ривожлантиришдаги ютуқлари билан танишиш борасида улкан салоҳиятга ега.

Маълумки, ўрганилаётган тил мамлакати жиҳатидан мақсадли тил ташувчиси билан бевосита алоқада бўлмаслиги ҳар томонлама чет тилининг аҳамиятини мустаҳкамлайди. Р. К. Миняр-Белоручев лексик фон, миллий маданият ва миллий ҳақиқатларни ўз ичига олган енг кенг тил ва

мамлакатга хос материалга ега. Е. М. Верещчагин ва В. Г. Костомаров тилнинг барча даражалари маданий жихатдан долзарб, яъни улар мамлакатга хос режага ега.

Енг мақсадли ёндашув-сўз бирикмасини "маданий компонент" билан ҳал қилиш; эквивалент бўлмаган ва фон.

Тил ўқувчилари ҳар бир лексеманинг ўзлаштирилиши билан бир вақтда у билан боғлиқ лексик тушунчани ҳосил қиладилар. Лексема тўлиқ ўзлаштирилган ва тўғри ифодаланган бўлса, бу лексик тушунчанинг шаклланиши тугалланганлигини кўрсатмайди. Таълим жараёнида шуни ҳисобга олиш керакки, сўз ҳам воқелик белгиси, ҳам тил бирлиги ҳисобланади. Шундай қилиб, эквивалент бўлмаган ва фон сўзлари изоҳларга муҳтож, ўқитувчининг алоҳида еътиборини талаб қилади.

Эквивалент бўлмаган сўзлар қатъий равишда ўзгартирилмайди ва уларнинг маъноси талқин қилинади. Мисол сифатида сиз байрамларнинг номларини ишлатишингиз мумкин – *Boxing Дай*, ўн иккинчи кеча.

Маданиятни чет тилини ўқитиш билан боғлиқ ҳолда ўқитиш ўқувчига она тили бўлган *minimal* фон билимларини узатишга қаратилган. Енг аввало ўрганилаётган тил ўлкасининг географияси, тарихи, ижтимоий ҳаёти, санъати ва маданияти, урф-одат ва анъаналари билан боғлиқ бўлган бундай билимларни шарҳ шаклида таклиф етиш мумкин.

Мулоқот жараёнида иштирок етиш кўпроқ нарсани, яъни коммуникатив компетентликни; ёки коммуникатив хулқ-атворни билишни талаб қилади.

Замонавий тилшуносликда коммуникатив компетенция деганда лингвистик компетентликка ега бўлиш, яъни тил материалининг маълум миқдордаги ахбороти, тил воситаларини алоқа вазибалари ва шарт-шароитлари билан боғлай олиш, шунингдек, хулқ-атворнинг ижтимоий меъёрларини ва сўзлашувнинг коммуникатив мақсадга мувофиқлигини ҳисобга олган ҳолда нутқий мулоқотни ташкил ета олиш тушунилади.

Коммуникатив ёндашув ўқувчиларнинг ҳақиқий, жонли тилдан амалда фойдаланиш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, тил воситаларини манипуляция қилишни емас, балки бу тузилмаларнинг коммуникатив вазибалари билан онгли боғлиқлигини ўргатишга мўлжалланган.

Хулоса

Замонавий дунёда ташкилотларнинг деярли барча жамоавий фаолияти коммуникация жараёнларига асосланган. Ташкилотдаги шахслараро мулоқот ҳар бир субструктуранинг муваффақиятини аниқлаб, катта психологик юкни кўтаради. Маълумки, иш вақтининг 50% дан 90% гача мулоқот учун сарфланади.

Бир томондан, коммуникатив компетенция касбий фаолиятнинг шарти бўлса, иккинчи томондан, унинг янги шаклланиши бўлиб, фаолият давомида ўзи такомиллашиб, сайқалланиб боради; инсон иш жараёнида

ўзини ўзгартиради.

Маърузага оид саволлар:

1. Коммуникатив компетенсия ҳисобланади...?

2. "Коммуникатив шахс" дир...?

3. "Соҳа трансакцион" модели қуйидаги блокларни ўз зиммасига олади:...

4. Тил ваколатлари ҳисобланади...?

5. Нутқ компетентлигидир...?

6. Дискурсив ваколат ҳисобланади...?

7. Маданий саришталикдир...?

8. Риторик ваколат ҳисобланади...?

Коммуникатив компетентликнинг энг юқори даражада намоён бўлишидир...?

1. Коммуникатив компетентлик бирликлари:...

2-МАЪРУЗА

КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Мақсад: коммуникатив компетенсия тизими билан таништириш, коммуникатив компетенсия хусусиятларини аниқлашга ўргатиш

Таянч тушунчалар: коммуникатив методология, ўзаро маданий таъсир, когнитив-коммуникатив ёндашув

Режа:

1. Коммуникатив компетентликка киритилган қобилиятлар
2. Коммуникатив ёндашув
3. Чет тили ўқитиш жараёнининг моҳияти
4. мулоқот функцияси
5. Маданиятлараро компетентликни ривожлантириш тамойиллари

Коммуникатив компетенсия қобилиятдан иборат мулоқот қилинадиган коммуникатив вазиятнинг ижтимоий-психологик прогнозини беринг;

Ижтимоий-психологик жиҳатдан коммуникатив вазиятнинг ўзига хослигидан келиб чиққан ҳолда мулоқот жараёнини дастур;

Коммуникатив вазиятда мулоқот жараёнларини ижтимоий ва психологик бошқаришни амалга ошириш.

Коммуникатив компетенсия-умумий маданият ва унинг касбий фаолиятда ўзига хос кўринишларини синтез қилувчи ажралмас сифат. Коммуникатив компетенсия шартларидан бири маълум қоида ва талабларни бажаришдир. Ушбу қоидаларнинг энг аҳамиятлиси қуйидагилар:

енг умумий қоида бу тушунарсиз ёки тўлиқ ўзингиз тушуниб емас, агар сиз бир фикр мулоқот бошлайди мумкин емас қоида.

"Тушунишга доимий тайёрлик" қоидаси. Кўпинча хабарларни тўлиқ ва нотўғри тушунишга олиб келадиган кўплаб семантик ва шахсий тўсиқлар мавжуд.

Ўзига хослик қоидаси. Ноаниқ, ноаниқ, ноаниқ ифодалар ва сўзлардан қочиш керак, нотаниш ёки юқори ихтисослашган терминлар еса зарурациз ишлатилмаслиги керак.

Новербал сигналлар устидан назорат қоидаси. Фақат сизнинг нутқингизга ва хабарнинг мазмунига қарши туриш етарли емас. Шунингдек, унинг ташқи "жўрлик" — юз ифодалари, имо-ишоралар, интонация, қадди-қоматга дахлдор қисмида ўз шаклини назорат қилиш лозим.

"Ўз нотўғрилиги" қоидаси. Мулоқот пайтида ҳар доим шахсий нуқтаи назар нотўғри бўлиши мумкинлигини тахмин қилиш керак. Бу кўпинча жиддий хатоларга қарши огоҳлантиради.

"Жой ва вақт" қоидаси. Ҳар қандай хабарнинг самарадорлиги унинг

ўз вақтидалиги ва амалга ошириладиган енг мувофиқ вазиятни танлаш ҳолатида кескин ошади.

Очиқлик қоидаси янги кашф етилган ҳолатлар таъсирида ўз нуқтаи назарингизни қайта кўриб чиқишга тайёрлик ҳамда суҳбатдошингиз нуқтаи назарини қабул қилиш ва ҳисобга олиш қобилиятини билдиради.

Фаол ва конструктив тинглаш қоидаси самарали мулоқотнинг асосий шартларидан биридир.

Тескари алоқа қоидаси. Бу охир-оқибатда мулоқот жараёнининг асосий мақсадига еришишни таъминлайдиган қоида-ўзаро тушуниш

Чет тилларни ўқитиш соҳасида ҳозирги босқичда коммуникатив ёндашув ҳукмрон мавқени егаллайди. Коммуникатив ёндашув-мулоқотга психологик ва лингвистик тайёрликни яратишга, у билан муомала материални ва йўллари оғли равишда тушунишга ҳамда сўз самарадорлигига қўйиладиган талабларни тушунишга қаратилган мулоқотни моделлаштирувчи стратегиядир. Ўқитишнинг айрим анъанавий элементлари билан интеграциялашган коммуникатив метод ўқувчининг тил жараёнига максимал даражада ботишини ўз ичига олади. Бу методнинг асосий мақсади талабаларнинг коммуникатив компетентлигини шакллантиришдир. Механик кўпайтириш машқлари минималлаштирилади. Фақат хотирани емас, балки мантиқни, аналитик ва образли фикрлаш қобилиятини ривожлантирадиган машқлар, ахборотни баҳолаш, яъни ўқув предметининг ақлий вазифаларини ўргатиш, синфда ўйин вазиятларидан фойдаланилади, шерик билан ишлайди, хатолар, таққослаш ва таққослаш учун вазифалар, яъни вазифалар нафақат тил билими, балки ижодкорлик ва ўқувчининг умумий дунёқарашини ривожлантиришга қаратилган. Мулоқот вазифалари ўқувчининг барча билим ва кўникмаларидан фойдаланишга қаратилган. Сўз бирикмалари билан ишлашда ўқувчилар луғатдан фойдаланишлари маъқул, бу ҳам муҳит яратишга ёрдам беради. Тил мамлакатнинг маданий хусусиятлари билан жуда чамбарчас боғлиқ бўлганлиги ва тил тузилмалари ижтимоий-маданий тузилмаларга асосланганлиги учун ўқув материаллари мамлакатга хос жиҳатни ўз ичига олиши шарт. Шундай қилиб, таълим жараёнида маданиятга ўхшаш муҳит яратилади. Янги шароитда чет тилларни ўқитиш муаммосини янгича шакллантириш билан маданиятлараро мулоқот, коммуникатив компетентликни шакллантириш таълим тизимида ижтимоий-маданий компонентнинг мавжудлигини назарда тутиши яққол кўзга ташланди.

Ўқувчиларни ўрганилаётган тил мамлақати маданияти ва унинг намоёндаларини ҳурмат қила олиш, маданий умуминсониятларни шакллантириш билан танишишга асосланган маданиятлараро ўзаро ҳамкорликка тайёрлаш муҳим аҳамиятга ега. Шунингдек, ўқувчилар ўз маданиятини яхшироқ тушуниб, мулоқот жараёнида тақдим етиш, чет-тил маданияти вакиллари билан ўзаро тушуниш ва ҳамкорликка еришиш

имкони беради. Сафонова талабалар бошқа маданиятлар, тил, етник ва иркий бағрикенглик, нутқ хушмуомалалик, дунё маданий меросини ўрганиш учун тайёр хурмат, унинг иштирокчилари талаб, ҳаёт онгли равишда танланган фалсафа сифатида маданиятлар мулоқот бир фикр " ҳосил деб ҳисоблайди, бошқа маданиятлар ютуқлари билан маънавий ўзларини бойитиш, қарама-қаршилиқ ва низоларни ҳал қилиш учун нон-зўравонлик йўллари излаб."

Икки тушунча мавжуд: коммуникатив ўрганиш ва мулоқотга йўналтирилган ўрганиш. Биринчиси коммуникатив характердаги вазифалар асосида ташкил етилган ўқитишни ўз ичига олади, иккинчиси еса барча зарур вазифа ва методлардан (фақат коммуникатив емас) фойдаланган ҳолда чет тили алоқасини ўргатишни мақсад қилиб қўяди. Бу икки тушунча синоним бўлиб қолади, чунки ўқитиш деярли ҳеч қачон фақат алоқа вазифаларига асосланмайди. Коммуникатив ёндашув доирасида бир қанча компетентлик даражалари шаклланади: лингвистик, социолингвистик, дискурсив, стратегик ва ижтимоий-маданий. Бошқа ваколатларга нисбатан коммуникатив компетенция табиатда интеграллашган бўлади. Р. О. Бондаренко кўра, маданиятлараро коммуникатив ваколатига остида англатади " чет тилида спикери ориентация хорижий мақсад, яъни унинг нутқ хатти она тили емас. чет ел адресатининг маданий жиҳатдан аниқланган коммуникатив хусусиятлари, шунингдек, ушбу чет тилининг она тили билан мулоқот жараёнида мавжуд ўзаро маданий коммуникатив фарқларни ҳисобга олиш кўникмалари мажмуи ҳақидаги фон билимларидан муваффақиятли фойдаланиш."Коммуникатив ёндашув учун кўра талаба шахсига бутунлай (оғзаки-семантик, лингвистик-когнитив, мотивацион-прагматик даражаларга қаратилган. А. Караулов).

Ҳозирги кунда хорижий тилларни ўқитишнинг когнитив-коммуникатив ёндашувга мос равишда тадқиқ етиш ва назарий асослашга қизиқиш ортиб бормоқда. Сўнгги икки-уч ўн йилликда чет тилини ўрганиш муаммоси фақат лингвистик билимларни ўргатиш билан емас, балки дунё ҳақидаги билимларни ўргатиш сифатида кўрила бошланди. Нутқ ҳосил қилиш жараёнида инсон билим тизимида сақланаётган барча билимлар фаоллашади. Тил ахборотни кодлаш ва ўзгартиришда фаолият кўрсатадиган умумий билиш механизми сифатида қаралади. Ўрганишга когнитив-коммуникатив ёндашувда матн фаолияти ўқув жараёнининг марказида туради. Ҳар бир матн воқеликнинг бир бўлагидир. Ўқитувчи ўқувчига матнни лингвистик параметрларида ўрганишгина емас, балки ўқувчиларнинг бу фан соҳасидаги ҳаётий тажрибасини фаоллаштиради, шу тариқа муҳим тарбиявий вазифа бўлган иккиламчи матн ҳосил қилиш жараёнини рағбатлантиради.

Е. С. Полат хорижий тилларни ўқитишнинг мақсадлари, таълим стандартида кўрсатилганидек, ушбу *fanning* таълим ва талабаларни

ривожлантиришнинг умумий тизимида бажарадиган вазифалари билан белгиланади. У: коммуникатив функция-коммуникатив компетентликни шакллантириш; таълим функцияси, тил учун нафақат лингвистик таълим (лингвистик компетентликни шакллантириш), балки ўрганилаётган тил маданияти билан танишиш ҳам ўз ичига олган тушунча маданият элементидир; бошқа халқлар, уларнинг анъаналарига ҳурматни шакллантириш билан боғлиқ бўлган таълим функцияси; интеллектуал ва ахлоқий ривожланиш билан боғлиқ ривожланиш функцияси. Асосий мақсад коммуникатив компетентликни шакллантириш бўлиб, бошқа барча мақсадлар ана шу асосий мақсадни амалга ошириш жараёнида амалга ошади. Коммуникатив компетентлик замонавий маънода маданий-маданий ўзаро ҳамкорлик қилиш қобилиятининг шаклланишини таъминлайди. Сафонова В. В. структур жиҳатдан чет тили коммуникатив компетентлигининг қуйидаги таркибий қисмларини аниқлайди: тил, нутқ ва ижтимоий-маданий компетентлик. Иккинчиси, ўз навбатида, тил ўз ичига олади, сосиолингвистис, ва маданий ваколатлар билан бир она таъминлаш "ҳақиқий тил атроф-муҳит ижтимоий-маданий маёқлар ҳаракат қилиш қобилияти, ижтимоий-маданий "макр"ва тўсиқларни олдини олиш, ва маданиятлараро алоқа ва уларни бартараф етиш йўллари контекстида мумкин ижтимоий-маданий тўсиқларни олдиндан."

Интизом "нутқ мулоқот маданияти seminar" умумий лингвистик ривожлантириш орқали чет тили мулоқот таълим қаратилган, прагматик ва бошқа фанлар билан ўзаро учун маданиятлараро кўникмаларини талабалар professional кўникмаларини ривожлантириш учун.

Бошқа фанлардан фарқли ўлароқ, "чет тили" фани ўзига хос хусусиятларга ега бўлиб, асосий фарқ шундаки, чет тили ўқитиш мазмунининг етакчи таркибий қисми фан асослари эмас, балки фаолият усуллари ҳисобланади. Чет тилини ўқитиш жараёнининг моҳияти тил соҳасида махсус танланган кўникмаларни мақсадли шакллантириш ва чет тили нутқ фаолиятини амалга оширишдир. Чет тили фаолиятини ўрганиш ҳам о'заро алоқадан ажралган ҳолда амалга ошиши мумкин эмас. Мулоқот жараёнида субъект бўлиш учун инсон мустақил ва еркин мулоқот фаолиятида фаол бўлиши керак. Нутқ фаолиятининг турли турларида ўқитиш ўқув материалининг мазмуни, методи ва ташкил етиш шакллари белгиловчи муайян методик дастур мантиқида амалга оширилади. Яна бир ўзига хос хусусияти шундаки, чет тили фанлараро характерга ега бўлиб, турли предмет соҳаларидан: адабиёт, тарих, санъат, табиий фанлар ҳамда турли мамлакатлардаги ижтимоий ҳаёт соҳаларидан билимларни сингдириш қобилиятига ега. Чет тилини ўрганиш орқали ўқувчилар иккинчи маданий воқеликни, меъёр ва муносабатни, маданий анъаналарни, нутқий мулоқотнинг маданий ўзига хосликларини ўрганадилар, саҳиҳ маданий ва лисоний шахсининг маданий тажрибасини ўзлаштирадилар. Шу асосда, ҳозирги босқичда, савол ўрта тил шахси (И. А. Халеева) ёки

маданий - тил шахси (Ю. Н. Караулов, В. П.) Фурманова. "Коммуникатив режада тил ўзлаштиришнинг асосий вазифасини қуйидагича шакллантириш мумкин: она тили сўзловчи ёки ёзар экан (ёки, ҳеч бўлмаганда, бунга чегара сифатида интилиш) гапиришни (ёки ёзишни) ўрганиш. Шунда бундай ўзлаштиришнинг асосий вазифасини когнитив аспектда шакллантириш қуйидагича бўлади: йўналишни она тили томонидан амалга оширилгандагина амалга оширишни ўрганиш."

Замонавий таълим парадигмасига мувофиқ ўқув жараёни фаол ижодий фаолият субъекти сифатида талаба шахсини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган бўлиши лозим. Шунинг учун чет тилини ўзлаштириш жараёни ўқув материални ёдлаш билан боғлиқ механик ва пассив бўлиши мумкин эмас. Коммуникатив ёндашув билан ўқувчилар замонавий дидактиканинг асосий мезонига мос келадиган шахс сифатида ўз фикрларини билдиришлари ва ўз тажрибаларини чет тили орқали тақдим этишлари мумкин. Нутқ фаолиятининг ҳар хил турларини ўргатиш учун ўқувчилар ўқиш, гапириш, тинглаш, ёзишда амалиётга ега бўлишлари лозим, чунки ҳар қандай фаолият турини ўрганиш бу фаолият, унга оид ҳаракатлар ва операцияларни бажариш жараёнида самаралироқдир. Бу гап фаолиятнинг психологик назариясига асосланади. Талабанинг ўз фаолияти ўрганишнинг етакчи тамойилларидан биридир. Яъни, чет тилини ўргатишнинг замонавий ёндашуви шахсга йўналтирилган, фаолиятга асосланган, коммуникатив-когнитив, кўп мақсадли бўлиб, ўқув мақсадларининг интегративлиги (таълим, таълим, ривожланиш, амалий) ва амалий мақсадлар ичида бир неча мақсадли жиҳатларнинг мавжудлиги.

Чет тилида мулоқот қилиш коммуникатив ўрганиш хусусияти фан кейинги енг машҳур стратегик ўрнини, ўқитишда: нутқ ва тил барча турдаги коммуникатив ориентация таълим, талабалар ақлий фаолиятини рағбатлантириш, нутқ воситаларини функционал ташкил этиш ҳақида ўрганиш индивидуаллаштириш, ўқув жараёнининг ситуацион ташкил этиш, янгилик ва ахборот ўқув материаллари ҳақида (И. Л. БИМ, Е. И. Пассов). Замонавий шароитда чет тили нафақат мулоқот воситаси сифатида, балки билиш жараёнини рағбатлантирувчи восита сифатида устунлик қилади.

Ҳозирги кунда мулоқатга, интерактивликка, мулоқотнинг ҳақиқийлигига, маданий контекстда тил ўрганишга, ўрганишнинг автономлиги ва инсонпарварлашувига устуворлик берилмоқда. Ушбу тамойиллар алоқа қобилиятининг таркибий қисми сифатида ўзаро маданий ваколатларни ривожлантириш имконини беради. Коммуникативлик ҳақида гапирганда, биз И. Л. Бим билан коммуникативлик " фақат нутқ орқали ижтимоий алоқаларни ўрнатиш, сайёҳлик тилини ўзлаштириш билан чекланмайди. Бу шахсни бошқа маданиятларнинг маънавий қадриятларига - шахсий мулоқот орқали ва ўқиш орқали киритишдир." Ушбу мақолада маданиятлараро компетентликни ривожлантириш учун Internet

технологиялари ёрдамида таълим жараёнини оптималлаштириш йўллари ва воситаларини аниқлашга ҳаракат қилинади. Таълим жараёнини модернизация қилиш, чет тили курсининг мазмунини янгилаш ўқувчиларнинг мустақил ишининг ташкилотчиси ва мувофиқлаштирувчиси бўлиб, ўқувчиларни гапиришга ундайди ва чет тилида табиий ўз ифодасини топиши учун шароит яратади, ўқув фаолиятининг турли шакл ва усулларида фойдаланади, ташаббускорликни, мустақилликни рағбатлантиради, билим, ўқув фаолияти, хулқ-атвор, мулоқотда ўзларини англаш имкониятини беради. Компютер ёрдамида тил ўрганиш-хорижий тилларни ўрганиш ва ўқитишда ахборот-коммуникация технологияларининг ролини ўрганадиган рус таълимида нисбатан янги ва тез ривожланаётган соҳа. Ўқув жараёнида янги технологик, назарий, услубий ишланмалар ва уларни амалга оширишнинг мураккаблиги ва доимий ўзгаришлари туфайли ўқув фаолиятининг сифати, самарадорлиги ва техник-иқтисодий асосларини компютер ёрдамида тушуниш ва баҳолашга олиб келади. "Чет тилини ўқитишда электрон технологиялардан фойдаланиш масаласи энди йўқ, савол улардан қандай фойдаланиш ва уларни қўллашда талабаларга йўл-йўриқ кўрсатиш."Чет тилини ўрганишда таълим жараёнида Интернетнинг ахборот ресурсларини интеграциялашувига ҳисса қўшадиган дидактик вазифаларни санаб ўтайлик: ўқиш кўникма ва малакаларини шакллантириш; интернетнинг саҳиҳ audio матнлари асосида тинглаш кўникмаларини такомиллаштириш; тармоқнинг муаммоли муҳокамаси асосида монолог ва dialog айтиш малакасини ошириш; ёзиш малакасини ошириш; фаол ва пассив сўз бойлигини ошириш замонавий чет тилининг сўз бойлиги; маданий билимлар билан танишиш; саҳиҳ материаллардан тизимли фойдаланиш асосида синфда чет еллик ўқувчиларнинг доимий мотивациясини шакллантириш. Ўқитувчи ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига мос равишда тегишли мураккаблик даражасидаги материални танлаш вазифасига дуч келади. Интернетдан саҳиҳ материаллар танлаш афзалликлари баъза, матнлар маданият ривожланишини акс еттиради ахборот ва сўз ўз ичига олади, чунки, тил мамлакатимизда содир ижтимоий ва сиёсий тузилиши ўзгаришлар ўрганилаётган, ва талабалар қизиқтирган мавзуларни муҳокама қилиш имконини беради. Шу билан бирга, Internet ресурсларидан фойдаланиш фақат лингводидактик муаммоларни ҳал етишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишнинг ўзига хос жиҳатидир. Тил аспектларини ўзлаштиришда, нутқ фаолиятининг турли турларида кўникма ва малакаларни шакллантиришда ўқитишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишнинг лингвистик ва услубий имкониятлари анча кенг. Шунини таъкидлаш лозимки, компютер ёрдамида инсон-машина ҳамкорлиги ва мулоқот жараёнлари асосан ёзма нутққа асосланади, шунинг учун компютернинг асосий дидактик афзалликлари ўқиш ва ёзишга ўргатиш

соҳасида намоён бўлади. Чет тилини ўрганиш жараёнида ахборот-коммуникация технологиялари интеграцияси анъанавий педагогик технологиялардан кўра, ўқиш ва тинглаш, грамматик ва лексик кўникмаларни асосан ёзма равишда шакллантириш ва ривожлантириш, интернетдан олинган ёки ўқитувчи томонидан тузилган тест дастурлари асосида грамматик, имло ва лексик кўникмаларни шакллантириш даражасини назорат қилиш имконини беради., тингланган ёки ўқилган матнни тушунишнинг тўғрилиги ва чуқурлигини назорат қилиш, матндан керакли маълумотларни чиқариш кўникмаларини егаллаш, матн таҳлилининг ҳар хил турларини ўрганиш, тил қийинчиликларини мустақил бартараф эта олиш ва бошқалар. Internet нутқий фаолиятнинг ёзма турларини ўргатишга коммуникатив ёндашувни амалга ошириш имкониятларини беради.

Internet турли тилларда матнли ахборот катта миқдорда ўз ичига олади. Audio ахборот ҳажми ҳам катта. Бу маълумотларнинг аксарияти дастлаб ўқув материали сифатида фойдаланиш учун мўлжалланмаган, лекин у интернетда бир қатор талабалар учун мотивацион манбага айланадиган ва кўпчиликда катта қизиқиш уйғотадиган саҳиҳ манбалар билан ишлаш қобилиятидир. Ўқитиш мазмуни, уни фойдалаш йўллари, таълим жараёни иштирокчилари билан ўқитувчининг ўзаро individual услуби каби омиллар шахсий ички фаолиятда намоён бўладиган ўқув жараёнининг мотивацион ва еҳтиёжга асосланган соҳалари мажмуасини шакллантиришга ёрдам беради, билим ва унга еришиш йўлларини самарали егаллашга интилиш, билим мақсадларига еришиш учун ахлоқий ва иродавий ҳаракатларни сафарбар етиш.

Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда чет тилини ўқитиш қуйидаги тамойилларга жавоб бериши лозим: ҳар бир ўқувчининг мустақил амалиёти, ўқитувчи раҳбарлиги интерактивлик, самарали фикр-мулоҳазалар, синфларнинг жамоавий ишлаши, турли хил мустақил фаолият орқали. Бундан ташқари, асосий методологик тамойилларни бажариш керак: мулоқот, онг, аниқлик ва ижобий ҳиссий фон. Ахборот-коммуникация технологияларидан ўқитиш мақсадларида фойдаланишни назарда тутиб, ўқитувчи уларнинг бу талабларга қандай жавоб беришини баҳолаши лозим.

Интернетдан олинган материаллар ўқувчилар ўртасидаги диалогик ўзаро муносабатларни, турли диалогик тузилмаларни ўзлаштиришни рағбатлантириши мумкин. Иложи борича табиийга яқин бўлган вазиятларни яратиш (саҳиҳ мулоқот тамойилини амалга ошириш) ўқувчиларни қизиқтириш, материални ўрганишни рағбатлантириш, диалогик мулоқотнинг типик хусусиятлари ҳақидаги билимларни фаоллаштириш ва адекват хулқ-атворни ривожлантириш йўллари билан биридир. Бундай ҳолатларга мисол қилиб, меҳмонхонада рўйхатдан ўтиш формаларини тўлдириш, ресторанда овқат буюртма қилиш, маълум

мавзуларда синфдошлардан интервью олиш (ишга кириш ва бошқаларни келтириш мумкин.). Бундай вазиятлар ижтимоий аҳамиятга ега ва кўпроқ ёки камроқ типик алоқа вазиятларни ишлаш. Internet еса таълим жараёнида бундай ишларни ташкил етиш, ўрганилаётган лингвистик жамиятнинг ижтимоий-маданий ўзига хослигини таъминловчи муҳит яратиш учун материаллар кўплигини таъминлайди.

Чет тилини ўқитиш технологияларини такомиллаштириш монологодан ўқув фаолиятининг анъанавий устун шакли сифатида чиқиб кетишга ва полилог (мулоқот, суҳбат, мунозара) каби таълим шаклини ишлаб чиқишга олиб келади.

Баҳс-мунозараларни ташкил етиш ва ўтказиш чет тилини ўқитиш жараёнининг муҳим қисмидир. Фикр билдириш, ўз позициянгизни исботлаш мантиғини қуриш, чет ел манбаларида топилган мисоллар асосида баҳслашиш, ёки ўз тажрибангиз, ўқувчиларнинг атрофдаги дунё қадриятларига ўз муносабатини шакллантиради ва ривожлантиради, мунозара жараёнидаги ижтимоий-маданий режанинг зиддиятларини аниқлашга имкон беради. Натижада, талабалар ўрганиш муаммолари бўйича хулосалар тақдим ўрганиш, ўрнига шунчаки listing фактлар. В. Копйлова кўра В., чет тили муаммо матнни топиш учун еҳтиёж, оқлаш баҳолаш учун бир далил топиш, бошқаларга жавоб, ўз ишончли далилларни чет тилида олиб-барча бу нафақат қадриятларни, балки ахлоқий фаолият муҳитини яратади, акс еттириш тажрибасини бойитиш, шунингдек, тил, тематик, ижтимоий, маданий, ва компенсатор ваколатлар ташкил, шахснинг ижтимоий мослашуви қилмоқда. Виноградова О. С. шунингдек, муҳокама давомида социолингвистик ва прагматик ваколатлар енг самарали шаклланганлигини таъкидлайди.

Чет тили синфида турли матнлар (рецептлар, Буржлар, поезд ва самолёт дастурлари, ресторан менюлари, театр афишалари, телевидение дастурлари, об-ҳаво хабарлари, шаҳар режалари, рекламалар, уй-жой олиш ёки топиш учун рекламалар ва бошқалар) ишлатилиши мумкин.) кундалик ҳаётга кириб ўрганилаётган тилнинг мамлакат муҳитини яратади. Когнитив, социопрагматик, шахсий-когнитив ва мотивацион фаолият енг муҳим бўлган чет тилини ўқитишнинг замонавий шароитида турли функционал турдаги саҳиҳ матнлар, маънавий маданиятнинг "маҳсулотлар"роли, унда инсон маданиятининг умуминсоний ва миллий ўзига хос элементлари ўзаро алоқада бўлиб, шубҳасиз ортади."Чет тилларни ўқитиш методикасига мувофиқ қуйидаги ишларни реклама билан таклиф қилишингиз мумкин:

1. товарлар (хизматлар) рекламасида ишлатиладиган сўз бойлигини ўрганиш);
2. ўқувчининг ўқув материали билан мавзу ҳаракатларини ташкил етишга имкон берувчи турли хилдаги машқларни бажариш;
3. товар сотиб олиш учун шаклни тўлдириш;

4. талаба (улар virtual дўконида берилган бўлса) товарлар, унинг тасвир ва хусусиятлари сотиб олиш учун тугалланган ариза ўз ичига олган ўз ҳужжатни, яратиш);

5. гуруҳдаги маҳсулотни тақдим этиш, танлаганингизни асослаш, шартли харидни муҳокама қилиш. Ушбу мисолдан фойдаланиб, хорижий тилларни ўрганиш жараёнида нафақат ўқув веб-сайтлари ва даврий нашрлардан олинган материаллардан, балки бир қарашда таълим жараёнига мос бўлмаган материаллардан ҳам фойдаланиш мумкин, деган фикримизни кўрсатмоқчимиз ва кўрсатмоқчимиз.

Таълим жараёнида ўқитувчи ўқувчиларнинг коммуникатив хулқ-атворини бошқаради, тарбиявий вазифаларни ҳал қилади. Матнни тақдим этиб, ўқитувчи мунозарани ташкил этиш учун сюжет тақдим этиши ва ривожлантириши лозим. Таклиф этилаётган мавзу мавзу/муаммони шакллантириш ва шакллантириш бўйича ўз фикр-мулоҳазалари ва таклифларини билдиришга ундовчи омил сифатида ҳаракат қилиб, ўқувчиларнинг қизиқишларини ҳисобга олиши керак. Мавзунини муҳокама қилиб, ўқитувчи уни чет тили маданияти мазмунида ўқувчилар билан таҳлил қилади, шунингдек, ўқувчиларнинг она маданияти доирасидаги тажрибасини назарда тутаяди. Ўқувчилар мустақил жавоб беришга рағбатлантирилиши ва кичик гуруҳларда ишлаш ташкил этилиши лозим. Кичик гуруҳларда ишни ташкил этиш, ўқитувчи ўқув топшириқ (топшириқ) ларини бажариш учун ўқувчиларни уч-беш кишилик гуруҳларга вақтинча бирлаштиради, ҳар бир гуруҳнинг умумий мақсади ва функционал тузилишини белгилайди. Бу тавсиялар коммуникатив ёндашув тамойилларига асосланган нутқий амалиёт учун ўқув жараёнини қуриш ва ўқувчиларнинг мустақиллигини ривожлантириш имконини беради.

Хорижий тилларни ўрганишга бағишланган таълим веб-сайтлари жуда кўп ўқув лексик ва грамматик машқлар, ўқиш, грамматика учун тестлар ва бошқаларни ўз ичига олади, бу еса грамматик ва лексик кўникмалар ва билимларни синондан ўтказиш учун самарали кўшимча сифатида ишлатилиши мумкин. Тайёр машқлардан ташқари ўқитувчи топшириқларни мустақил ишлаб чиқиши мумкин. Бу қоғоз иссиқ картошка дастури ёрдамида машқлар яратиш қобилиятини таърифлайди. Машқларни бажариш бир қатор ўқув вазифаларини ҳал этади, улар нафақат кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантиришга, балки ўқитувчи ўқув жараёнини ўқувчилар еҳтиёжларига мос равишда мослаштириб бориши учун ўқув материални ўзлаштириш даражасини кузатиб, ташхис қилишга қаратилган. Бу усул оддий ва анъанавий, лекин, шунга қарамай, таълим жараёнининг босқичма-босқич бошқарилишига еришиш имконини беради.

Ўқувчиларнинг чет тилини "ҳис қилиш" ни шакллантириш ва ривожлантириш орқали ўқитувчи ўқувчиларнинг тинглаш, ўқиш ва ёзиш каби репродуктив нутқ фаолиятини амалда қўллашлари учун шароит яратиши лозим. Натижада ўқувчиларда чет тил структураларини тушуниш

кўникмалари ва бу структураларни фақат тил воситаларининг ўзигина эмас, балки унинг ёрдамида ифодаланган концептуал мазмунни ҳам тушуниш билан кўпайтириш кўникмалари ривожланади. Бу тилнинг коммуникатив вазифасини кўрсатади.

Чет тилини ўрганишда компьютер луғатлари ва энциклопедиялар билан ишлаш кенг қўлланилади (ёзма топшириқларни бажариш, шунингдек, сўзнинг маъноси, услуб хусусиятлари, ишлатилиш частотаси, мослик, етимология, синонимлар, бир тематик гуруҳ сўзлари ҳақида маълумот қидириш каби лексик вазифалар ва бошқалар.). Луғат ёзувлари матнларини ўз ичига олган луғатлар тинглаш учун кўшимча material сифатида ишлатилиши мумкин, сиз бир қатор луғатларда мавжуд бўлган лексик машқларни бажаришингиз ва грамматика, пунктуация ва бошқалар ҳақида кўшимча маълумот блокларига мурожаат қилишингиз мумкин. тегишли мавзуларни ўрганаётганда. Компютер энциклопедиялари мамлакатга хос ахборот манбаи бўлиб, батафсил мақола, расм, фотосурат, овоз ва video қисмлари, географик хариталар, хронологик жадваллар билан бирга (буларнинг барчаси анимацион мақолалар билан биргаликда тинглаш учун ажойиб material бўлиб хизмат қилади ва экранда оғзаки матнни кўрсатиш қобилияти сиз ешитганингизни тушунишга имкон беради).

Тинглашга ўргатишда товуш жўрлигига таяниш зарур ва Internet ўқитувчига ешитув малакаларини шакллантиришда беқиёс ёрдам бериши, турли даражадаги мураккабликдаги саҳиҳ моддий ва ўқув матнларини ҳам таклиф етиши мумкин. Audio материаллар билан ишлаш бўйича кўрсатмалар video билан ишлашда амал қилиниши мумкин бўлган йўриқномаларга ўхшайди.

Хорижий нашрлар қисқа вақт ичида дунёдаги энг сўнгги воқеалар ҳақида маълумот олиш имконини беради. Чет тили синфида шундай иш турини ташкил қилиш мумкинки, биз шартли равишда "ахборот агентлиги" деб номлашимиз мумкин.

Талабалар мухбирлар сифатида ҳаракат. Ушбу фаолият тури таълимнинг оралиқ ва илғор даражаларига мос келади, чунки у турли хил ўқиш кўникмаларини талаб қилади (асосий мазмунни тушуниш билан ўқиш, тўлиқ тушуниш билан ўқиш, керакли ёки қизиқарли маълумотларни танлаб олиш билан ўқиш), ахборотни танқидий таҳлил қилиш ва шарҳлаш қобилияти, ҳисоботни тақдим етиш учун равон нутқни талаб қилади. Бироқ, табақалаштирилган ёндашув мумкин. Масалан, кучли талабалар қийинроқ мақолалар (сиёсат, санъат) тадқиқоти билан шуғулланадилар, заифроқ талабалар об-ҳаво прогнозларини тайёрлаш, sport тадбирларини ёритиш ва бошқалар билан шуғулланишлари мумкин. Бу ўқиш ва нутқ малакалари устида ишлаш, шунингдек, сўз бойлигини кенгайтириш дарсларини ташкил етишнинг самарали шаклидир.

Ўқитувчи дарс мавзусига ва ўқувчиларнинг қизиқишларига мос

келадиган газета материални танлаб олгач, ундан мослаштирилган ўқув матнлари ва машқлар яратишда асос сифатида фойдаланиши мумкин. Ишлаб чиқиладиган вазифаларга мисоллар:

- Баъзи сўзлар бўш жойлар билан алмаштириладиган ўқув тести, Клозе тести деб аталади. Мақола матнида турли сўзлар олиб ташланиши мумкин, бу, масалан, контекстдан тахмин қилиш мумкин.

Ўчирилган сўзлар матн охирида исталган тартибда тақдим етилиши мумкин. Яна бир variant барча феъл шакллари инфинитив билан алмаштириш бўлиши мумкин, ўқувчилар инфинитивни керакли шаклга солишлари талаб қилинади.

Lexical машқлар. Масалан, матнни ўқиб бўлгач, курсивдаги сўзлар учун контекст асосида таърифларни танланг.

Ўқиб тушуниш учун Тест. У саволлар, кўп танловли тест, ҳақиқий/ёлғон топшириқ, жумла танлаш ёки матннинг моҳиятини енг яхши етказадиган хулоса шаклида тақдим етилиши мумкин.

Мақола матнини қайта яратиш. Масалан, параграфларни алмаштириш ва ўқувчилардан матнни мантиқий тартибда қайта яратишларини сўраш. Ёки сарлавҳалари билан икки мақола хат аралаштириб, кейин икки матнларни ажратиш ва тўғри тартибда ҳар бир матн хат ташкил қилиш талабаларни таклиф, ёки ўз subtitle билан ҳар бир хат мос мумкин.

"Ахборот узатиш". Матндан олинган маълумотлар бошқа шаклда ёки форматда айлантирилиши ва тақдим етилиши керак, масалан, анкетани тўлдириш, маршрут харитасини тузиш, таржимаи ҳол ёзиш ва ҳоказо.

Дарсларни олиб боришда веб-сайтда жойлашган New Ёрк Times газетасидаги материаллардан фойдаландик <https://www.nytimes.com>. асосий саҳифада сиз ҳозирги масаланинг мазмунини кўришингиз мумкин. Бу ерда мақолаларнинг сарлавҳалари, инсон фаолиятининг асосий йўналишларини қамраб олган сарлавҳалар остида жойлаштирилган. Сарлавҳа устида сичқонча тугмасини босиш керакли бўлимга ёки қизиқтирган мақолага олиб боради. Нью - Ёрк Таймс ҳам тайёр дарс ишланмалари билан газета таълим версиясини тақдим этади.

Онлайн газета алоқа ваколатларини ривожлантириш воситаси сифатида ажралмас таркибий қисмга айланиши мумкин. Дарсларни ўтказишда ўқитувчи муҳокама қилинадиган муаммо бўйича турли нуқтаи назарларга ега бўлган ўқувчиларни мустақил ижодий ва танқидий фикрлашни шакллантириш учун зарур бўлган тақдим этиш имкониятини қўлга киритади. Ўқитувчи ўқувчиларни гуруҳларга ажратиб, уларнинг ҳар бирига муайян вазифа ва фойдаланиш учун тавсия етилган сайтлар рўйхатини бериши ёки уйга вазифа сифатида муҳокама қилинадиган мавзу бўйича маълумот топишларини сўраши мумкин. Кўп онлайн нашрлар ноширлик ва китобхонлар ўртасида интерактив мулоқот учун бизга юбориш feedback variant бор, агар ўқиш ёки ҳатто мақола муаллифи савол нима ҳақида фикр билдириш имконини берувчи. Ўқувчилардан мавзунинг

ички ва ташқи матбуотда ёритилишини таққослаш ва муаммонинг бетараф кўринишини ишлаб чиқиш, воқеалар ривожини олдиндан айтиб бериш талаб қилиниши мумкин. Бажарилган ишлар натижаси телеконференция режимида аудиторияда ёки тармоқда муҳокама бўлиши мумкин.

Демак, "нутқий мулоқот маданияти устахонаси" да синфда нутқий мулоқотни рағбатлантириш, турли тил ва нутқ кўникма ва малакаларини шакллантириш ва ривожлантириш учун газета материалларидан фойдаланилганда қуйидаги имкониятлар мавжуд:

Мақола мазмуни бўйича Реферат тайёрланг ва гуруҳга тақдим етинг. Мавзу танланг, масалан, Россия ва Буюк Британияда таълим тизими, талабаларга мақолалар тарқатиш (ҳар бир талаба ўз мақола қабул), ёки тегишли сайтларга ҳаволалар бериш. Мақолаларнинг мазмун-моҳияти тақдим етилгандан сўнг, гуруҳ муҳокамаси кетидан мақолаларда келтирилган фикрлар ва талабаларнинг ўз нуқтаи назарларини муҳокама қилади.

Ролли ўйин ўтказиш. Бу ерда сиз "муҳаррирга мактублар" категориясидан фойдаланишингиз мумкин. Евтаназия каби мунозарали мавзунини танланг ва ҳар бир ўқувчига газетага ўқувчи мактубини беринг, шунда кенг доирадаги фикрлар тақдим етилади. Ўқувчиларга реенкарнация қилиш, шундай хат ёза оладиган одамни ўйнатиш топшириғи берилади. Ўқитувчи ҳар бир ўқувчи ўз ролини тақдим етган ҳолда мунозара ўтказди.

Интернетдан олинган материаллардан мунтазам равишда фойдаланиш, уларни синфдан ва мактабдан ташқари ишларга киритишни режалаштириш, бошқа дарсликлардан фойдаланиш билан интеграциялаш ёки галма-галдан фойдаланиш тавсия етилади. Таълим муассасалари ўқитувчиларининг ўзлари томонидан чет тили дарсларини ривожлантириш жуда қийин иш бўлиб, кўп вақт талаб етади, лекин бу, албатта, ижодий ва зарурий жараён дир. Интернетда материалнинг чекланмаган миқдори ва ахборот-коммуникация технологияларининг бошқа имкониятлари танлаш ва тажриба ўтказиш, ўқувчиларнинг қизиқиши ва мотивациясини ошириш, олинган билимларни янада онгли, ўзаро маданий мулоқот қилиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш имконини беради.

Интернетга кириш орқали ўқувчилар ўрганаётган тил фақат курсда ўрганиладиган ва синфда ишлатиладиган интизом емас, балки бутун дунёдаги миллионлаб одамлар учун ҳақиқий мулоқот воситаси эканлигини англайдилар.

Кўпгина тадқиқотлар образли ахборотнинг матндан яхшироқ ўзлаштирилишини тасдиқлади. Firma томонидан олиб борилган тадқиқотлар

"Philips" 90 - йилларнинг охирларида турли сезгиларнинг турли миқдорда ахборот олишимизни кўрсатди: 75% - кўриш органлари орқали; 13% - ешитиш органлари орқали; 6% - тегиш органлари орқали; 3% - ҳид

билиш органлари орқали. Лекин инсон хотирасида қайд этилган барча маълумотлар эмас: одам 10% еслайди ўқиш; у ешитган нарсадан-20%; аудио-30%; video audio билан бирга бўлса, ёдлаш жараёни 50% га ортади; маълумот қабул одам, у еслайди деди бўлса 80%; ва нутқ бирон-бир ҳаракат билан бирга бўлса, ахборот 90% гача сўрилади. Кўриб турганингиздек, енг самарали машқлар ўқиш ва ёзма эмас, балки кўрган ва ешитган, кейинчалик ижодий оғзаки нутққа айлантирилади ва компютерда ишлаш, ёзиш ёки рол ўйнаш орқали белгиланади. Ахборотни тақдим этишнинг турли турларидан (ахборот каналларидан) биргаликда фойдаланиш еслаб қолиш жараёни сезиларли даражада тезлаштириш имконини беради. Бу замонавий маълумотлар я. нинг сўлғин тахминини тасдиқлайди. А. Коменский:

"Инсон сезги каналларининг биргаликда parallel ва кетма-кет ишлатилиши жами эмас, балки сифат жиҳатидан янги таъсир кўрсатади."

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда тасвирий material ва video кетма-кетлик машғулотларда қулай вазият яратади, воқеликни реал ранглар ва товушларда ифодалайди ҳамда нутқ сўзлаш, машқ қилиш ва нутқ намуналаридан фойдаланишга туртки беради. Улар сўзлашув тилини тўлиқроқ идрок этишга кўмаклашади, коммуникатив ниятларни тушунишга кўмаклашади ва коммуникатив компетенцияни шакллантиради. Чет тилларни ўргатишга ҳар томонлама ёндашувни амалга ошириш орқали бир вақтнинг ўзида уларнинг муносабатларида нутқ фаолиятининг барча турларини ўргатиш мумкин. Тегишли ташкил этилиши билан ахборот-коммуникация технологияларидан, хусусан, multimedia технологиясидан фойдаланиш анъанавий машғулотларга нисбатан нутқ кўникмаларининг янада жадал шаклланишига ёрдам беради. Индивидуаллаштириш ва дифференциация ҳақида гапирганда, бу тамойиллар назариядан ташқарига чиқиши ва амалда тадбиқ этилиши керак, деб ҳисоблаймиз. Компютерда тақдим этилган видеоматериаллар (янгиликлар маърузалари, тематик ҳикоялар) билан ишлашда талаба тинглаш кўникма ва малакаларининг шаклланганлик даражасига қараб, ҳикоя намунаси, ибораси, фрагментини қайта-қайта тинглаши мумкин. Бундай ишлар натижасида монологик ва диалогик нутқни яхшироқ тинглаб тушуниш ва турли individual талаффуз хусусиятларини тушуниш учун шарт-шароитлар яратилади.

Видеоматериалларга оид машқлар одатда учта олдиндан текшириш, кўриш ва текширувдан кейинги машқларга бўлинади. Қуйидагиларга асосланиб, видеоматериаллар билан ишлашнинг қуйидаги босқичларини таъкидлаб ўтамыз:

Тил қийинчиликларини олиб ташлаш; сюжетга оид билимларни фаоллаштириш; сюжетни кўриш, сюжетлар мавзусида қисқача перспектива. Бундан ташқари, талабалар компютер мониторларида video ва/ёки матнли материаллар билан тақдим этилади, деб фараз қилайлик,

асосий нуқталари тушуниш frontal текшириш томонидан таъқиб, тил қийинчиликлар олиб ташлаш, ва моддий ўрта тақдимоти.

Ўқувчиларнинг компьютер мониторларида ёки проектор ёрдамида экранда кўриб чиқиладиган мавзу бўйича лексик минимумнинг тақдимоти.

Машқларни бажариш (лексик, грамматик ҳодисаларни, рўйхат ҳодисаларини, асосий саволларни фаоллаштириш, ўргатиш, тўғри ва нотўғри ҳукмлар ёрдамида тафсилотларни аниқлаштириш, асосий предметларни, белгиларни, вазиятни ва бошқаларни тасвирлаш.).
Маълумот

таҳлил: лексик минимумга асосланган муаммони муҳокама қилиш; шу тематик йўналишдаги рус тилидаги материални тақдим етгандан сўнг қиёсий таҳлил ўтказиш.

Ўқувчилар individual ва гуруҳли топшириқларни бажарадилар (чатда ишлаш, чет тилида резюме тайёрлаш ва мавзу бўйича оғзаки баён қилиш).

Таклиф етиладиган схема элементлари турлича бўлиши мумкин. Лекин мустақил ижодий ва танқидий фикрлашни ривожлантириш бўйича вазифалар ўқув машқлари билан бирлаштирилиши, масалан, ўтказиб юборилган сўзларни киритиш, калит сўзлар, ибораларни таҳлил қилиш, синонимларни топиш муҳим аҳамиятга эга. Лексик минимумни тақдим етишда ўқувчиларнинг сўз маъносини англашнинг тўғрилиги ва аниқлигини таъминлаш, уларни турли контекстларда маълум бўлган янги лексик birlikларни тўғри бирлаштиришга ўргатиш лозим. Машқлар тўлақонли ўқитишни рағбатлантириши ва турли муҳитларда янги лексик birlikлардан такроран фойдаланишни таъминлаши керак. Бундай ёндашув ёрдамида ўқувчилар маълум коммуникатив вазиятда монологик ва диалогик хатти-ҳаракат малакаларини егаллашлари ва психологик нуқтаи назардан қулай ўқув шароитларини яратишлари мумкин.

Карамешева Т. В. тилларни ўқитишнинг замонавий коммуникатив методида компьютерлардан фойдаланишнинг долзарблиги ҳақида савол туғдиради. Бу муаммо инсон фаолиятининг турли соҳаларини ахборотлаштириш асосида бизга долзарб бўлиб кўринади. Таълимнинг коммуникатив ёки коммуникатив-нутқий йўналтирилганлиги остида одатда ўқув жараёнини реал мулоқот жараёнига ўхшатиш тушунилади ва компьютер коммуникациялари бошқа воситалар каби нутқ фаолиятини ўргатиш учун реал мулоқот имкониятини рўёбга чиқаришга имкон беради. Карамйшева Т. В. компьютердан уч томонлама фойдаланганда оғзаки мулоқот фаолиятини кўриб чиқади. Биринчидан, электрон почта ва ахборот тармоқларидан фойдаланиш орқали ўқувчиларнинг реал вақтдаги еркин мулоқоти сифатида, яъни компьютер instrumental алоқа воситаси, жумладан, она тили билан ишлайдиган алоқа ҳамкорлари ўртасида ҳақиқий ёзма мулоқот сифатида. Иккинчидан, ўқувчининг компьютер билан интерактив мулоқот мулоқоти сифатида, унда мулоқотнинг реал мақсадлари кўзланади (ахборотни талаб қилиш ва қабул қилиш), яъни

компютер алоқа ҳамкори вазифасини бажарувчи инсон-машина мулоқоти сифатида. Бундай диалогнинг ҳақиқийлиги даражаси, биринчи навбатда, тизимнинг ақл-идрок даражасига ва унинг табиий тilda, жумладан оғзаки шаклда нутқни таҳлил қилиш ва ишлаб чиқариш қобилиятига боғлиқ. Учинчидан, симуляция билан ишлаш жараёнида синф ўқувчиларининг мулоқоти сифатида-мулоқотга рағбатлантирувчи ва коммуникацион вазият шарт-шароитларини қайта яратиш воситаси сифатида ҳаракат қилувчи компютер ўқув дастурларини моделлаштириш.

Таълим коммуникатив усули нуктаи назаридан, таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологиялари интеграцияси талабалар катта мухторият беради (жисмоний, ижтимоий, лингвистик ва билим), ва "мулоқот" ўқув жараёни (талаба гуруҳлари жамоавий ижодий иш, вакиллик ёки тармоқ томонидан иш тарқатиш). Шундай қилиб, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитишда мулоқот инсон-машина ҳамкорлиги жараёнида алоқа ҳамкори сифатида компютердан фойдаланиш, стажёрларнинг оғзаки мулоқотини рағбатлантириш воситаси ва фойдаланувчиларнинг коммуникатив ҳамкорлигини ташкил этиш воситаси туфайли амалга оширишнинг турли шаклларига ега.

Бироқ чет тилини ўргатишда замонавий компютер муҳитининг чекланишларини еътибордан четда қолдирмаслик керак. Шахсий компютер ёрдамида спонтан нутқни таҳлил қилиш мумкин эмас. Шунинг учун ўқитувчи мулоқотни ўргатишни ва ўқувчининг турли хил нутқ фаолиятидаги хатоларини сифатли таҳлил қилишни қўллаб-қувватлашдан ажралмас бўлиб қолмоқда. Шунга қарамай, чет тилларни ўқитиш жараёнини интенсивлаштириш учун multimedia тили синфи имкониятларидан самарали фойдаланиш қуйидаги хусусиятлар билан боғлиқ: а

ўрганилаётган тил материални тақдим этиш шаклларининг хилма-хиллиги;

материални тақдим этиш воситалари (товуш, графика, анимация, video, матн) мажмуасидан фойдаланиш - multimedia технологияси;

лисоний ҳодисаларнинг динамикада намоён бўлиши;

вазифаларнинг тил мазмунини турли;

вазифаларнинг анъанавий "қоғоз" турлари ижросини тезлаштириш;

дастурий таъминотга асосланган назоратнинг турли шаклларида фойдаланиш;

хатоларни кўриш, таҳлил қилиш ва тузатиш қобилияти;

ўқув материалларининг мураккаблиги (жумладан, дастур луғатлари, маълумотномалар, матн муҳаррирлари ва бошқалар таркибида.);

мослашувчанлик (танлаш қобилияти-ўрганилаётган материалнинг мураккаблик даражаси ва ҳажми; ахборот тақдим этиш формати: video, audio, матн; ишнинг кетма-кетлиги, топшириқларни бажариш вақти ва

бошқалар.; анушқашарма

компютерсиз бажариш қийин ёки мумкин бўлмаган вазифаларнинг аниқ компютер турларининг мавжудлиги.

Маҳаллий ва хорижий экспертларнинг тажрибасини ўрганиш учун ушбу тадқиқот билан боғлиқ адабиётларни таҳлил қилгандан сўнг, биз "нутқ мулоқот маданияти бўйича seminar" курси давомида model синфларида алоҳида modul сифатида киритилиши мумкин бўлган ишнинг умумлаштирилган шаклида чиқдик. Multimedia тили синфи функцияларидан фойдаланиш асосида ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни ўқитишнинг анъанавий усулларини интеграциясини амалда жорий етишга ҳаракат қилдик.

Шундай қилиб, чет тилини ўргатишда ўқитувчининг асосий вазифаси мулоқот кўникмаларини ривожлантиришдир. Замонавий шароитда бу муаммони ҳал етиш нутқ фаолиятининг барча тўрт турини ривожлантиришга, лингвистик, социолингвистик ва прагматик компетенцияларни шакллантиришга, шунингдек, янги ўқув материалларини ишлаб чиқишга ва анъанавий техника ва технологиянинг ижобий томонларини ҳисобга олган ҳолда инновацион педагогик технологияларни жорий етишни талаб қилади.

Таклиф етилаётган иш турларини фақат multimedia тили синфига хос бўлган барча функционал имкониятлардан комплекс фойдаланиш асосида, хорижий тилларни ўқитишнинг анъанавий методикасига ахборот-коммуникация технологияларини бевосита тадбиқ етиш билан амалга ошириш мумкин. Кўриниб турибдики, чет тилларни ўқитишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш, шубҳасиз, катта педагогик салоҳиятга ега бўлиб, чет тилини ўқитишни жонли ижодий жараёнга айлантирувчи воситалардан бири ҳисобланади. Ахборот-коммуникация технологиялари ваколатли фойдаланиш таълим ва таълим учун тубдан янги ёндашув имконини беради, деб ўрганиб тилининг мамлакат маданиятини кашф қилиш имконини беради, инглиз тилида сўзлашувчи дунёда замонавий ҳаёт воқеликлар, еркин фикр алмашиш учун, ғоялар, қўшма лойиҳа иштирокчилари билан ахборот liberal таълим ривожланишини рағбатлантиради, ҳолати ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ҳаёт ва инсон фаолияти маънавий жиҳатлари аратилган., компютер техникаси ва технологиясидан фойдаланиш кўникмаларини егаллашга кўмаклашади.

Маърузага оид саволлар:

Инсоннинг коммуникатив компетенцияси нима? Агар уни бор деб ўйлайсизми?

Бугунги кунда файласуфлар ва маданиятшунос олимлар томонидан янги коммуникация ва media технологияларининг оммавий таъсири шароитида замонавий инсоннинг "деантропологизацияси" қандай прогнозлар ўз ифодасини топмоқда?

Мулоқот, унинг таркибий қисмлари ва турлари. Ишбилармонлик алоқасининг хусусиятлари. Ўзаро муносабатларида тил ва нутқ. Нутқий вазиятларнинг турлари. Мутахассиснинг мулоқот саводхонлиги.

Нутқ таъсирининг турлари, улардан касбий мулоқотда фойдаланиш.

Оғзаки ва ёзма нутқ меъёрларининг ўзига хос хусусиятлари.

Нутқнинг асосий коммуникатив сифатларининг хусусиятлари.

Атамалар ва махсус сўзларни изоҳлаш методлари.

Матн тушунчаси. Матндаги гапларнинг боғланиш турлари; гапларнинг боғланишини шакллантириш йўллари.

Функционал услуб ва нутқ жанри тушунчаси. Функционал услубларнинг турлари. Илмий услубнинг хусусиятлари.

Журналистик ва бизнес услубларининг хусусиятлари.

3-МАЪРУЗА

ЛИНГВИСТИК КОМПЕТЕНЦИЯ

Лингвистик компетенция чет тили коммуникатив компетенциясининг таркибий қисмларидан бири сифатида

Мақсад: лингвистик компетентлик хусусиятларини аниқлашга ўргатиш.

Реферат тушунчалар: лингвистик компетенция тушунчаси ва турлари, лингвистик компетенциянинг таркибий қисмлари, ахборот компоненти

Режа: Тҳе

лингвистик компетенция тушунчаси.

Лингвистик компетенция турлари.

Лингвистик компетенциянинг таркибий қисмлари

Атаманинг келиб чиқиши

Ахборот компоненти

Лингвистик компетенция. Лингвистик компетенция - тил компетенцияси) - тил тизими ҳақидаги, тил бирликларининг нутқда фаолият кўрсатиш қоидалари ҳақидаги билимларни егаллаш, шунингдек, бу билимлардан бошқа шахснинг фикрларини тушуниш ва тўғри талқин қилиш ва ўз фикрларини оғзаки ва ёзма шаклда ифодалаш учун фойдаланиш. Лингвистик компетенция коммуникатив компетенциянинг таркибий қисмларидан биридир.

Лингвистик компетенция тил тизимини барча тил сатҳларида: фонематик, морфемик, лексик, синтактик ва стилистик жиҳатдан билишни назарда тутди. Лингвистик компетенция тил фаолиятини тартибга солувчи қоидалар мажмуини амалда қўллаш қобилиятига асосланади — шу муносабат билан компетенциянинг куйидаги турлари фарқланади:

синтактик компетенция-оғзаки ва ёзма нутқни грамматик жиҳатдан тўғри туза олиш қобилияти

семантик компетенция-тил ифодаларини изоҳлаш қоидаларидан фойдалана олиш

прагматик компетенция-тил ифодаларини мулоқотда тўғри ишлата билиш

Тил мутахассисликлари талабаларининг "лингвистик компетенция" категорияси структурасининг таърифи

Нутқ маҳорати ҳар доим ҳамма нарсдан юқори баҳоланган. Шу билан бирга инсон ҳар доим табиат билан узвий боғлиқликда кўриб келинган ва инсон мулоқотининг имкониятлари бир қадар четда қолиб кетган. Нутқий мулоқотни ўрганиш муаммолари софистлар ва Сукротнинг шахслараро муносабатлар масалаларига оид фалсафий таълимотлари қаъридан келиб чиққан бўлиб, кейинчалик риторика ва этика фанига айланган. Милоддан аввалги В-ИИИ асрлар қадимги Юнонистонда филология фани сўзловчининг шахси, риторикаси ва нутқ малакаларини ўрганишдан бошланган [1].

Деярли ҳар доим файласуфлар ва тилшунослар тилнинг ижтимоий роли ва нутқ, нутқ таълими (Сомениус, W. Вон Humboldt, A. A. А. Потебня, Л. В. Шчерба ва бошқалар.). В. А. Гречко шундай деди: "тил-бу мулоқот ва фикрни ифодалашнинг мукамал воситаси; унинг ривожланиш ва мукамаллик даражаси жамиятнинг тегишли ҳолатига, даражасига, ўз навбатида, тафаккурнинг ривожланишига боғлиқ. Тил жамиятнинг тегишли ҳолати ва у хизмат қиладиган тафаккурнинг ривожланиш даражасига нисбатан мукамалдир..."[2].

Кишилар ўртасидаги нутқий алоқа табиатда чуқур ижтимоий, шунинг учун тилшунослик биздан мустақил равишда ижтимоий жиҳатларни ўз ичига олади, яъни социолингвистик ёндашув лингвистик тадқиқотларда намоён бўлади.

Ҳозирги замон социолингвистикасида лисоний ҳодиса ва жараёнлар таҳлили жамият ролига еътибор қаратади: тилларнинг ўзаро муносабатига турли ижтимоий омилларнинг таъсири, муайян тил тизими ва унинг фаолияти ўрганилади. Айни пайтда, Е. Д. Поливанов тилининг ноаниқ табиатини қайд: "...Тил-руҳий ва ижтимоий ҳодиса... Лисоний воқеликнинг асосини жисмоний, ақлий ва ижтимоий тартибдаги фактлар ташкил этади; демак, тилшунослик, бир томондан, табиат тарихи фани бўлса, иккинчи томондан-инсон ақлий фаолиятини ўрганувчи фанлардан бири, учинчидан — социологик фандир" [3].

Бу таълимда ҳам ўз аксини топган. Таржима, филология: хорижий филология, хорижий тил мутахассисликлари бўйича мутахассислар тайёрлаш учун давлат мажбурий таълим стандартларида: икки хорижий тиллар кучли ўрин "нутқ мулоқот маданияти seminar", "маданиятлараро мулоқот назарияси ва амалиёти", "академик ёзув нутқ жанрларини ўқитиш асослари", "чет тилида нотиклик маҳоратини ривожлантириш seminar" каби фанлар томонидан ишғол қилинган. Таълим мазмунида ижтимоий-гуманитар фанлар муносиб ўрин егаллайди. Бу еса талабаларга мазкур фанларни ўқитиш жараёнини замон талабларига мос равишда ташкил этиш ва таълимнинг ижтимоий-маданий ривожланиш тенденцияларини ҳисобга олишда янгича ёндашувларни талаб этади.

"Ваколат" таърифини кўриб чиқайлик. Давлат мажбурий таълим стандартида "компетентлик" тушунчаси таълим натижасини тавсифлаш учун қўлланилади, бу еса ўқувчиларнинг билим, кўникма ва ўқув ва ҳаётий вазиятларни ҳал қилишда фаолиятнинг умумпедагогик усулларини егаллашида ифодаланади [6].

"Лингвистик компетенция" атамаси XX аср ўрталарида пайдо бўлган ва кенг тарқалган. 50-йиллар охирида америкалик тилшунос Н. Чомский томонидан киритилган. У лингвистик компетентликни "ideal сўзловчи-тингловчи тилини ҳар томонлама билиш сифатида тилдан фойдалана олиш" деб белгилайди. Шу билан бирга, Чомскийнинг фикрига кўра, инсонлардаги лингвистик компетенция туғма ва грамматик чуқур

структуранинг универсалларида ифодаланади. Fundamental грамматик структураларнинг туғма хусусиятини исботлаш болаларнинг тил структураларини ўзлаштириш тезлиги ва аниқлигидир. Бу хулқ-атвор нуктаи назарини рад этади, унга кўра тил оддийгина ўрганилади ва унинг қоидалари "индуктив" [7].

И. Н. Горелов тил ваколатини бутун тил жамияти ва ҳар бир шахс томонидан "тилни ҳақиқий билиш" деб таърифлайди. "Ҳақиқий билим асослари" узок муддатли хотирага асосланади [8]. Н. Чомскийнинг фикрларидан фарқли ўлароқ, И. Н. Гореловнинг "тил ваколати" атамасини тушунишдаги Марказий кўрсаткичи тил эмас, балки унинг ташувчиси эмас, балки ideal (мавхум) эмас, балки ҳақиқийдир.

А. А. Леонтиев дастур қилиш қобиляти сифатида тил ваколат тушунади, амалга ошириш, ва назорат сўзлар. У бу фазаларнинг ўзгариши жуда тез ва онгсиз равишда содир бўлишини қайд этади. Бироқ фикрни ифодалашда қийинчилик туғилса, фикрнинг дивергенсияси ва баённинг амалга ошиши, унинг суръати секинлашади ва шундагина нутқ фаолияти шахс томонидан амалга ошади. Бундай ҳолларда шахс нимани назарда тутганини тузатади ёки изоҳлайди [9].

Ю. Д. Апресян тил компетентлигини мураккаб блоклар тизими деб ҳисоблайди-тил материалларининг ҳаракатлари-баёнотлар мазмунини ва уларнинг ваколатли қурилишини бартараф етиш, идентификацияни ва фарқни, грамматик ва семантик тўғрилигини/шахсий баёнотларнинг нотўғрилигини аниқлаш [10]. И. А. Зимняя тил ваколатлари нутқ фаолиятининг асосий турлари тизими деб ҳисоблайди: тинглаш, гапириш, ўқиш, ёзиш [11].

М. В. Вятютнев тил ваколатларини "мулоқот жараёнида турли хил сўзлашувларга, яъни сирт тузилмаларига айлантириладиган тилнинг чуқур тузилмаларини қуришга асосланган кичик бир қатор қоидалар ҳақидаги интуитив билимларни" деб тушунтиради. Қоидаларни билиш, уларни шакллантириш қобилятини англамайди...". Бу таърифдан кўриниб турибдики, тил компетенцияси нутқий тажриба тўплаш маҳсулларига қисқаради [12].

Н. И. Формановская лингвистик компетентликнинг қуйидаги тавсифини беради: тилнинг лексик, грамматик, фонетик қонунларига ега бўлиш, алоқа қонунлари, мулоқот тамойиллари ва қоидалари, суҳбат стратегияси ва тактикаси, овозли ва коммуникатив актларнинг мослашувчан тизими, нутқ асарларидан фойдаланишнинг ижтимоий меъёрлари доира даражасида [13].

Лингвистик компетентликнинг мавжуд таърифларини юқоридаги таҳлилга асосланиб, биз тил мутахассисликлари талабалари учун бу ҳодисанинг таърифини шакллантираемиз.

Лингвистик компетентлик-шахсий коммуникатив фазилатларни, тил тизимини билиш, тил тушунчалари ва воситаларини билиш, ижтимоий

ҳаётда ҳам, professional соҳада ҳам мулоқот маданиятини, шахсий еҳтиёжларни англаш, шахсий мулоқот ва унинг ривожланиш мотивларини қадрлайдиган шахснинг тизимли сифати.

Тизимли ёндашув асосида лингвистик компетенциянинг қуйидаги таркибий қисмларини аниқладик: мотивацион, ахборотли, хулқ-атворли, ҳиссий-иродавий. Улар бирликда ва ўзаро ҳамкорликда кўриб чиқилиши керак.

Лингвистик компетентликнинг мотивацион компоненти фаол нутқ ва билиш фаолияти мотивлари, шахсий мулоқотда ижодий ўз-ўзини ривожлантириш, нутқий мулоқотга қиймат-семантик муносабатнинг зарурлиги билан белгиланади.

Инсоннинг нутқий фаолияти доимо мотивланади. Бир kishi, одатда, гапиради, чунки у бунинг ички сабаби, А. Н. Леонтиевнинг сўзлари билан фаолият юритадиган сабабдир [14]. Мотивация еҳтиёжга асосланади. Мотив ҳозирги вақтда онгли ёки онгсиз бўлиши мумкин, лекин у ҳар доим хабарга (унинг барча таркибий қисмлари билан) боғлиқ. Шунинг учун, таълим жараёнида, Е. И. Пассов таъкидлаганидек, биз икки турдаги еҳтиёжга асосланган коммуникатив мотивация ҳақида гапиришимиз мумкин:

Ижтимоий мавжудот сифатида инсонга хос бўлган мулоқотнинг зарурлиги;

ушбу нутқ ҳаракатини содир этиш зарурати, бу нутқ ҳолатига "аралаштириш" зарурати.

Мотивация-ўқув вазифаларини ўрганиш ва ҳал қилиш мотивини белгиловчи барча омиллар: мотивлар, еҳтиёжлар, қизиқишлар, мақсадлар ва бошқалар. Мотивация мураккаб ҳодиса бўлгани учун таълим тизими уни қўллаб-қувватлаш учун бир қатор воситаларни тақдим этиши керак. Ўрганиш мотивациясини мустаҳкамлаш университет талабаларининг лингвистик компетентлигини шакллантириш тамойилларидан биридир.

Методологик нуқтаи назардан "тарбияланувчиларни мотивлаштириш" тушунчасида шахсий, ўқув-мазмун ва ташкилий-услубий компонентларни изохлаш мумкин.

Шахсий таркибий қисмга қуйидагилар киради: таълим-юқори ва барқарор маънавий-ахлоқий кадриятларни шакллантириш; шахсий ривожланиш-талабанинг хотира, фикрлаш, идрок ва бошқа интеллектуал қобилиятларини янада ривожлантириш; касбий — келажакда касбий ривожланиш ва мартаба ўсиши учун чет тилини егаллаш зарурати.

Таълим мазмуни таркибий қисми лексик ва грамматик мураккаблиги жиҳатидан дастур талабларига, ўқувчилар даражасига жавоб берадиган ва уларнинг билим ва нутқ фаолиятини рағбатлантирадиган, ўқувчиларга қизиқарли, шахсан аҳамиятли, касбий йўналтирилган ўқув материални тақдим этишда амалга оширилади.

Ташкилий-услубий компоненти университетда ўқитиладиган барча

фанларни бир бутунга боғловчи пухта ишлаб чиқилган мавзу-мантиқий режада мужассамлашган [15].

Шундай қилиб, юқорида айтилганлардан келиб чиқадики, лингвистик компетентликнинг шаклланиши ушбу фаолият турига мотивацион ва қадрият муносабати билан бирликда ва ўзаро муносабатда бўлиши керак, яъни нутқ мулоқотидаги еҳтиёжлар, қизиқишлар ва мотивлар ушбу компонентнинг ривожланишига туртки берувчи кучлар сифатида ҳаракат қилади. Бу унинг ажратилишига еҳтиёж туғдиради.

Шундай қилиб, асосий тил тушунчалари ва воситаларини, ижтимоий ҳаётдаги мулоқот маданиятини билиш, шахснинг еҳтиёжларини, қадрият йўналишини ва шахсий мулоқот мотивларини англаш ўқувчининг кейинги фаолиятида, ўз-ўзини англаш ва ўз-ўзини англашда муҳим рол ўйнайди.

Тил мутахассисликлари талабаларининг лингвистик компетентлигининг ахборот компоненти "асосий чет Тили", "мулоқот маданияти бўйича амалий машғулотлар", "маданиятлараро мулоқот назарияси ва амалиёти" фанларига оид билим, кўникмалар ва бошқалар билан белгиланади. , ҳамда ўқувчиларнинг амалий кўникма ва мулоқот малакалари, яъни бу ижтимоий фаолият ва шахсий ҳаёт жараёнида муҳим мулоқот кўникмаларини ўз ичига олади, нутқ ва барқарор мулоқот учун енг самарали ва шартли қиймати муносабат сифатида шахс томонидан ўзлаштирилган, қадриятлар, шахс сифатида талаба ўрнини ва йўналишини аниқлаш шахсий фазилатлар, фаолият бир мавзу, ва мотивацион-мақсад шаклланиши, яъни motifs оғзаки мулоқот.

Лингвистик компетентликни шакллантириш ўқувчи ва талабаларнинг нутқ фаолиятининг барча турлари (ўқиш, ёзиш, тинглаш, гапириш) ни ривожлантириш ва такомиллаштиришни ўз ичига олади. Бунга мувофик, у еркин, малакали ва ифодали мулоқот қилиш имконини берадиган барча тил фактлари, қонун ва қоидаларни ўз ичига олиши керак.

Ўқувчилар чет тилини ўрганиш жараёнида билим ва йўл-йўриқларни ўрганишга, ривожлантириш ва фикрлаш тарзини оширишга емас, уларнинг билим ва ижодий қобилиятларини ҳамда маънавий-ахлоқий соҳасини ривожлантиришга оид билимларнинг формализмини енгиллашга қаратилмоғи лозим. Фақат шундай шароитдагина уларнинг билим ва ижодий қобилиятлари ривожланади ва такомиллашади ҳамда ўқув фаолияти динамик, процессуал характерга ега бўлади.

Демак, ўқув жараёнининг асосини билимларни ҳам, ўзлаштиришнинг ўзи усулларини ҳам ўзлаштириш, ўқувчиларнинг individual қобилиятларини ривожлантириш ташкил етади. 56020700 — таржима ва — чет тили мутахассисликлари бўйича таълимнинг давлат мажбурий стандартларига мувофик; икки чет тили асосий фанларни ўқитишнинг мақсади умумий лингвистик ва прагматик-коммуникатив компетентликни шакллантириш бўлиб, талабаларнинг ижодий салоҳияти, ташаббускорлиги ва инновацияларини ривожлантириш учун шароит яратади.

Ахборот компоненти ўқувчининг кейинги ижтимоий фаолиятга лингвистик тайёргарлигини шакллантиришнинг назарий асоси ҳисобланади. Бу компонент шахснинг самарали шахсий ўсиш, ўз-ўзини актуаллаштириш ва ўз-ўзини англаш учун зарур бўлган фаол мулоқотга бўлган еҳтиёжи билан белгиланади.

Лингвистик компетентликни шакллантириш ўқувчи ва талабаларнинг нутқ фаолиятининг барча турлари (ўқиш, ёзиш, тинглаш, гапириш) ни ривожлантириш ва такомиллаштиришни ўз ичига олади. Бунга мувофиқ, у еркин, малакали ва ифодали мулоқот қилиш имконини берадиган барча тил фактлари, қонун ва қоидаларни ўз ичига олиши керак.

Ўқувчилар чет тилини ўрганиш жараёнида билим ва йўл-йўриқларни ўрганишга, ривожлантириш ва фикрлаш тарзини оширишга емас, уларнинг билим ва ижодий қобилиятларини ҳамда маънавий-ахлоқий соҳасини ривожлантиришга оид билимларнинг формализмини енгишга қаратилмоғи лозим. Фақат шундай шароитдагина уларнинг билим ва ижодий қобилиятлари ривожланади ва такомиллашади ҳамда ўқув фаолияти динамик, процессуал характерга ега бўлади.

Демак, ўқув жараёнининг асосини билимларни ҳам, ўзлаштиришнинг ўзи усулларини ҳам ўзлаштириш, ўқувчиларнинг individual қобилиятларини ривожлантириш ташкил етади. 56020700 — таржима ва — чет тили мутахассисликлари бўйича таълимнинг давлат мажбурий стандартларига мувофиқ; икки чет тили асосий фанларни ўқитишнинг мақсади умумий лингвистик ва прагматик-коммуникатив компетентликни шакллантириш бўлиб, талабаларнинг ижодий салоҳияти, ташаббускорлиги ва инновацияларини ривожлантириш учун шароит яратади.

Ахборот компоненти ўқувчининг кейинги ижтимоий фаолиятга лингвистик тайёргарлигини шакллантиришнинг назарий асоси ҳисобланади. Бу компонент шахснинг самарали шахсий ўсиш, ўз-ўзини актуаллаштириш ва ўз-ўзини англаш учун зарур бўлган фаол мулоқотга бўлган еҳтиёжи билан белгиланади.

Давлат мажбурий таълим стандартларини ва тил университети талабаларига лингвистик фанларни ўқитишнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш асосида лингвистик компетентликнинг ахборот компонентининг қуйидаги асосий таркибий қисмларини аниқладик:

бир бутун тарихан шаклланган таълим сифатида чет тилининг тил тизими тушунчаси;

тил ва маданият ўртасидаги муносабатни тушуниш;

замонавий кўп маданиятли дунёда чет тилининг ролини тушуниш;

ўрганилаётган тил ўлкаси ҳақидаги минтақавий, маданий ва лингвистик-маданий материалларни билиш;

ўрганилган тилларнинг имло, орфоепик, лексик, грамматик ва стилистик меъёрларини билиш;

чет тилини алоқа воситаси сифатида қўллай олиш ва расмий ва

норасмий мулоқот вазиятларида оғзаки ва ёзма мулоқот шакллари (гапириш, тинглаш, ўқиш, ёзиш) амалга оширувчи нутқ фаолиятининг барча турларини ўзлаштириш;

мулоқот мақсадлари, жойи, вақти ва соҳаларига мос равишда тил воситаларидан фойдалана олиш мулоқот ҳамкорининг ижтимоий мавқеига адекват;

ўрганилаётган тилларни билишда ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини такомиллаштиришни амалга ошириш қобилияти;

ақлий характердаги ҳаракатларни бажариш қобилияти: таққослаш, таққослаш, таснифлаш, гуруҳлаш, олдиндан кўриш ва бошқалар. тил маълумот [2,3].

Юқоридагилар лингвистик компетентликни алоҳида ахборот компоненти сифатида ажратишни зарур қилиб қўяди. Бундан ташқари, лингвистик компетенция тузилишидаги бу компонент тизимни шакллантирувчи ҳисобланади. Аммо тил егаллаш юқорида санаб ўтилган билим, кўникма ва малакалар билан чекланиб бўлмайди. Шунингдек, бошқа маданий жамоа вакиллари урф-одатлари, маросимлари ва турмуш тарзига ҳурмат кўрсатиб, чет тили муҳитида мулоқотга қизиқишларига мослашишни назарда тутди. Шунинг учун лингвистик компетенциянинг кейинги таркибий қисми — хулқ-атворни ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқдир.

Лингвистик компетентликнинг хулқ-атвор компоненти биз томонимиздан нутқ ва нутқсиз ҳаракатларнинг кенг ва хилма-хил соҳаси сифатида қаралади, бу талаба хулқ-атвор жиҳатдан турли хил ижтимоий ва нутқ фаолиятини акс еттирувчи кўникмалар шаклида ўрганади. Бу таркибий қисм, хусусан, одоб-ахлоқ соҳасига тааллуқли бўлган турли қоидалар, анъаналар, меъёрлар, тамойиллар, урф-одатлар, табуларни ишлаб чиқишни ўз ичига олади. Улар жамият тараққиёти жараёнида ривожлантирилади ва шу жамият маданияти билан танишиш жараёнида ўзлаштирилиши лозим.

Хулқ-атвор компонентининг Марказий компоненти мулоқот ва нутқ қобилиятлари бўлиб, улар ўзаро тушунишга ёрдам берадиган ижобий, муваффақиятли ўзаро муносабатларга йўналтирилган муносабатларни яратишга имкон беради. Самарали нутқ хулқ-атворли мулоқот исталган натижаларга еришиш қобилиятидан иборат. Бундан ташқари, ўқувчи маълум бир вазиятда кутилаётган мақбул хулқ-атворни тафаккур ва empathy орқали тушунишни намоёни қилиши керак. Бу нутқ хулқ-атворига қўйиладиган турли қоидалар мажмуаларига риоя қилмасдан, бу қоидаларни нотўғри жавоблар билан бузишдан қочиб, коммуникатив хулқ-атворни вазият контекстига мос тарзда амалга оширмасдан мумкин эмас.

мулоқот ҳам табиатдаги маданий бўлиб, у албатта ўқувчиларнинг ўқув фаолияти маданиятига таъсир кўрсатади ва асосан унинг самарадорлигини белгилайди. Нутқ хулқ маданияти махсус нутқ

малакасига, хулқ маданиятига, ҳиссий маданиятга, умумий нутқ маданиятига ва мулоқот маданиятига ега бўлишни ўз ичига олади. Хулқ маданияти шахс томонидан жамиятнинг ахлоқий нормаларига мувофиқ шаклланади. Шу билан бирга, умумий нутқ маданияти нутқ хулқ - атори меъёрларини (масалан, ўз-ўзини назорат қилиш, ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда) ва ҳар қандай мулоқот вазиятларида нутққа қўйиладиган талабларни назарда тутди.

Талабанинг лингвистик компетентлигининг хулқ-атвор компоненти қуйидаги асосий компонентларни ўз ичига олади:

коммуникатив-нутқий мулоқотда ўз-ўзини назорат қилиш ва турли ижтимоий ва коммуникатив вазиятларда самарали нутқий хатти-ҳаракат малакаларини егаллаш. Ушбу компонент шунингдек, турли ижтимоий вазиятларда суҳбат учун мавзунини тезда топа олиш, гуруҳ муҳокамаларида иштирок этиш, тематик ҳисоботларни тузиш, ташкилотчилик қобилиятининг намоён бўлиши, оғзаки бўлмаган алоқа воситаларини тушуниш ва улардан фойдаланиш қобилиятини назарда тутди;

умумий маданий-ҳамкорлик ва ўзаро ҳурмат, нутқ мулоқотидаги фаоллик, тинглаш ва ешитиш қобилияти, кундалик ва ишбилармонлик мулоқоти соҳасидаги одоб-ахлоқ билимлари, инсон устидан ғалаба қозониш, ишонтириш, исботлаш, баҳслашиш, талабаларнинг мавзунини ўрганиш жараёнида улардан муваффақиятли фойдаланишларига имкон беради.

Шундай қилиб, лингвистик компетентиянинг хулқ-атвор компоненти унинг энг муҳим таркибий қисмларидан биридир. Хусусан, ўқувчиларда ушбу компонентнинг шаклланиши уларнинг муваффақиятли ижтимоийлашувига ёрдам беради, бу еса рақобатдош шахс шаклланишининг замонавий шароитида муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, мулоқот нутқнинг бундай ташкил этилишини ва унинг тегишли нутқ хулқ-атворини назарда тутди, бу мулоқотнинг ҳиссий ва психологик муҳитини яратиш ва сақлашга, мулоқот жараёни иштирокчиларининг муносабатлари табиатига таъсир қилади. Бу еса лингвистик компетентликнинг эмоционал-иродавий компонентини кўриб чиқишни талаб қилади.

Нутқий мулоқот маданиятида нутқнинг ижтимоий-психологик хусусиятларининг роли айниқса юқори бўлади: унинг суҳбатдошнинг ҳиссий ва иродавий ҳолатига мослиги, муайян йўналганлиги ва ижтимоий ролларга мослиги.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда ҳиссий-иродавий компонент қуйидаги асосий компонентларни ўз ичига олади:

психоемоционал ҳолатингизни тартибга солиш ва суҳбатдошнинг ҳиссий ҳолатини тушуниш қобилияти;

ҳис-туйғуларингизни бошқариш ва ҳаяжонни олиб ташлаш қобилияти;

қатъияцизликни бартараф етиш ва ҳиссий алоқани ўрнатиш қобилияти.

Маълум даражада, бу компонент хулқ-атвор билан бир қаторда, нутқ мулоқотида ҳиссиётларнинг роли, шунинг учун биз ҳиссий-иродавий компонентни шахс сифатида таъкидлашга қарор қилдик, чунки хулқ-атвор компонентида биз асосан нутқ мулоқотида хулқ-атворни ўрганамиз (позиция ва ёшга мос келадиган, вазиятли жиҳатлар ҳисоби ва бошқалар.).

Албатта, барча таркибий қисмлар ўзаро яқин муносабатда ва ўзаро алоқада бўлади, шунинг учун лингвистик компетентликни шакллантириш жараёнида ҳар томонлама ва тизимли ўрганилиши лозим.

Шундай қилиб, биз таъриф ва тушунчаларга турли хил ёндашувларга қарамасдан, лингвистик компетенция жуда аниқ тузилишга ега бўлиб, унинг асосий таркибий қисмлари уни турли нуқтаи назардан тавсифлайдиган ва умумий, жуда тўлиқ характеристикани берадиган таркибий қисмлардир.

Лингвистик компетентликни шакллантириш хорижий тилларни ўқитишда етакчи мақсад бўлиб хизмат қилади талаба енг муҳим омил маҳсулдорлик таълими, шахсий ва бизнес алоқаси, лингвистик компетентликнинг мавжудлиги бўлиб, у ўз вазифаларини мақбул тарзда бажаришга ёрдам беради лингвистик билим, тажриба, ўз-ўзини назорат қилиш, оғзаки мулоқот жараёнида фавқулодда вазиятларнинг кўринишини созлаш, шунингдек, ривожлантириш.

Таълим стандарти, яъни таълим мазмунининг мажбурий минимуми муайян ўқув интизоми учун белгиланган мақсадларга асосланади. Мактабда ўқитиладиган ўқув предметларининг аксарияти, асосий мақсад инсониятнинг табиат ва жамият ҳақидаги тўпланган билимларини ўтказишдир. Бу ҳолда, таълим стандарти илмий фактлар ўз ичига олади, нақш, ва тадқиқот усуллари амалий, масалан, биология учун, кимё, ва шунга ўхшаш.

Чет тилида таълимнинг мажбурий *minimal* мазмунини белгилашда бундай ёндашув мумкин эмас. Бу ерда ўқитишнинг асосий мақсади маълум бир фаолият – чет тилидан фойдаланиб ахборот узатиш ва олиш билан таништириш, яъни мулоқотда маълум чегараларда иштирок етишдан иборат. Тилшунослик асосларини ўрганиш ўз-ўзидан бу мақсадни амалга оширишни таъминлай олмайди, шунинг учун бу ҳолда мажбурий *minimal* мазмунни аниқлашга ёндашув тубдан ўзгаради.

Агар бошқа фанларда фан арсеналидан мазмун танлашда умумий таълим ва тарбиявий вазифаларни амалга оширишдан келиб чиқилса, чет тилида амалий вазифадан – мулоқотга киришиш қобилиятидан келиб чиқиш керак. Шунинг учун ҳам умумий таълим ва тарбиявий вазифалар амалий жиҳатдан бўйсундирилади ва муайян даражадаги коммуникатив компетентлик актини амалга ошириш жараёнида, яъни маданиятлараро мулоқотга киришиш қобилиятида ҳал етилади. Бутун ўқув жараёни асосий

вазифа-коммуникатив компетентликни шакллантиришни тақозо этади. Коммуникатив компетенсия-бу бошқа кишиларнинг тушуниш ва мулоқот мақсадлари, соҳалари ва вазиятларига адекват бўлган нутқий хулқ-атвор дастурларини ҳосил қилиш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакалардир. Бундан келиб чиқадики, умумтаълим стандартини шакллантириш ушбу категорияга асосланиши лозим.

Мулоқот компетенсияси табиатда мураккаб. Бу унинг шахсий ваколатларининг комбинацияси: нутқ, тил ёки лингвистик. Standart ўқитишга мўлжалланганлиги учун уни шакллантиришда ўқув-билув компетентлигини такомиллаштиришни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир. Бу ваколатлар мажмуи хорижий тилларда таълим стандартини шакллантириш учун бошланғич нуктани ташкил этади.

Алоқа компетенциясининг ўзига келадиган бўлсак, ўтган йилларда бу яққол кўзга ташланди. Замонавий шароитда тўла-тўқис мулоқотни фақат тил материали билан ишлай олиш асосида амалга ошириш мумкин, деб ўйлаш соддалик бўларди. Социологик алоқа назарияси нуктаи назаридан одамларнинг мулоқот жараёни-бу ахборот алмашуви бўлиб, уларнинг бири иккинчисига номаълум бўлган айрим маълумотларга ега, акс ҳолда мазмуний алоқа мавжуд эмас. Ахборот тенгсизлиги суҳбатдошлардан бирининг билимининг бир қисми individual, яъни шахсий тажриба натижасида олинганлиги туфайли келиб чиқади. Бошқа томондан, мулоқот жараёнида алоқа учун бошланғич нуктани ташкил етувчи умумий маълумотлар мавжуд. Бундай умумий ахборот бўлмаса, алоқа мумкин эмас. Шундай қилиб, муваффақиятли мулоқот қилиш учун суҳбатдошлар учун умумий тил воситаларига ега бўлиш эмас, балки умумий билим миқдори ҳам керак. Мулоқот актининг иштирокчилари учун бундай умумий билимлар фон билимидир. Уларнинг ўрганиш кўрсатилгандек, Е. М. Верешчагин ва В. Г. Костомаров, фон билимларининг тўртта гуруҳини ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳга қуёш, шамол, дарахтлар ва шу каби тушунчалар каби умуминсоний билимлар киради.

Иккинчи гуруҳга фақат маълум етник тил жамоаси аъзолари учунгина мавжуд бўлган маълумотлар киради. Бу билимлар маълум бир халқ томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, уларнинг маданияти, турмуш тарзи ва урф-одатларини акс еттиради.

Учинчи билим гуруҳига тадқиқотчилар муайян минтақа аҳолисига хос минтақавий билимларни боғладилар.

Ниҳоят, тадқиқотчилар тўртинчи гуруҳга professional билим ва тегишли сўз бирикмаларини топширдилар. Бу тушунчалар қатлами ўрта мактаб учун тегишли эмас, деб жуда Равшан, ва, шунинг учун, еътиборсиз мумкин.

Ҳақиқий мулоқотни таъминлаш учун чекланган доирада ҳам тўртинчи гуруҳ фон билимлари билан боғлиқ билимлар зарур. Бу

коммуникатив компетентликнинг функциясидир.

ДАЛА ИШЛАРИ ЖАРАЁНИДА ОЛИНГАН КУЗАТИШЛАР АСОСИДА ЛИНГВИСТИК КОМПЕТЕНСИЯ ТУШУНЧАСИ

Лингвистик назарияда компетентликнинг жихозланиши ва ишлатилиши

Ваколат ва фойдаланиш ўртасидаги фарқ Н. Чомскийнинг асарларида (масалан, [Chomsky 1965] ва унинг бошқа асарларида) жорий этилган; бу фарқ лингвистик назариянинг муҳим постулатидир. Чомскийда компетентлик соф синтактик тушунилади; генератив грамматиканинг лексикалистик йўналиши ичида [Жаскендофф 1997; Пустежовский 1998а] моддийлашган лексика ҳам компетентлик билан боғлиқ.

Айрим сўнгги асарларда компетентлик тушунчаси жиддий танқид қилинади-биринчидан, бу она тили грамматикалари томонидан гапларнинг грамматикалигини баҳолашда олинган лингвистик маълумотлардаги кузатилган тафовутларни тушуниш натижаси бўлди. Она тилида грамматик ҳукмларнинг ноаниқлиги билан шуғулланиш учун бир қатор ёндашувлар таклиф қилинган, масалан, катталиқни баҳолаш ([Keller, Sorace 2005]) ёки чизикли оптималлик назарияси (Keller 2006). [Счутзе 1996] да таклиф этилган грамматик ҳукмларни ташувчининг авлоди модели тил қобилиятининг инсоннинг бошқа билим қобилиятлари билан ўзаро таъсирини ҳисобга олади. Генератив грамматиканинг муҳолифлари асосан ваколат ғоясини статик автоном билим сифатида рад этади. Ин [Paradis 2003], ваколатлари тушунчаси одатда билим йўналтирилган ёндашув учун аҳамиятсиз ҳисобланади; йилда [Кемпена, Ҳарбусче 2002], ваколатлари частоталар камаяди. Corpus частоталар тил ҳодисалар бир қатор учун лойқа грамматик ҳукмлари билан солиштириганда қаерда тадқиқотлар бир қатор пайдо бўлди [Феатхерстон 2005; Keller & Crocker 2006; Кемпен ва Ҳарбусч 2004].

Ва бу тадқиқотлар муайян тузилмалар частотаси ва уларнинг грамматика даражаси ўртасида ҳеч қандай тўғридан-тўғри ёзишмалар бор, деб таклиф бўлса-да, у тўлиқ ҳисобга тил тузилмалари таҳлил ҳисобга айрим ҳодисалар частотасини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади, деб ҳақиқатни ҳисобга олмасдан, турли маърузачилар грамматика ҳақида ҳукмлари тарқалиши каби бир ҳодисани тушунтириш мумкин эмас (лингвистик ва экстралингвистик, ҳам) ва муайян билим чекловлар тортилади. Ваколатлари ва фойдаланиш juxtaposition тил олиш ва фойдаланиш назарияси учун бир қатор муаммолар яратади [Allen & Сеиденберг 1999]: а) а "шахсий грамматика" ва фойдаланиш каби ваколатлари ўртасидаги муносабатлар мавжуд назарияси тан анча мураккаб; б) ваколатлари ва фойдаланиш ўртасидаги контрастини тан, тадқиқотчи кўриб чиқиш бундай маълумотлар истисно қилишга мажбур бўлади, деб тил асосий хусусиятлари бизнинг ақл асосий бўлиши мумкин.;

(с) Ваколатлари назарияси ҳам мунтазам истисно билим статистик ва моделлари жиҳатлари тили еса бир қатор сўнги тадқиқотлар бор таъкидланган муҳим рол бу жиҳатлари ўйин тил олиш ва қайта ишлаш [MacDonald, Пеарлмуттер, & Сеиденберг, 1994; Трусвелл, Таненхаус, & Келло, 1993; Kelly, 1992; Саффран, Аслин, & Newport, 1996].

Хусусан, [Allen & Сеиденберг 1999] да тақлиф етилган ёндашув - тил олиш ва фойдаланиш тушунчасини ишлатманг таърифи учун бир неча муқобил ёндашувлар мавжуд: "бир жумла енг яхши маъно ва маъно учун тил ўзига хос шакли сўзловчининг билим ташкил қилиш чекловлар қондиради, деб муайян семантик ният берилган муносабатларни шакллантириш. Ушбу нуқтаи назар бўйича сўзнинг мақбуллиги муайян маънога нисбатан белгиланади. Бу ҳисоб турличалиги билан фарқ қилади, албатта, бирор структура фақат лексик элементларининг синтактик хусусиятлари асосида иллат бўлиши мумкин" деган қарашдан.

Ва грамматика ва мақбуллик она " ҳукмлари лингвистик назарияси томонидан ишлатиладиган фактлар асосий манбаи бўлса-да, биз ҳар доим тўлиқ муайян сўз грамматика ҳақида ҳукм ҳосил бир она спикери миёсида нима бўлаётганини тушуниш емас. Сўнги тадқиқотлар лингвистик компетенция асосан мураккаб ҳодиса эканлигини ётироф етди. Мен майдон лингвистик материаллар йиғиш давомида ахборотчиларнинг хатти фактларни кўриб чиқамиз; менинг фикримча, бу маълумотлар ваколатига муқобил ёндашувларни қўллаб-қувватлаш.

Дала кузатувлари

Грамматик ҳукмларни тузишда модулярликнинг йўқлиги

Муҳбирлар бир хил синтактик тузилишдаги жумлаларни турли хил баҳолайдилар, уларнинг лексик таркиби ёки жумланинг ахборот бўлинишини кўрсатадиган иборалар акцентларига қараб, яъни. сўзловчи кўпинча грамматика ҳақида ҳукм чиқара олмайди, синтактик структурани сўз ва ахборот структурасидан алоҳида баҳолайди. Бундан ташқари, одамлар ҳам екстралингвистик билимларга мурожаат қилишади: агар уларнинг мазмуни қабул қилинган маданий муносабатларга зид бўлса, грамматик жиҳатдан тўғри жумлалар қабул қилинмайди.

Ваколатлари икки хил турлари (шунингдек қаранг [Дуффиелд 2003])

Дала ишлари билан шуғулланувчи кўплаб тадқиқотчилар икки турдаги муҳбирлар мавжудлигини таъкидладилар: шу турдаги муҳбирлар жумлаларни айнан "субъектив грамматик model" нуқтаи назаридан баҳолайдилар, бу еса кузатишларимга кўра, одатда озчиликни ташкил етади. Енг муҳбирлар мақбуллик мезонлар бир хил турини қўллаш, қайси қуйида муҳокама қилинади. Бу биз бир "субъектив" модели ҳақида гапиряписиз муҳим аҳамиятга ега-субъективлик бундай якуний иши бир "лингвистик ҳайвон" намунасиدير (Е. В. перекхвалская, оғзаки алоқа).

Мақбуллик мезонлари

"Сизнинг тилингизда буни айта оламанми?" узоқ классик, шу

жумладан, латифалар яхши тўплам бўлар "мумкин, лекин ҳеч ким, дейди". Ушбу жавоб жумлани таҳлил қилиш ва шарҳлаш қобилияти ва уни мулоқот ҳолатида ишлатиш қобилияти алоҳида баҳоланади; кузатишларга кўра, муҳбирлар мос мулоқот ҳолатини тасаввур қилишлари мумкин бўлган мақбул жумлалар сифатида баҳоланади. Ушбу кузатишлар [Allen & Сеиденберг 1999] ишининг концепциясига жуда мос келади, унинг муаллифлари Ахборотчининг баёнотларнинг грамматиклиги ва мақбуллигини баҳолаш қобилияти унинг оддий мулоқот вазиятларида баёнотларни ишлаб чиқариш ва таҳлил қилиш қобилиятига асосланади.

Грамматик ҳукмларни шакллантиришда иштирок етадиган статистик маълумотлар (шунингдек қаранг: Allen & Сеиденберг 1999))

Муҳбирлар грамматик жумлаларни баҳолашда статистик мезонлардан очиқ фойдаланишлари мумкин ("камдан-кам ҳолларда гапирилади"; "тез-тез гапирилади"; "ҳеч ким буни айтганини ешитмаганман"). Узоқ вақт давомида ўз она тилида гапира олмаган она тилида кузатувлар шуни кўрсатадики, грамматика ҳақидаги ҳукмлари частотага бевосита боғлиқ - улар фақат енг тез-тез ва белгиланмаган ҳодисаларни баҳолашдан кўркмайдилар.

Хулоса

Шундай қилиб, дала кузатувлари тил ваколатини тушуниш учун муқобил ёндашувларни қўллаб-қувватлайди: она тили грамматика ҳақидаги ҳукмлар модулсиз, субъектив грамматик моделлар билан бирга, она тили жумлалар қабул қилинишини баҳолашда фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ мезонлардан фойдаланади ва статистик частоталар грамматик ҳукмларни шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. Хусусан, бу тез - тез кузатилган ҳақиқатни-бу омиллар ўзаро грамматика ҳақида она тили ҳукмларида тафовутлар ҳодисани тушунтириши мумкин, шунингдек, бу ҳукмларнинг хусусиятлари бир қатор: нон-ёзма тилларда она маърузачилар кўпинча "оғзаки" ва "normal" фойдаланиш ўртасида чизик чизиш, кодификацияланган тилда йўқлигида тил нормаси ҳақида ғоялар мавжудлигини аниқлаш. Дала тадқиқотлари тил компетентлигини ўрганиш бўйича психолингвистик тажрибалар ўтказиш учун қулай муҳит ҳисобланади.

Чет тили ўқитиш жараёнида лингвистик Компетенсияларнинг шаклланиш босқичлари

Лингвистик компетенция, аввало, унинг сатҳларида ўрганилаётган тил ҳақидаги маълумотлар тизимини егаллашдир: фонематик, морфемик, лексик, синтактик. Талаба чет тили тизими ҳақида тушунчага ега бўлиши ва ундан амалиётда фойдалана олиши керак. Ўқувчиларнинг грамматик жиҳатдан тўғри шакл ва синтактик конструкцияларни ясаш, шунингдек, меъёрларга мувофиқ ташкил етилган нутқда семантик бўлакларни тушуниш ва улардан она тили томонидан қўлланиладиган маънода фойдалана олиш кўникмаси.

"Лингвистик компетенция" атамаси биринчи марта XX аср ўрталарида америкалик тилшунос Н. Чомский томонидан киритилган. Н. Чомский, лингвистик компетенция тил қобилиятлари ёрдамида чексиз кўп жумлаларни тушуниш ва кўпайтириш қобилиятидир. Chomsky тушунчасини танқид, Д. Химес лингвистик ваколатлари тушунчасини кенгайтирилган ва коммуникатив ваколатлари тушунчасини жорий. Коммуникатив компетентликнинг асосий тушунчаси ўқувчининг Реал мулоқотнинг ўзгарувчан вазиятлари ва шароитларида фойдалана оладиган тил кўникмалари ва билимларидир. Бу икки тушунчанинг мазмуни Д. Слобин томонидан янада аниқ шакллантирилди. У kishi назарий жиҳатдан гапира оладиган ва тушуна оладиган кўникма ва билимлар билан реал вазиятларда гапириш ва тушуниш амалий қобилияти ўртасидаги фарқни кўрсатиб берди.

Чет ел фанида лингвистик компетентликни ўрганиш билан кўплаб олимлар шуғулланганлар. Шундай қилиб, француз тадқиқотчиси С. Моиран тил тизимининг фонетик, лексик, грамматик ва матнли моделларини билиш сифатида лингвистик компетентликни тушунди. Бошқача қилиб айтганда, талаба ўқув жараёнида чет тилининг фонетика, сўз бирикмаси, грамматика ва бошқа бўлимлари бирликларини ўрганади ва кейинчалик бу кўникмаларнинг барчасини реал мулоқотда қўллайди. Америка лингвист Л. Ф. у Bachman лингвистик компетенциянинг батафсил структурасини тақдим етди: 1) ташкилий компетенция (грамматик ва матнли); 2) прагматик компетенция (социолингвистик). Голландиялик олим Ян Ван Екк талабаларнинг анъанавий маънода ёки она тилида сўзлашувчилар одатда англатадиган маънода фойдаланиши мумкин бўлган тўғри сўзларни изоҳлашда ўқувчиларнинг individual қобилиятлари бўйича лингвистик компетентликни кўриб чиқади. Тадқиқотчининг фикрича, лингвистик компетенция унинг шаклланишининг ҳар қандай даражаси учун коммуникатив фаолиятнинг асоси ҳисобланади. 90-йилларда рус фанида лингвистик ва коммуникатив компетентликни шакллантириш ҳақида фикр юритилди. А. Л. Бердичевский лингвистик ва лингвистик-маданий компетентлик коммуникатив компетентликнинг таркибий қисмлари эканлигини, яъни коммуникатив компетентликни ўзлаштириш учун асос эканлигини таъкидлади.

Турли олимларнинг нуқтаи назарларини таҳлил қилгандан сўнг, лингвистик компетенция талаба шахсининг билим маданиятини, фикрлашни ривожлантириш, интроспексия кўникмаларини егаллаш, шунингдек, лисоний акс еттиришни ўз нутқ фаолиятини англаш жараёни сифатида шакллантиришини тушунишимиз мумкин.

Педагогика тараққиётининг ҳозирги босқичида, яъни чет тили ўқитиш методикасида ўқитишнинг асосий мақсадларини белгилашга янгича ёндашувлар шаклланмоқда. Чет тили ўқитишнинг енг муҳим мақсадларидан бири ўқувчиларнинг тил, коммуникатив ва лингвистик

компетентлигини шакллантиришдир. Инглиз тилини ўқитиш жараёнида лингвистик компетентликка formal билим ва унга мос кўникмаларни ўзлаштириш ҳамда ўрганилаётган тилнинг луғат бойлиги, грамматикаси ва фонетикасини ўзлаштириш киради. Асосий мақсадлардан келиб чиққан ҳолда шуни хулоса қилиш мумкинки, ўқитишнинг урғуси тилдан нутққа тизим сифатида ўтиб бормоқда.

Нутқ фаолиятининг ҳар бир турининг мақсадларини ҳисобга олиб, энг асосий:

гапиришда-ахборотни оғзаки нутқ орқали тўғри етказа олиш;

ёзувда-баёноتلарни ёзиб олиш қобилияти, ёзма нутқ орқали;

ўқишда-саҳиҳ матнларни ўқиш малакалари;

тинглашда-нутқни тушуниш кўникмалари, реал суҳбат вазиятларида.

Бугунги кунда инглиз тилини ўқитиш самарадорлиги бевосита ахборот-коммуникация технологияларига боғлиқ. Сўз бойлигини ўргатишда технологиялар айниқса муҳимдир. Чет тилини ўқитиш жараёнида компьютер, проектор каби multimedia воситаларидан кенг фойдаланилади. Буларнинг барчаси ўқувчиларга янги сўз бирикмаларини тезроқ ва осонроқ ўрганиш имконини беради. Multimedia инсоннинг ешитиш ва кўриш қобилиятига таъсирини синхронлаштириш имконини беради ва шу тариқа ахборотнинг ўзлаштирилиш ҳажми ва даражасини оширади.

Филологик Profil ўқувчиларини энг самарали ўқитиш учун деярли ҳар бир синф хонаси проектор билан жиҳозланган. Синфларда multimedia тақдимотларидан фойдаланилади, улар ишнинг уч босқичини ўз ичига олади: намойиш етиш, мустаҳкамлаш ва назорат қилиш.

Ишнинг биринчи босқичида дарс мавзусига кириш, янги сўз туркумлари билан таништириш. Бу босқичда ўқитувчи ўқувчиларга товуш ва motor тасвири билан бир вақтда сўзнинг график тасвирини ҳосил қилиш имконини берувчи турли audio-визуал машқларни тақдим етади.

Иккинчи босқичда талаффуз ишлаб чиқилади ва ўрганилган material мустаҳкамланади. Масалан, ўрганилган сўз бирикмаларини батафсил ўрганиш, ўқувчиларнинг фикр-мулоҳазаларини билдириш, audio ёки видеодан сўз ва иборалардан фойдаланиш орқали.

Учинчи ва якуний босқич назоратни ўз ичига олади. Ишнинг бу босқичида ўқувчиларга янги материални билиш даражасини текширишга ёрдам берадиган вазифалар тақлиф етилади.

Дарснинг бу ташкил етилиши янги материални самарали ўзлаштирилиши учун тақдим етиш имконини беради. Бундан ташқари, ахборот-коммуникация технологиялари лексик материални реал вазиятларда ишлашга имкон яратади, яъни ўқувчилар ўрганилаётган материалдан реал ҳаётда мулоқот, иш ва келгусида янада кўпроқ машғулотларда осонлик билан фойдалана оладилар. Бундан ташқари, таълим жараёнини индивидуаллаштириш учун шарт-шароитлар яратилади.

Содда қилиб айтганда, замонавий таълим технологиялари ўқувчиларга инглиз тилини нафақат ўқув дастури даражасида гапириш, ўқиш ва тушуниш кўникмаларини тўлиқ егаллаш имконини беради.

Шуни таъкидлашни истардимки, лингвистик компетентликни шакллантириш жараёнида ахборот-коммуникация технологияларининг самарадорлигига қарамай, ўқитишнинг анъанавий метод ва технологияларини унутмаслигимиз керак. Биргаликда, анъанавий ва замонавий ёндашувлар юқори натижаларга еришиш имконини беради, ижодий фикрлаш ривожлантириш, агар турли манбалардан бир қатор фойдаланиш имконини беради, ички ва ташқи, ва бундан ташқари инглиз ўрганиш кўпроқ қизиқиш талабаларга ега.

Маърузага оид саволлар:

Коммуникатив лингвистика (матн лингвистикаси) дир...? .

Фон билимлари нима деб аталади?

Замонавий тилшуносликда коммуникатив компетенция деб тушунилади

Коммуникатив ёндашув қаратилган...

Коммуникатив фаолиятнинг ўзига хослиги қуйидагилардан иборат...

Ўқув жараёни марказида ўрганишга когнитив-коммуникатив ёндашув билан

Фалсафий, маданий, социологик ва психологик назариялар автоулов ва шахслараро мулоқотнинг моҳиятини қандай очиб беради?

Фрейд психоанализининг шахсий мулоқотни тушуниш учун аҳамияти нимада?

Қандай психологик мудофаа механизмларидан фойдаланасиз?

"Мулоқот" ва "ижтимоий мулоқот" тушунчалари қандай алоқадор?

"Мулоқот" ва "interpersonal алоқа"?

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАТЕРИАЛЛАРИ

1-МАВЗУ БЎЙИЧА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ ТУШУНЧАСИ

Мақсад: амалий топшириқлардан фойдаланиб коммуникатив компетентликнинг моҳияти ҳақидаги билимлардан фойдаланишга ўргатиш

Вазифалар:

қуйидаги тушунчаларнинг назарий билимларини амалиётда мустаҳкамлаш: коммуникатив методология, маданиятлараро ўзаро муносабатлар, ижтимоий-психологик дисадпация.

тингловчи тугалланган маъруза бўйича тақдимот тайёрлаши керак

Коммуникатив компетентликни шакллантириш

Алоқа олдиндан қўйилган мақсадга еришса самарали бўлади ва унинг натижалари шу вазиятда кутилади. Бизга юборилган оғзаки хабарлар ва уларга ҳамроҳ бўлган новербал хатти-ҳаракатлар орқали ўз коммуникатив компетенциямизнинг субъектив туйғуси бор.

Мулоқот йўллари ижтимоийлашув жараёнида шаклланиши, ҳаётий тажриба орттириши ва шунинг учун чуқур сингдирилиши, изчил равишда хос бўлиши, шахсимизнинг ажралмас қисми бўлиши мумкин. Улар, шунингдек, мақсадли муайян ҳамкор ва тайинланган professional вазифани ҳал номидан бириктириш учун қўлланилиши мумкин.

Касбий фаолиятга самарали тайёргарлик кўриш учун хорижий мамлакатдаги хорижий бизнес шериги билан мулоқотнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Мутахассис аввало ўзи учун бегона бўлган ижтимоий муҳитда топганда, у ижтимоий-психологик дисадпация ҳолатига ега бўлиши мумкин. Кўпчилик бошқа мамлакат аҳолисининг чет тили, қиймат тизими, ҳаёти, урф-одатлари ва урф-одатларига кўникиш билан боғлиқ қийинчиликлар билан таниш. Бу танани янги иқлим ва ғайриоддий касалликларга, бегона озиқ-овқат ва сувга, кундалик ҳаётдаги ўзгаришларга ва кундалик ҳаётнинг бошқа жиҳатларига кўникиш каби қийин.

Академик ва ҳақиқий жонли оғзаки тил ўртасида сезиларли фарқ бор. Гап шундаки, институтда талабалар томонидан ўрганилаётган чет тили тўғри адабий тилдир. Бу, аслида, муайян мамлакат аҳолиси томонидан айтилган тилдан сезиларли даражада фарқ қилади. Бундан ташқари, диалектлар ва иборалар тушунишни анча қийинлаштиради.

Бир қийматли тизим вакиллари бошқа, бегона, маданий муҳитга олиш кўпинча уларни маданият шоки деб аталувчи стрессли ҳолатга олиб келади. Америкалик ижтимоий психологлар индивидуалистик қадриятлар тизимига ега бўлган маданий вакилларнинг коллективизм қадриятлари устун бўлган маданий муҳитга мослашуви муаммосини ўргандилар. Мослашиш жараёнини юмшатишга кўмаклашувчи тадқиқотчилар

томонидан ишлаб чиқилган тавсиялар қизиқиш уйғотмоқда.

Хусусан, Хитойга (коллективистик маданиятга ега мамлакат) келган америкалик (индивидуалистик қадриятлар егаси), ҳеч ким билан бизнес алоқаларини ўрнатишдан олдин, аввало, бўлажак ҳамкор қайси гуруҳга мансублигини ва унда ким етакчи еканлигини билиб олиши керак. Сизнинг хатти-ҳаракатингизни ҳозирги вазият ва бошқаларнинг хатти-ҳаракати билан мувофиқлаштиришингизга доимо еътибор бериш тавсия етилади. Сабр-тоқатли бўлинг ва бизнес муносабатларининг тез бошланишига, айниқса, яқин дўстликнинг пайдо бўлишига ишонманг. Бошқалар ҳақида ҳурмат билан гапиринг ва ижтимоий мавқеингизга еътибор қаратиб, ўзингиз ҳақида камтар бўлинг.

Аксинча, коллективизм ва гуруҳ бирлашуви юқори баҳоланадиган маданият вакили (Осиё ва лотин Америкаси мамлакатлари), Англия ёки АҚШга (индивидуалистик қийматли ориентацияларга ега мамлакатлар) келади, биринчи навбатда шахсий нуқтаи назар ва нуқтаи назарни ҳисобга олиши керак. Шахсий фойда муҳокама қилиш учун билишади ва танқид қўрқманглар. Тез дўстона хислатларига бир неча юзаки намоён ўзингизни чеклаш, ҳолда иштирок. Ўзингизни ҳамкорингизга ижобий нурда тақдим етинг ва унга ютуқларингиз ва ютуқларингиз ҳақида гапириб беринг. Сизнинг шахсингизга алоҳида еътибор қаратманг, ҳар доим кимдир билан бирга бўлишингизни кутманг.

Ишбилармонлик мулоқоти кўникмаларини ривожлантиришда шерик билан мулоқот босқичларини ўтишнинг ўзига хос хусусиятларига еътибор қаратиш муҳим аҳамиятга ега. Одатда бор: иш ўзаро тайёргарлик, алоқада олиш, асосий мавзуни муҳокама, натижаларини экранга ва мулоқот якунлаб.

Тайёргарлик - мулоқот мақсадини, учрашув вақти ва жойини танлаш. Мақсадларни аниқлаш: ҳамкорни баҳолаш, ахборот олиш ёки узатиш, мотивлар ва қарорларга таъсир қилиш. Мулоқотга куйиш, мулоқот тактикасини (услубини) танлаш.

Асосий мавзуни муҳокама қилиш-муаммо ва вазифаларга еътибор қаратиш, мотивацион проблемани амалга ошириш, яъни суҳбатдошнинг мотивлари ва манфаатларини тушуниш. Бу ерда у суҳбат мавзусида ҳамкор еътиборини сақлаб қолиш учун муҳим аҳамиятга ега. Бунга фикрнинг фарқи бўлса, аргументлар тақдимоти кузатилади.

Натижаларни экранга чиқариш-муҳокама қилинган қатор масалалар ҳақида қисқача маълумот бериш ва уларни умумлаштириш.

Алоқа Енд. Мулоқотни шундай тугатиш керакки, келажакда муносабатларни давом еттириш истиқболли қолсин. Алоқанинг енг сўнгги лаҳзалари, сўнгги сўзлари, қараши, қўл сиқиши жуда муҳим. Баъзан улар бутунлай суҳбат кўп соат натижасида ғоясини ўзгартириш мумкин.

Мисол учун, масалан, шахсий сотувлар психотехнологиясига мурожаат қилайлик, бу жуда universal характерга ега. Деярли ҳар бир

сотувда бешта асосий босқич мавжуд бўлиб, уларнинг жиддийлиги савдо битимининг ўзига хос ҳолати билан белгиланади. Буларга қуйидагилар киради: мижоз билан алоқа ўрнатиш; у ҳақида маълумот йиғиш, разведка; бизнес таклифини тақдим етиш; еътирозлар билан ишлаш; битимни яқунлаш.

Ҳар бир босқич ўзига хос хусусиятларга ега бўлиб, ўзига хос метод ва усуллар ёрдамида ўзига хос вазифаларни ҳал этади. Уларнинг ҳар бирининг боши ва охири бор. Шунини ёдда тутиш керакки, аввалги босқичнинг муваффақияти маълум даражада кейинги муваффақиятни белгилайди ва ҳар бир босқичда ҳалокатли муваффақиятцикликлар ва мағлубиятлар йўқ, фақат ўтказиб юборилган ёки амалга оширилмаган имкониятлар мавжуд. Мижоз билан бизнеснинг ўзаро ҳамкорлик босқичларини ўташнинг муайян қоидалари мавжуд.

Қоида 1. Ўз вақтида кейинги босқичга ўтиш. Жорий босқич вазифалари бажарилганда мижозга таъсир кўрсатиш жараёнининг кейинги босқичига ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Қоида 2. Вақт мувозанатини сақланг. Бизнес-масалаларни ишлаб чиқиш жараёнида ҳар бир босқичда сарфланган вақт чегараланган ва битим жараёнининг умумий давомийлигига пропорционалдир.

Қоида: 3. Босқичлар тартибини назорат қилиш. Агар мижоз кейинги босқичдан ўтишга ҳаракат қилса, уни сизни ён томонга олиб боришга имкон беради, лекин фақат бир оз ва қисқа вақт ичида асл босқичга қайтади.

Қоида 4. Мижознинг ҳиссий ҳолатини кўриб чиқинг.

Мижознинг ҳиссий ҳолатларининг мунтазам динамикасига риоя қилинг. Бизнес мулоқот normal давомида professional бажарувчи менежери ёрдамида мижоз таклиф етилаётган битим техник-иктисодий ҳақида шубҳа ташвиш думалаб тажрибаси орқали кетма-кет ўтади, бефарқлик билан биринчи да алмаштирилади, ва кейин қизиқиш босқичма-босқич кўриниши, даромад бир орзу бўлади ва ниҳоят уйғунликка олиб келади.

Қоида 5. Сизнинг ҳаракатлари вазиятни мос ишонч ҳосил қилинг. Бу қоида менежернинг касбий-психологик тайёрлик даражаси, мижознинг тайёрлик даражаси, менежерга, компанияга ва маҳсулотга бўлган ишончи даражасини ҳисобга олган ҳолда мижоз билан аниқ вазиятга мос келадиган бундай техника ва иш усулларининг ҳар бир босқичида фойдаланишни назарда тутаяди.

Бу ерда самарали бизнес алоқа усулларини ишлаб чиқиш учун баъзи асосий тамойиллари бор.

Tamashi.com. ки Мулоқотнинг умумий қулай муҳити жуда муҳимдир. Ҳамкор билан доимо психологик алоқани сақлаб туриш керак. Individual ёндашув, шерикнинг шахсий манфаатлари ва севимли машғулотларига еътибор кўрсатиш шахслараро муносабатларнинг яхшиланишига ёрдам беради.

Тушуниш. Бу каби бошқа томонини қабул қилиш муҳим аҳамиятга ега, бир шерик ўрнига ўзингизни қўйиш имкониятига ега бўлиш учун. Унинг нуқтаи назарига етибор бермаслик ўзаро мақбул ечимларни ишлаб чиқиш имкониятини чеклайди.

Тенглиги. Ҳеч нарсада шеригингиздан устунлигингизни кўрсатмаслигингиз керак. Бу, шунингдек, ўз ўрнини камситмоқ учун зарарли бўлган, ўз шахсинг аҳамиятини камситмоқ учун. Бу ҳамкор далилларни идрок очиқ бўлиши ва иложи борида бетараф нуқтаи назарингизни ифодалашга ҳаракат қилиш керак.

Rationality. Ишбилармонлик мулоқотининг ҳар қандай вазиятида бошқа томон ҳиссиётлар намоён бўлишини жиловламаса ҳам, оқилона иш тутиш лозим. Назоратчи ҳис-туйғулар қарор қабул қилиш жараёнига салбий таъсир кўрсатади.

Ишончлилик. Бошқа томон томонидан амалга оширилса ҳам ёлғон маълумотлар билан фаолият юритишдан қочиш керак. Ишончсиз ахборот аргументлаш кучини заифлаштиради ва янада ўзаро таъсирни сезиларли даражада мураккаблаштиради.

Мулоқот услуги бизнинг табиий, асосан туғма, барқарор хулқимиздир. Шунинг учун, биз тез-тез улар етарли бўлса ҳам, бизнинг мулоқот кўникмаларини ошириш учун ҳаракат қилманг. Лекин самарали бизнес алоқа ва ўрганиш керак мумкин.

Мотивация коммуникатив ўз-ўзини такомиллаштириш учун жуда муҳимдир. Зеро, биз тегишли истагимиз бўлсагина — яъни бунга еришмоқчи бўлсак, бизнес мулоқот қобилиятимизни оширишимиз мумкин. Одамлар, одатда, агар уларнинг иш мулоқот кўникмаларини аслида уларнинг professional бажариш бўйича муҳим таъсир бор, деб ишонч, улар бўлса, уларнинг мулоқот кўникмаларини ошириш учун кўпроқ ундади бор.

Бизнес мулоқотини такомиллаштириш жараёни учун зарур шарт-шароитларни тушуниш учун билим керак. Одамлар муайян вазиятларда хулқ-атвор nuances ҳақида билиш қанчалик кўп бўлса, уларнинг малакасини ошириш шунчалик осон бўлади.

Кўникмалар бизга бизнес алоқа нақш бизнинг билим мувофиқ онгли ҳаракатларни қабул қилиш имконини беради.

Кўникмалар-мақсадли ҳаракатлар ёки уларнинг онгсиз даражада бажаришимиз ва тегишли вазиятда такрорлашимиз мумкин бўлган кетма-кетлигидир. Агар бор кўпроқ кўникмалари, кўпроқ мос самарали ва етарлича ҳаракат имкониятига ега бўлиш учун бор.

Мотивация, билим, кўникма ва бизнес мулоқот қобилиятларининг комбинацияси бошқа одамлар билан учрашишда бизга ишонч ҳосил қилиш имконини беради.

Коммуникатив компетентликни шакллантиришдан енг кўп нарса олиш учун, аввало, шахслараро ва ишбилармонлик мулоқоти маданиятини такомиллаштириш учун ўз мақсадларингизни шакллантириш ва ёзишингиз

керак. Қатъи назар, қандай жиддий ва чуқур сиз мулоқот кўникмаларини ривожлантириш зарурлигини кўриб, ўзгарувчан хулқ узоқ вақт ва муҳим ҳаракат қилади. Агар гол тузатиш бўлса, сиз ҳам ўз-ўзини такомиллаштириш учун яхши ният йўқолган бўлмайди еҳтимолини оширади.

Ўз алоқа ваколатларини такомиллаштириш устида иш бошлаганда, қуйидаги қоидаларга амал қилиш тавсия етилади. Муаммони шакллантириш. Мулоқот муаммосини шакллантиришдан бошланг. Масалан: "хўжайин ҳар доим менга емас, бошқа ходимларга энг қизиқарли вазифаларни топширади. Мен ҳис-туйғуларимни қандай ифода етишни билмаганим учун бу ҳақда ҳеч қачон гапирмаганман."

Аниқ мақсадни аниқланг. Бирор мақсадга еришиш мумкин бўлса, мақсадга еришиш мумкин ва у қачон еришилганлигини айтиб беришингиз мумкин. Мисол учун, юқоридаги муаммони ҳал қилиш учун, сиз ёзиш мумкин: "мақсад: мен жамоа вазифаларини тақсимлаш ҳақида қандай ҳис ҳақида хўжайин айтиб."

Мақсадга еришиш алгоритминини аниқланг. Мақсадга еришиш режасини ишлаб чиқиш учун аввал сиз ишлашни истаган қобилиятларни аниқланг. Кейин уларни муайян вазият билан боғланг. Бу босқич жуда муҳим, чунки хулқ-атвор ўзгаришларининг муваффақияти сиз мослашишингиз ёки ўзгартиришингиз мумкин бўлган муайян хатти-ҳаракатлар бўйича мақсадни шакллантиришингизни талаб қилади.

Мақсадга еришилганлигини қандай аниқлаш мумкинлигини аниқланг. Яхши мақсад-ўлчаш мумкин бўлган мақсад. Мақсадни шакллантиришга уринишингиздаги тўртинчи қадам мақсадга еришиш кўрсаткичларини аниқлашнинг *minimal* талабларини тузишдир. Масалан: "у яна ноҳақ ҳаракат қилганда ҳиссиётларимни хўжақўрсинга баён ецам, мақсадга еришилган ҳисобланади."

Мақсад белгилаш жараёнининг барча тўрт қадамлар сиз тўлиқ сўнг, яна кимдир сизнинг мажбуриятларни ўқиш ва маслаҳатчи ва сизнинг ёрдамчиси бўлиб, бу тавсия етилади. Бу сизнинг синфдошлар тушуниш ва сизга ёрдам бериш учун энг яхши бўлади, чунки, ўз гуруҳи кимнидир танлаш учун энг яхшисидир. (Сиз ҳам қандай жавоб ва уларнинг мақсадларини шакллантириш ёрдам бериши мумкин.)

2-МАВЗУ БЎЙИЧА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ ТАМОЙИЛЛАРИ

Мақсад: амалий топшириқлардан фойдаланиб коммуникатив компетентлик тамойиллари ҳақидаги билимлардан фойдаланишга ўргатиш.

Вазифалар:

қуйидаги тушунчаларнинг назарий билимларини амалиётда мустаҳкамлаш: коммуникатив методология, маданиятлараро ўзаро таъсир, когнитив-коммуникатив ёндашув. бу

тингловчи маъруза бўйича тақдимот тайёрлаши керак

Вазифа # 1.

Мақола мазмуни бўйича Реферат тайёрланг ва гуруҳга тақдим етинг. Мавзу танланг, масалан, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа мамлакатлардаги таълим тизими, талабаларга мақола тарқатади (ҳар бир талаба ўз мақоласини олади), ёки тегишли сайтларга ҳаволалар беради. Мақолаларнинг мазмун-моҳияти тақдим етилгандан сўнг, гуруҳ муҳокамаси кетидан мақолаларда келтирилган фикрлар ва талабаларнинг ўз нуқтаи назарларини муҳокама қилади.

Ролли ўйин ўтказиш. Бу ерда сиз "машҳур Ёутубеъга мактублар"тоифасидан фойдаланишингиз мумкин. Мунозарали мавзуни танланг, масалан: евтаназия, blogger учун ҳар бир тингловчига ўқувчи мактубини беринг, шунда кенг доирадаги фикрлар тақдим етилади. Ўқувчиларга реенкарнация қилиш, шундай хат ёза оладиган одамни ўйнатиш топшириғи берилади. Ўқитувчи ҳар бир ўқувчи ўз ролини тақдим етган ҳолда мунозара ўтказди.

4-МАВЗУ ПРАГМАТИК КОМПЕТЕНЦИЯ

Мақсад: амалий топшириқлардан фойдаланиб прагматик компетентликнинг моҳияти ҳақидаги билимлардан фойдаланишга ўргатиш

Вазифалар:

қуйидаги тушунчаларнинг назарий билимларини амалиётда мустаҳкамлаш: прагматик компетентликни шакллантириш (ёзиш), иншо, матнни tahrir қилиш

тингловчи ўтган маъруза бўйича тақдирот тайёрлаши керак

Вазифа # 1. Прагматик компетентликни шакллантириш (ёзиш) 1-дарс (30 дақиқа) Т: хайрли кун, азиз тингловчилар! Тезис ёзиш керак бўлгани учун, иншо сизга ёрдам беради. Шундай қилиб, қуйидаги иншо турларини есланг. Мен бир машқлар бор, мен сизга уларнинг таърифлари билан иншолар ва карталар турлари номлари билан карталари бериш. Жуфтларни топишга ҳаракат қилинг.

Ишонарли ессе а) - фотосуратлар, одамлар ва жойлар тасвирига бағишланган мақола шундай жонли тарзда тасвирланадики, ўқувчи тавсиф мавзусини осонгина тасаввур қила олади

Таҳлилий иншо б) изоҳ беради

Сабаб ва оқибат (с) ҳақидаги иншода камида иккита element таққосланади

Reflexive ессе Д) бирор нарсани фактлар билан тушунтиришга бағишланган ва фикр сўрамайди

Е) таърифи билан иншо ғоялар, мавзулар ёки мавзуларни конструктив тоифаларга бирлаштиради

5-МАВЗУ

СОЦИОЛИНГВИСТИК КОМПЕТЕНЦИЯ

Мақсад: амалий топшириқлардан фойдаланиб социолингвистик компетентликнинг моҳияти ҳақидаги билимлардан фойдаланишга ўргатиш

Вазифалар:

қуйидаги тушунчалар бўйича назарий билимларни амалиётда мустаҳкамлаш: коммуникатив жараён моделининг таркибий қисмлари, мулоқотнинг турли ҳолатлари, мулоқот жараёни

тингловчи ўтилган material бўйича тақдирот тайёрлаши керак

Мулоқот жараёнининг коммуникатив томонини, унинг самарадорлигини таҳлил қилинг. Қуйидаги технологиядан фойдаланиб топшириқни бажаринг: вазиятни тавсифланг;

мулоқот жараёни моделининг барча таркибий қисмларини (ким, нима, қандай, кимга, қандай таъсири билан) таҳлил қилинг; мулоқот жараёни самарадорлигига баҳо беринг (енг яхши вариантни тақдир қилинг).

Вазият #1:

Ҳаракат жойи-музей. Шаҳар кунига келиб "менинг кичик Ватаним"мавзусида улар билан тарбиявий-қўнғилочар дастур ўтказиш учун зарур болалар, бошланғич синф ўқувчиларини тўплаш керак. Музейнинг режаси бажарилиши учун дастур тушунчаси ишлаб чиқилди, уй егаси ва бўлажак тадбир кунини белгиланди. Муассаса директори бу ишни йўриқномага топширди. Иккинчиси, бўлажак тадбирни қизгин тайёргарлик қўриш мақсадида музейнинг яна бир ходими-фондлар кураторидан шаҳар мактабларини хабардор қилиб, икки синф билан ташкил қилишни сўради. Маблағларнинг куратори тадбирдан бир кун олдин уни еслаб, қўлланма илтимосини унутди. Мен дуч келган биринчи мактабга қўнғироқ қилдим ва қуйидагича маълумот бердим:

Саломлашамиз! Бу музейдан қўнғироқ. Ертага, соат 11: 00да сиз ва фарзандларингиз шаҳар кунига бағишланган тадбир учун музейда бўлишингиз керак. – кейин белгиланган кунини телефонни илиб қўйдим, тадбирга ҳеч ким келмади. Воқеа издан чиқди. Директор қўлланмани "гилам устида"деб атади. У маблағларнинг сақловчисига, иккинчиси еса ўз навбатида мактаб ходимларининг мажбурий бўлмаган табиатига ишора қилди. Қўлланма муқофотдан маҳрум етилди. У ва маблағларнинг сақловчиси ўртасидаги муносабатлар.

6-МАВЗУ СТРАТЕГИК КОМПЕТЕНЦИЯ

Мақсад: амалий топшириқлардан фойдаланиб стратегик компетентликнинг моҳияти ҳақидаги билимлардан фойдаланишга ўргатиш

Реферат тушунчалар:

Вазифалар:

қуйидаги тушунчаларнинг назарий билимларини амалиётда мустаҳкамлаш:

нутқ тактикаси, прогнозлаш, нутқ кўникмалари тҳе

тингловчи ўтилган material бўйича тақдимот тайёрлаши керак

Компенсатор таълим стратегик ваколатларини шакллантириш жараёнида, талабалар, масалан, бир савол қуриш, кейин – компенсатор нутқ тактикасини (нутқ тактикаси бир стратегия амалга ошириш ва коммуникатив мақсадга еришиш қаратилган мулоқот жараёнида ўзига хос нутқ ҳаракатлари бор), компенсатор юришларни ўргатилади.

Бу қо _ лланмада биз о _ қувчиларни нутқ фаолиятининг бир тури сифатида о _ қитишни ўзлаштиришда фойдаланиладиган компенсацион о _ рганиш стратегиялари репертуарини таҳлил қилишга уриниб қо _ рдик. Бу стратегиялар ўз ичига олади:

семантик прогнозлаш (матн мазмунини сарлавҳа, биринчи гап ва ҳоказолар бўйича олдиндан айтиб бериш.);

оғзаки прогнозлаш (синтактик структурани гап бошига кўра тахмин қилиш);

"circumventing" тил қийинчиликлар;

бу hypotheses;

тахминлар тизимини ишлаб чиқиш ва бошқалар.

Ушбу стратегияларни ишлаб чиқиш учун қаратилган машқлар тизими ассоциатив прогнозлаш қўлланилади;

структуравий ва семантик прогнозлаш;

дедуксия / индуксия;

associative семантик;

сўзларни аниқлаш интернационалисмо;

морфологик қайта қуриш;

сўз мослиги;

фон билим ехплицатион.

Вазифалар таклиф етилади:

"Сарлавҳанинг dominant сўзига асосланиб, бу билим соҳасидаги калит сўзлар ҳақида тахмин қилинг."

"Матнда мавжуд бўлган маълумотларнинг мазмунини тузилиши ва мазмунига кўра башорат қилиш."

"Сарлавҳа бўйича муаллифнинг асосий ғоясини аниқланг."

"Нотаниш сўзнинг маъносини она тилингиз сўзларига ўхшашлиги асосида аниқланг."

"Сўзларни-байналмилалликларни топиб, уларнинг тузилишига еътибор қаратинг."

"Сўзларни морфологик бирликлар бўйича тиклаш; отларни сифат ва феълларга мослаш; бўшлиқларни мақолалар, предлоглар билан тўлдириш."

"Ўз лингвистик тажрибангиз ва тил билимлари тизимига асосланган контентни олдиндан билиб олинг."

Машқлар

компенсатор таълим стратегияларини шакллантириш учун шаклланган нутқ малакаларига қараб ўзига хос бўлади.

Семантик ахборотнинг турли категорияларини аниқлаш, олдиндан кўришга ўргатиш машқлари:

Матн парчасини тингланг ва график матнда ўз ўрнини топинг.

Матн парчасини тингланг ва унга мос график матнда етишмаётган жойни топинг.

Бир қатор гапларни кўриб, боғловчи семантик боғланишни аниқланг ва гапларни мантиқий кетма-кетликда тузинг.

Ҳар бир семантик тезис учун қалит сўзларни танланг ва матннинг бир қисмини тинглаганингиздан сўнг, сўзларнинг қанчалик яхши танланганлигини аниқланг.

Ешитув хотираси, диққат, тасаввур, мантиқий тафаккурни ривожлантириш машқлари:

Икки мантиқий боғлиқ ибораларни тингланг ва уларни такрорланг.

Нутқ намуналарини тингланг ва тегишли иллюстрацияларни кўрсатинг.

Таклифларни тингланг ва объектлар билан тегишли ҳаракатларни бажаринг ёки бу ҳаракатларни тақлид қилинг.

Гапларни тингланг ва уларни мантиқий кетма-кетликда ташкил етинг.

Иккита иборани тингланг ва иккинчисида нима етишмаётганини (янги нима) айтиб беринг.

Сўзловчидан кейинги сатрларни такрорлаш орқали диалогни ёд олинг. (Чизиқлар аста-секин чўзилади.)

Сўзловчидан кейинги сўзлар рўйхатини такрорлаш. (Рўйхат аста-секин чўзилмоқда.)

Сўзловчидан кейин ҳар бир янги сўзни такрорлаш, аввал айтган сўзларни мустақил такрорлаш.

Турли позицияларда (охирида, гапнинг ўртасида) кўшилган янги сўзлар билан гапларни сўзловчидан кейин такрорланг.

Сўзловчидан кейин бир хил сўз билан ёки бир хил грамматик тузилишга ега бўлган турли жумлаларни такрорланг.

Карточкага ёзилган ва сўзловчи томонидан айтилган гапларни таққосланг. Улар ўртасидаги лексик ва грамматик фарқларни белгиланг.

Ўқиш матни учун топшириқларни тингланг ва уларни тўлдиринг.

Сўзловчи томонидан айтилган гапларни тез суръатлар билан тингланг

ва уларнинг машина-нуқтага ёзилганларга мос келишини аниқлашга ҳаракат қилинг.

Таълим ўқиш учун [15, 94].

Тилни тахмин қилиш учун машқлар (расмий хусусиятларга ва контекстга кўра):

Таъкидланган сўзнинг нутқ қисмлари қандай бўлган расмий хусусиятларини аниқланг.

Мураккаб сўзни унинг таркибий элементларига айлантинг.

Бир хил илдизга ега бўлган сўзларни гуруҳланг ва префикс (қўшимчалар) қийматларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг маъносини тахмин қилинг.

Шаклий хусусиятларига кўра гапдаги субъект ва предикат гуруҳини аниқланг.

Кўрсатилган сўзлардан фойдаланиб, бўшлиқларни тўлдириш ва гапларни тикланг. Гапларни она тилингизга таржима қилинг.

Гапларни ўқинг ва шахснинг касб-ҳунарини ёки касб-ҳунарини билдирувчи қўшимчалар билан отларни (сифат, равиш) танланг, бу сўзларни луғатиз таржима қилинг.

Таъкидлаб ўтилган сўзларнинг маъносини белгиловчи сўз ва ибораларни белгиланг. (Тарбияланувчилар томонидан фаол ўрганилган сўзлар таъкидланади.)

Гапларни ўқинг, ажратиб кўрсатилган сўзларнинг маъносини тахмин қилинг;

Сўзларнинг ўзбек ва рус сўзлари билан фонетик ва тасвирий ўхшашлигига кўра маъносини аниқланг.

Олинган (айлантирилган, мураккаб) сўзларнинг маъносини аниқланг ва луғатда ўзингизни текширинг.

Гапларни ўқинг, байналмилал сўзларни топиб, уларнинг маъноси она тилингиз ва ўрганаётган тилингизда бир хиллигини айтинг.

Гапларни ўқинг ва улардаги полисемантик сўзларни топинг. Бу сўзлар учун янги маъноларни белгиланг.

Жуфт гапларни ўқинг. Контекстлар асосида танланган сўзларнинг маъносини тахмин қилинг. Луғатда тахминингизни текширинг.

Матн орқали иккинчи марта кўринг, нотаниш сўзларни топинг, мазмунини контекстдан тахмин қилинг.

Матн парчасини ўқинг ва матннинг асосий мазмунини тушунишга тўсқинлик қилувчи сўзларнинг маъносини контекстдан тахмин қилишга ҳаракат қилинг.

Матнни ўқинг, қайси сўзлар ёки сўзларнинг қисмлари етишмаслигини тахмин қилинг.

Матнни ўқинг ва берилган сўзлардан матннинг қуйидаги жумлаларини бажариш учун зарур бўлганларини танланг.

Маъноси яқин бўлган феълларни алмаштириш учун ишлатилиши

мумкин бўлган ибораларни номланг.... Прогнозлаш

тил даражасидаги машқлар:

Ўқитувчининг саволларига жавоб бериш учун ишлатилиши мумкин бўлган жумлаларнинг фақат қисмларини овоз чиқариб ўқинг.

Жадвалдаги берилган сифатлар билан бирикиб келадиган отларни топинг.

Ишлатилиши мумкин бўлган сўзлар билан таъминлаш. "предлог + мақола" бирикмасига амал қилинг.

Ўнг устунда чап устундаги ибораларга маъно жиҳатдан алоқадор бўлган ибораларни танланг.

Агар бошланган жумла ҳар тугатиш учун фойдаланишингиз мумкин вариантлари енг кўп бер.

Жадвалдан фойдаланиб таклифлар тузинг.

Матндаги бу гапларнинг давомини топинг.

Матндаги берилган гапларнинг ҳар бирининг охирини топинг.

Ҳар бир гап учун маъносига кўра унга алоқадор бўлган матндаги иккинчисини топинг.

Нутқий ўқитувчи билан мантиқан боғлиқ бўлган гапни келтириб (ёзиб):

Кўшма гапнинг биринчи қисмини ўқинг ва унинг иккинчи қисмида нималар муҳокама қилинишини айтинг.

"А" гуруҳидаги гаплар орасида "Б" гуруҳидаги берилган гапларни ("Б" гуруҳидаги гапларни ергаштириб келиши мумкин) олдин кела оладиганларни топинг.

Жадвалдан фойдаланиб таклифлар (иложи борича кўп таклифлар) қилинг.

Ўқиш мазмунини башорат қилиш машқлари:

Сарлавҳани ўқинг ва ушбу матнда нима (ким) муҳокама қилинишини айтинг.

Параграфларнинг биринчи жумлаларини ўқинг ва матнда кўриб чиқиладиган масалаларни номланг.

Матннинг охирги параграфини ўқинг ва бу хулосани қандай мазмундан олдин айтиб бering.

Матннинг денотацион схемасини ўрганинг ва унинг мазмунини таҳминланг.

Матнни ўқинг ва жадвални тўлдириг. Агар матнни тўлиқ тушунсангиз, жадвалдаги барча хужайралар матндан сўз ва иборалар билан тўлдирилади. (Матнда муҳокама қилинган саволлар горизонтал берилган.)

Маълумотлардан матнни исталган тартибда ва рақамланган параграфларда тиклаш. Мантиқий изчил матн олиш учун параграфларни қандай тартибда ташкил қилиш кераклигини айтинг. Матнда (ёки матн парчасида) етишмаётган пунктуацияни тиклашга ҳаракат қилинг. Қалит

билан ўзингизни текширинг. Ушбу параграфлар тақдимотнинг бирлиги ва мантиқийлиги билан ажралиб туришини айтинг. (Калит сўзлар, уларнинг эквивалентлари, синонимлари ва олмошларига еътибор беринг). Матн мазмунини олдиндан айтиб бериш машқлари: сарлавҳа, чизмалар, графиклар ва яқунларга қараб, ушбу матнда нимани муҳокама қилиш мумкинлигини айтиб беринг. Матнни ўқинг, тахминингизни тасдиқлаш ёки рад этишини топинг. *Surat* (расм) га яқиндан назар ташланг. Бу ёзувлар нуқтаси ёрдамида, матнда муҳокама қилинади, нима тахмин қилиш учун ҳаракат қилиб кўринг. Матнни белгиланган жойга ўқинг. Воқеалар қандай яқунланди деб ўйлайсиз, бизга хабар беринг. Агар тўғри бўлса топиш учун охиригача матнни ўқинг. Матннинг якуний бандларини ўқинг ва уларнинг мазмунидан келиб чиқиб, матн нима ҳақида эканлигини айтиб беринг. Бутун матнни ўқинг ва ўзингизни синаб кўринг. Ўқитувчи томонидан белгиланган матн бандларини ўқинг. Матнда қандай воқеа (ҳодиса) лар тасвирланганлигини айтиб беринг. Бутун матнни ўқинг, тахминингиз тўғри бўлса айтинг. Матнни белгиланган жойга (параграфга) ўқинг. Матннинг иккинчи қисмида муаммонинг қайси жиҳатлари кўриб чиқилишини таклиф қилинг. Матнни охиригача ўқинг ва тахминингиз тўғри бўлган ҳолатларни қайд етинг. Матннинг кириш параграфини ўқинг ва материалнинг тузилиши ва муаммолари ҳақида таклиф қилинг. Матнни ўқинг, тахминларингизни текширинг.

Сарлавҳа остидаги матн мавзуси ҳақида дастлабки ҳукмлар тузинг

....

Матн сарлавҳасини ўқиб чиқиб, биринчи параграфни ўқинг. Олинган маълумотларга асосланиб, матнда нима муҳокама қилинишини тахмин қилинг.

Биз ҳақида гапирярсиз аниқлаш учун таклиф унвонлар нима сўзлар фойдаланиш мумкин, бизга хабар беринг....

Матннинг кириш бандини ўқинг ва унинг мумкин бўлган тузилиши ва муаммоларини олдиндан айтиб беришга ҳаракат қилинг.

Сарлавҳани ўқинг, матнни кўриб чиқинг ва мавзунинг қандай ривожланишини кўринг: а) индуктив б) дедуктив. Матнни ўқинг, тахминларингизни матндан кейин берилган денотат харитаси билан текширинг.

Сарлавҳа олиб ташланган матнга киришни ўқинг ва унга тематик сарлавҳа тузинг; сўнгра асосий қисм ва хулосани ўқинг ва матннинг тематик сарлавҳасини тузинг. Матнни кўриб чиқинг, хулосаларингизни калит билан текширинг.

Матн мазмунини семантик башират қилиш машқлари:

Матндан сигналли сўзларни ёзинг ва нутқнинг қайси қисмига (гуруҳлардан қайси бирига) тегишли эканлигини аниқланг.

Қуйидаги *signal* сўзларни аниқланг, сўнгра олдинги ҳолатнинг ривожланиши.

Куйидаги signal сўзларини аниқланг, сўнгра янги материални тақдим этиш.

Бу signal сўзлар қайси семантик категорияга мансублигини белгиланг: а) фикрни такрорлаш; б) фикрни ойдинлаштириш; в) хулоса чиқариш; г) нуқтайи назарни ўзгартириш.

Signal сўзини аниқлаб кейин гап охирига келиб.

Агар ўқувчининг мақсади фақат енг муҳим ахборотни тушуниш бўлса, бу signal сўзлардан қайси бирини скачат қилиш мумкин бўлган маълумотлар билан кузатиб боришини аниқланг.

Бу signal сўзлардан қайси бирини матндаги асосий фикр билан кузатиш мумкинлигини аниқланг.

Матнда таъкидланган сўзларни (матндан олдин берилган сўзларни) кўриш. Матн ҳақида нима Guess.

Матнни яхшироқ тушуниш, уни кўриб чиқиш, чап устунда берилган мавзуларни, ўндан тегишли предметларни танлаш.

Мавзуга оид бир неча мақола (ёзишмалар) ни кўриб чиқиш ... ва буни исботланг....

Матнни қайта кўриб чиқинг. Унинг композицион-нутқий шаклини аниқланг (хабар, ҳикоя ёки мулоҳаза бўлиши мумкин).

Матндан олинган маълумотларни тўлдиринг. Бунинг учун сиз ўқиётган чет тилидаги тегишли газета ва журналларни кўриб чиқинг.

Ёзишни ўрганиш

Ўқиш мазмунини башорат қилиш машқлари:

Сарлавҳани ўқинг ва ушбу матнда нима (ким) муҳокама қилинишини айтинг.

Параграфларнинг биринчи жумлаларини ўқинг ва матнда кўриб чиқиладиган масалаларни номланг.

Матннинг охириги параграфини ўқинг ва бу хулосани қандай мазмундан олдин айтиб бering.

КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс баёни:

Араб тилида мурожаат сўзлари

ГЛОССАРИЙ

Дискурсив АКТ - нутқ ёки имо-ишора-мимик *minimal* коммуникатив бирлик бўлиб, у ҳар бир муайян ҳолатда суҳбатда фойдаланиши нутқнинг ҳаракатлар тизими сифатида ривожланиши нуқтаи назаридан ўзига хос аҳамиятга эга.

Интерфаол АКТ-коммуникатив хулқ-атворнинг *minimal* фарқланадиган бирлиги. Edmondson)

Иллокуцион АКТ-сўзловчининг нияти ва сўзловчининг иллокуцион кучи нуқтаи назаридан нутқ актидир.

Коммуникатив АКТ-бу иерархик *dominant* мақсад билан функционал жиҳатдан бирлаштирилган ҳаракатлар кетма-кетлиги; мулоқотнинг ўзаро таъсир моделини ифодаловчи гапларнинг соф шартли бўлаги; икки коммуникатив ҳаракатларнинг шартли ёпиқ бирлиги: стимул ва жавоб ўртасида.

Локатив АКТ – бу сўз ҳаракати ("сўз ҳаракати" - Ж. Searle).

Перлокутив АКТ-локатив ва иллокутив актларни бажариши орқали сўзловчининг қасддан еришадиган нутқий таъсир натижасини ифодаловчи нутқий актдир.

Ретик ҳаракат-маълум маъно ва малумотга эга бўлган сўзларни ишлатишидир. Нутқ ҳаракати *minimal* алоқа бирлиги (Д. Frank).

Фаталлик акти-маълум лугатга тегишли бўлган, маълум грамматикага мос келадиган ва шу имкониятда ҳаракат қиладиган айрим сўзларнинг (айрим товуш бирикмаларининг турлари) айтилишидир.

Актант-феъл билан кўрсатилган жараёнда иштирок етувчи, шахсни, объектни билдирадиган (жараённинг вақти, жойи, иш тартиби ва бошқа ҳолатларини кўрсатувчи сирконстантларга қарши бўлган жумланинг ҳар қандай аъзоси. Л. Тениер учта актантни ажратиб кўрсатди: биринчи (мавзу), иккинчи (бевосита тўлдирувчи-пассив феълнинг агенти) ва учинчи-билвосита тўлдирувчи) - ЛЕС, 1990.

Аллюзия-бу матн ҳақида гапирмасдан ва унинг муҳим қисмини қайта ишлаб чиқмасдан, яъни мазмун даражасида мулоқот предметини маълум бир матнда тасвирланган вазият ёки ҳодисага боғлашдан иборат бўлган матнли хотирлаш тури.

Анафора (катафорага қаранг) - тил белгисининг маъноси ўнгдан чапга ишора қилганда очилганда сўз ёки иборанинг ишлатилиши.

Оғушида-оғушида, оғушида. Аппроксимация-аппроксимация.

Аттрактор-очиқ, кучли бўлмаган тизимдаги алоҳида тартиб минтақаси.

Беҳабитив-этикет баён қилиш, амалга ошириш, бошқа одамларга нисбатан хатти билан бир тарзда боғлиқ ва ораси муносабатлар ва ҳис-туйғуларини ифода қилиш учун мўлжалланган (муносабат ифодаси).

Ҳукм-сўзловчини муайян турдаги ҳаракатни (қиймат ҳукмини амалга

ошириши) содир етишига мажбур қилувчи баённома.

Текишириш-емпирик тест.

Верифиабилитий - ҳақиқат (унверифиабилитий қаранг).

Gender стереотипи - ҳар икки жинс вакилларининг хулқ-атвори, сифатлари ва меъёрлари ва уларнинг тilda акс етишии ҳақидаги маданий ва ижтимоий жиҳатдан аниқланган фикр ва пресуппозициялар.

Герменевтика-матнларни шарҳлаш санъати.

Гипероним-ўзига хос, кам умумлашган маъноли сўз ёки ибораларга нисбатан умумий, умумлашган маънога ега бўлган сўз ёки ибора; масалан: игнабаргли дарахт ва қарагай.

Дейхис-тил бирлигининг қиймати ёки вазифаси сифатида кўрсатма. Девербативе-бу оғзаки исм.

Денотат-бу белги билан кўрсатилган нарса, унинг қўшимча лингвистик корреляцияси.

Семантик деривация-белги шаклини ўзгартирмаган ҳолда аслиятлардан олинган қийматларни ҳосил қилиши; семантик деривация-метафорик, метонимик, гипонимик моделларга кўра амалга оширилади.

Тавсифлар-мотивацион маънони содир бўлаётган воқеаларнинг рефлексив кўриниши ёки тахмин қилинган "ҳолат" сифатида кодлайдиган махсус бўлмаган мотивация шакллари.

Диверсификация (дан лат. диверсус-турли фасере-то до)-бутун коммуникатив Актнинг modal-Фатик макроинтенсиясини сўзловчининг нутқини ташкил етувчи individual нутқ ҳаракатларининг (шарт емас Фатик) изчил кетма-кетлигига айлантуришининг universal механизми (х ҳақида билиб олинг, Й ҳақида гапириб беринг, здан сўранг ва ҳоказо.) (И. Н. Борисова).

Гап-мулоқотнинг макроструктураси, коммуникатив вазият доирасида ўзаро алоқа қилувчи томонларнинг умумий коммуникатив фаолияти.

Институционал нутқ-тиббий ёки таълим муассасалари каби давлат муассасаларида амалга ошириладиган алоқа.

Қатъий тартибга солинган стереотип гаплар-бу нутқнинг юзага келиши ижтимоий вазиятнинг ривожланиш босқичларига мос келадиган коммуникатив ҳолат: алоқа ўрнатиши, ўзаро қутилган ҳаракатлар алмашинуви, натижа.

Гап стереотипик, қатъий тартибга солинмаган-"дунёвий" ўзаро таъсир вазиятига хосдир.

Семантиканинг нутқий аспектлари - реляцион, референциал ва предикатив.

Гапнинг прагматик мазмунининг таркибий қисмлари қасддан, ориентировка (деиктик), пресуппозицион, имплекатив, экспрессив - баҳоловчи, субкод (функционал-стилистик), modal, коммуникатив-ахборот (фокал) ҳисобланади.

Гапнинг мазмун режаси-семантик ва прагматик маънолар. Диссипативлик-тизимнинг ташқи таъсирларнинг деталларини "унутиш" қобилияти.

Маъно онгда уни актуаллаштирувчи бошқа бир тушунчанинг ахборот функцияси сифатида актуаллашган тушунчадир.

Спасенеедле-муайян ҳолатда бир белгиси қиймати унинг тили амалга ошириш.

Грамматик маъно-тилнинг улар билан боғлиқ маънони мустақил номоён ета олмайдиган муҳим бирликларининг маъноси.

Шубҳасиз маъно-аниқ ифодаланмаган нутқ маъноси (тил бирликларининг тўғри луғавий маъносидан ташқарида ва уларнинг семантик комбинацияси ва модификациясининг мунтазам қоидаларидан ташқарида); аниқ қадриятларнинг нутқларни амалга ошириш шароитлари ва шароитлари билан ўзаро таъсири натижасида юзага келади.

Аниқ қиймат-бевосита белги билан ифодаланадиган бевосита ёки мажозий қиймат.

Интерференция интерлангуаге-1) тилларнинг ўзаро таъсири, меъёрдан оғишга олиб келувчи, мурожаат етувчи тиллардан камида биттаси (лингв.); 2) нутқ малакаларини ўтказиш (псих.).

Имплицатуре-сўз маъноси маъноси ва оғзаки ифода емас, унинг қадриятлар кишилар ўртасидаги фарқларни ифодалаш учун ишлатиладиган муддатли, лекин остида-разумеванжа спикери ва адресат томонидан қабул, яъни.бор ўтди *implicitly* (Г. Grice).

Импликация-нарса ва белгиларнинг реал чизиқли боғланишлари, боғлиқликлари, ўзаро таъсирлари онгини акс еттиришга асосланган ақлий операция; воқелик боғланишларининг руҳий аналогии.

Матн ичи импликацияси-матнда ахборот имплицитлй мавжуд бўлиб, унинг мазмунидан чиқарилади ва унинг кейинги тушунчасини аниқлайди.

Тўлиқ – назарда тутилган, *unspoken*, "" . яширин

Адресатнинг интерпретацион фаолияти-бу маълум бир мулоқот ҳолатидан ташқарида билвосита баён қилишнинг маъносини етарли даражада тушунмаслик ва бир вақтнинг ўзида бундай баёнотнинг бир неча маъноларини актуализация қилишдир.

Инерсия-олинган хабарларни интерпретация қилиш жараёнида мулоқот иштирокчилари томонидан ҳосил бўладиган инерсия.

Катафора (қаранг: анафора) - кейинчалик суҳбат ёки матнда ишлатилган бошқа сўз ёки иборага алоқадор сўз ёки иборани қўллаш; мурожаат чапдан ўнгга йўналтирилганда катафорик боғланиш юзага келади.

Емиш-тақлид-бутун матнни ёки унинг бир қисмини атайлаб бузиб кўрсатилган шаклда кўпайтириш.

А стереотипларни тайёр нутқ *formula* ҳисобланади, муайян такрорлаб нутқ вазиятларда унинг кўриниши мунтазамлик бўлган фарқлаш учун

мезон (Т. М. Дридзе).

Мувофиқлик-матннинг расмий боғлиқлиги; матннинг айрим элементларини талқин қилиш бошқаларга боғлиқ бўлган матн элементларининг алоқаси (М. А. Кронгауз).

Изчиллик-матннинг семантик боғлиқлиги.

Билим базаси муайян миллий-маданий менталитет, ақлий-лингвистик комплекс (В. В. Краснйх) барча ташувчилар томонидан егалланган муайян миллий-лингвистик-маданий ҳамжамиятнинг зарур мажбурий билим ва миллий белгиланган ва минималлаштирилган ваколатхоналари (Д. Б. Гудков муддати) маълум бир тузилган мажмуи ҳисобланади.

Когнитив макон individual-ҳар қандай (лингвистик) шахс, гапирувчи ҳар бир шахс (В. В. краснйх) ега бўлган билим ва ғоялар мажмуи муайян тарзда тузилган.

Жамоавий билим макони-муайян жамиятга мансуб барча шахслар егаллаши лозим бўлган билим ва ғояларнинг муайян тузилган мажмуи (В. В. краснйх).

Комиссив-баённома, унинг асосий хусусияти сўзловчини муайян хатти-ҳаракат чизиғига (мажбурият ёки ниятни қабул қилиш) мажбур қилишдир.

Коммуникатив вазият-ижтимоий вазият контекстида коммуникатив ўзаро таъсир факти асосида локализация қилинган коммуникатив макон фрагментидир.

Коммуникатив ҳаракат-коммуникатив фаолият бирлиги, мақсадга еришиш воситаси.

Иллокуцион куч-коммуникатив ҳаракатнинг мотивациясини таъминлайди.

Перлокутив куч-коммуникатив ҳаракатнинг самарадорлигига ёрдам беради.

Шарт-шароитлар (ташқи, ички) - мулоқот жараёнларини белгиловчи омиллар (иштирокчилар сони, маълум вақтга боғлиқлиги, нутқнинг тайёрлик даражаси, нутқнинг фиксацияси, нутқнинг мақсади ва бошқалар.).

Мулоқот фаолиятининг стратегик мақсади-бу унинг иштирокчиларининг ҳақиқий еҳтиёжларига, уларнинг мотивларига жавоб берадиган ўзаро таъсир пайтига нисбатан янги воқеликни яратишга интилишдир.

Коммуникатив ҳаракат (макроакт) - коммуникатив актлар кетма-кетлиги, мақсадли доминанта (Ван Дйск) атрофида иерархик тарзда ташкил етилган ҳаракатлар мажмуи.

Мулоқот (online) ҳаракат-бу алоқа актининг minimal аҳамиятли элементи, мулоқот иштирокчиларидан бирининг оғзаки ёки новербал ҳаракати.

Коммуникатив шовқин-нутқнинг таркибий қисмларидан бири бўлиб,

алоқа самарадорлигини пасайтиради ва унинг тугатилишига олиб келиши мумкин (Е. А. Селиванова).

Коннотация-ҳақиқий нутқ актида денотатив маънога ҳамроҳ бўлган ва англашилган гапларнинг якуний маъносига таъсир етувчи эмоционал ва баҳоловчи компонентларнинг йиғиндиси; у тил ҳодисаси сифатида емас, кўпинча нутқ сифатида намоён бўлади.

Констатив-вазият тавсифи.

Контекст (global) - интериоризед мавжудотга ва семиотик коинотга (Е. А. Селиванова) чўмилган адресат, матн ва адресатнинг коммуникатив ўзаро таъсири шартларини ўз ичига олган нутқнинг таркибий қисмидир.

Контекст (коммуникатив)- оғзаки нутқнинг таркибий қисми, бевосита мулоқот ҳолати (Е. А. Селиванова).

Сонтрастионис кетма-кет бўйсунуш билан уч-линк занжирида ўрта линк хато назарда тутуди нутқ семантик ва синтактик кўрсаткич; мисол учун,: яшил шовқин (Н. А. Некрасов) ўрнига яшил ўрмон, шовқин бор.

Тушунча-инсоннинг фикрлаш жараёнида фаолият кўрсатадиган ва билиш фаолияти натижасини акс еттирадиган билимлар квантидир; у абстракциянинг енг юқори даражадаги семантик категориясидир.

Со-матн-нутқ нуқтаи назардан.

Лингвосинергетика-ўз-ўзини ташкил етувчи тизимлар назарияси.

Mental space фикрлаш майдони, концептуал майдони, идрок ёки сўз авлод жараёнида фикрлаш томонидан қурилган; руҳий жойлар рамкалар ва турли билим моделлари орқали тузилган.

Ҳикоя-ҳар қандай жанр ва ҳар қандай функционал ҳикоя иш.

Унверифиабилитй бир амалга айтарлик бир хусусияти ҳисобланади, ҳақиқат мезони, яъни/сохталик амалга ошириш учун тегишли емас.

Нонконвенсия-бу айтилганларни англамайдиган билвосита айтишнинг ички характеристикасидир.

Номинация тил бирликларининг улар билан боғлиқ фикрни онгда актуаллаштириш хусусиятининг намоён бўлишидир.

Norma лингвистик ва маданий анъанадир.

Облигатив мотивлар-адресантнинг ижтимоий роли билан адресантдан кутилаётган ҳаракатнинг шартлилигини таъкидлаш истагини ифодаловчи мотивлар.

Exchange-коммуникатив ролларни алмашишни ўз ичига олган интерактив характердаги алоқа бирлиги; коммуникатив ҳаракатларнинг функционал бирлигини динамик ташкил етувчи тушунча; оддий (икки компонентли) ва мураккаб (мураккаб) биржаларни фарқлаш.

Оптатив мотивлар-адресат, адресат ёки учинчи шахс манфаатлари билан ифодаланган мотивни ифодаловчи мотивлар.

Балл-иштирокчиларнинг нутқ партияларининг (И. Н. Борисов) иккита (диалогда) ёки бир нечта (полилогда) ғояларини амалга ошириш.

Матн тушунчасининг персузив вазифаси коммуникатив ҳамкорни ўз нуқтаи назарига ишонтириш мақсадида ҳолат матни тушунчасидан фойдаланишдир.

Бажарувчи-бирор ҳаракатни билдираётганда, ўзи ўша ҳаракатни бажарувчининг гапи (фёзли), яъни баёнидир.

Посцуппозиция (истикболли импликация) - кўриб чиқилаётган баённомага нисбатан унинг мантиқий натижаси, зарурий ёки еҳтимолий деб юритиладиган ҳукм.

Prescriptive-меъёрий.

Presuppositions (презумпцияси – Е. В. падучев) таклиф бу доирада ғайритабиий сифатида кўрган эмас еди учун ҳақиқий бўлиши керак ҳукм маъноси, бир компонентининг англатувчи муддатли бўлади; propositional бутловчи баёнотлар, ёлғонлиги жойда ёки ғайритабиий чиқиб, барча баёнот қилади (М. А. Кронгауз); propositional бутловчи баёнотлар, рад баёнотлар дан қуйидагича ҳақиқат; ҳукм, мантиқий ҳолатда ёки еҳтимоллик баёноти нисбатан бажарувчи.

Прагматик пресуппозиция-сўзловчи ўртасидаги муносабат ва баённинг мазмундаги алоқадорлиги.

Пресуппозиция олдиндан матн - матни тушуниш учун зарур бўлган муайян тилнинг "ўртача" она тили билим ва ғоялари мажмуи.

Прецедент ҳолат-Реал воқеликда мавжуд бўлган инъикоснинг инвариантига ега бўлган муайян "ideal" ҳолатдир (В. В. краснйх).

Ишнинг номи-таниқли матн ёки иш ҳолати билан боғлиқ individual ном (В. В. Краснйкх)

Прецедент матн-матн муҳим ва тез-тез мулоқот зикр, бу маданият таниқли ташувчилар ҳисобланади; прецедент эпик учун Ҳикматлар ҳар қандай узунлиги матн бўлиши мумкин (Ю учун.Н. Караулов); verbal ҳодиса, тўлиқ ва ўзига етарли аклий фаолият; (поли)предикатив бирлик; мураккаб белги, таркибий қисмларининг қийматлари йиғиндиси унинг маъносига тенг эмас (В. В. Краснйкх).

Қабул қилувчининг реакцияларини дастурлаш-стереотип вазиятда ҳаракатлар кетма-кетлигини тасвирлайдиган ва етарли бўлмаган реакция имкониятини бартараф етадиган скриптни яратиш.

Таклиф - гапнинг маъноси; коммуникатив парадигманинг барча аъзолари учун умумий бўлган семантик invariant (ахборотни сақлашнинг асосий когнитив бирлиги).

Тил рисоласи-тил белгиларининг семантик ва экстраполяциянинг махсус когнитив моделлари асосида бошқа тил белгиларининг пайдо бўлишини аниқлаш хусусияти.

Долзарблиги-ахборот сўрови ва қабул қилинган хабар ўртасидаги семантик мослик.

Реминиссенсия-бирор нарса билан таққослашни таклиф қилувчи ҳодиса.

Ремарка нутқ поғонасининг номинацияси бўлиб, суҳбатдошлардан бирининг сўзлари сифатида тушунилади.

Репликация қадами-диалогнинг formal ва структурал бирлиги, бир нотикнинг гап бўлаги, бошқаларнинг нутқи билан чегараланган.

Referent-берилган нутқ сегментини талаффуз қилишда сўзловчининг ёдда тутган воқелик объекти; ҳавола предмети.

Маълумотнома-янгиланган (нутққа киритилган) номларнинг ёки уларнинг эквивалентларининг воқелик объектларига (референтлар, денотациялар) аталиши.

Нутқий стереотип-нутқ хулқ-атворини ритуализация қилишга асосланган коммуникатив Ақтнинг модели бўлиб, у мулоқот иштирокчиларининг нутқий ҳаракатларини олдиндан айтиб бериш ва standart нутқ вазиятларида стратегик ёндашувни амалга ошириш имконини беради.

Нутқ стратегияси-шеригининг" қайта ишлаши " учун сўзловчи томонидан амалга ошириладиган мураккаб нутқ таъсирининг режаси, нутқ хагги-ҳаракатининг ўзига хос усули, умумий коммуникатив муаммони ҳал қилишга қаратилган нутқ ҳаракатлари мажмуи.

Нутқ тактикаси-стратегияни амалга оширишга ёрдам берувчи бир ёки бир неча нутқий ҳаракатлар.

Нутқий АКТ - нутқий мулоқотнинг асосий бирлиги бўлиб, иллатнинг мавжудлиги асосида изоҳланади.

Нутқ оқими-коммуникатив ролларнинг ўзгариши билан боғлиқ.

Нутқ степ-битта нутқ степ ичида бир ёки бир неча сўзлар.

Синергетика-кўпгина қуйи тизимларнинг бир тизим ичидаги ўзаро таъсири.

Вазият объектив мавжуд воқеликнинг бир бўлаги бўлиб, улардан ҳам экстралингвистик, ҳам лингвистик ҳодисалар таркиб топади (В. В. краснѣх).

Услуг-нутқий вазиятнинг экстралингвистик омиллари туфайли тилнинг амалга ошиши.

Suggestive импульс - нима бўлаётганини ифодали баҳолаш ифода импульслари ва / ёки нима кутилмоқда.

Global концепсиясини Суперсонсепт-actualization.

Сценарий - коммуникатив ҳаракатни бошқарувчи муайян тарзда ташкил етилган когнитив тузилмалар; "С-С" мулоқот тури иштирокчиларининг ўзаро муносабатларини акс еттиради.

Сценарий (ссенарий) - вақт ўлчовига ега бўлган воқеалар схемаси; сценарийлар эпизодлардан иборат бўлиб, уларнинг кетма-кетлиги ва мазмуни маданий ва ижтимоий омилларга боғлиқ.

Гап мавзуси (гап мавзуси) - макропропозиция. Мавзу-матннинг макро мавзуси.

Долзарб тугун гапнинг ҳар бир семантик бирлигидаги мавзу бўлиб,

матннинг макро-мавзуси билан бевосита боғланади.

Топос-умумий қабул қилинган пресуппозициялар, тасаввурлар ва тушунчаларнинг маълум мажмуини ифодаловчи макон (майдон); топос-пресуппозициялар ёки жамоавий билимларни типологизация қилиш воситаси (п. Ратҳмаер).

Фрейм-маълум стереотип вазият ёки вазиятлар синфи ҳақидаги билимларни жамловчи иерархик ташкил етилган маълумотлар тузилмаси.

Вазиятнинг рамка схемаси; ҳақиқий ёки ҳипотетик объектларнинг хусусиятлари ва муносабатлари ҳақида ушбу билимлар билан боғлиқ типик вазиятлар ва тахминлар ҳақида еҳтимолий билимларга асосланган инсон феноменологик соҳасидаги билим тузилиши (М. Л. Макаров)

Тил / нутқ тамғаси ҳаддан ташқари кенгайган мураккаб белги (Ю. А. Сорокин); таржимон учун асосий ахборот юқини йўқотган бир сабаб ёки бошқа сабабларга кўра дисфункционал (Т. М. Дридзе) бўлди.

Авиаташувчи-ҳаракатнинг эквивалентлиги (асосий хусусияти чиқишлари). Екуитемпорал-нутқ моменти билан вақтни амалга оширувчи феъл.

Ексертив-бу қарор ёки ташвиқотни муайян ҳаракатлар (таъсирнинг намоён бўлиши ёки ҳокимиятни амалга ошириш) фойдасига ёки унга қарши қилиш демакдир.

Тахминлар-алоқа янада албатта ҳақида алоқа иштирокчилари тахминлар, аниқ кейинги амал қилади, нима" башорат " қобилияти, аниқ-очиқ ифода ега, белгиланган.

Ехпоситиве-тушунтириш амалга ошириш, асослар тушунтириб, важлари, ва хабарлар; бу ҳолатда баён ядро одатда ёки тез – тез "баёнот" тўғридан-тўғри шаклга ега, лекин унинг бошида "баёнот" суҳбат контекстини киритишингиз керак қандай кўрсатувчи аниқ амалга феъл бор, суҳбат, суҳбат, ёки мулоқот (тушунтириш-экспозиция беради).

Бартараф етиш – нуқсонларни бартараф етиш.

Дунёнинг тил сурати лингвистик, коммуникативли рамкалар мажмуидир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажак фааровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 декабрдаги “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1875-сонли қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантири чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли [Фармони](#).

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 16 апрелдаги “Шарқшунослик соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4680-сонли қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

20. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с. ISBN 978-5-317-05412-0.

21. Гулобод Қудратуллоҳ кизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. — Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.

22. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. 2-е изд. / Б.М. Гранде. — М.: Восточная литература, 2015, 592 с.

23. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. — Тошкент: “Lesson press”, 2020. 112 бет.

24. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. — Т.: «Fan va technology», 2014. 60 б.

25. Ковалев А.А., Шарбатов Г.Ш. Учебник арабского языка. 5-е изд., стереотип. / А.А. Ковалев, Г.Ш. Шарбатов. — М.: Восточная литература, 2011 – 751 с.

26. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.

27. Образование в цифровую эпоху: монография / Н. Ю. Игнатова ; М-во образования и науки РФ ; Нижнетагил. технол. ин-т (фил.). – Нижний Тагил: НТИ (филиал) УрФУ, 2017. – 128 с. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf

28. Олий таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш концепцияси. Европа Иттифоқи Эрасмус + дастурининг кўмагида. https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/pimages/34/3._UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf

29. Современные образовательные технологии: педагогика и психо-логия: монография. Книга 16 / О.К. Асекретов, Б.А. Борисов, Н.Ю. Булгакова и др. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с. <http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>

30. [Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.](#)

31. Халидов Б.З. Учебник арабского языка. – Казань, 2003

32. Ҳасанов М. Араб тили дарслари. – Тошкент, 2006

33. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204

34. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.

35. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.

36. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.

37. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publications. 2015. 191.

38. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publications. 2015. 183

39. David L.Chiesa (Ed), U.Azizov, S.Xan, K.Nazamutdinova, K.Tangirova. Re-conceptualizing Language Teaching: An-In-service Teacher Education course in Uzbekistan. Vaktria Press 2019. ISBN 978-9943-5809-9-2. 205.

IV. Интернет сайтлар

40. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

41. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

42. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази

43. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet

44. <http://natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
  45. www.britishcouncil.org – Британия кенгаши веб сайти
  46. www.bonjourdefrance.com – Тил ўрганиш веб сайти
  47. www.edu365.cat – Тил ўрганиш веб сайти
  48. <http://www.duplaisiralire.com/> – Тил ўрганиш веб сайти
  49. <http://www.polarfle.com> – Тил ўрганиш веб сайти
- tsuos.uz – Тошкент давлат шарқшунослик университети веб сайти